

ODTÜ-TEKPOL

BİLİM VE TEKNOLOJİ POLİTİKALARI ARAŞTIRMA MERKEZİ

METU-TEKPOL

RESEARCH CENTER FOR SCIENCE AND TECHNOLOGY POLICIES

SCIENCE AND TECHNOLOGY POLICIES RESEARCH CENTER

TEKPOL Working Paper Series

STPS-WP-17/01

Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'ndeki Sistemik Problemler: Kamu Politikası Tasarımı için Tespit Analizi

Nilgün Pehlivan Gürkan

Bu çalışma Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları anabilim dalındaki doktora tez projesinin – bkznz. Pehlivan Gürkan (2015) “*Turkish Olive and Olive Oil Sectoral Innovation System: A Functional-Structural Analysis*”- bulgularını özetlemektedir.

TEKPOL | Science and Technology Policies Research Center

Middle East Technical University

Ankara 06531 Turkey

<http://www.stps.metu.edu.tr>

Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'ndeki Sistemik Problemler: Kamu Politikası Tasarımı için Tespit Analizi¹

Nilgün Pehlivan Gürkan

Öz

Bu çalışma Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı sektörünün gelişimine engel olan problemleri, yani yeniliğin önündeki engelleri ortaya çıkartmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, zeytin ve zeytinyağı sektörünün işleyişini olumsuz etkileyen yapısal (aktörler, kurumlar, etkileşim, altyapı) sorunlar yenilik sistemi (YS) yaklaşımı ile ortaya konmuştur. Temel analitik çerçeve olarak Wieczoreck ve Hekkert (2012)'in Fonksiyonel-Yapısal Analiz Yöntemi kullanılmıştır. Sektörde rol alan aktörler, araştırma ve eğitim, köprü kuruluşlar, değer zinciri aktörleri, düzenleyici ve destekleyici kuruluşlar olmak üzere dört ana grupta değerlendirilmiştir. Özetle, bu çalışma ilk olarak Türk zeytin ve zeytinyağı sektörünün yenilik süreçlerinde ve gelişiminde çeşitli aktörlerin rol oynadığını göstermektedir. Çalışma ikinci olarak, Türk Zeytin ve zeytinyağı Sektörel YS'nin işleyişini olumsuz etkileyen yapısal problemler, yani sistemik problemleri ortaya koymaktadır. İlaveten, Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin etkin işleyişi için sözkonusu sistemik problemler için politika önerileri sunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: zeytin, zeytinyağı, yenilik sistemi, sistemik problem, fonksiyonel - yapısal analiz

Abstract

This study aims to identify main problems inhibiting the development of olive and olive oil sector in Turkey i.e. barriers for innovation in the sector. For this aim, weaknesses in structures (i.e. actors, institutions, interactions and infrastructure) that negatively affect functioning of the sector have been underlined with an innovation system (IS) perspective. As the main analytical framework, Functional-Structural Analysis Method proposed by Wieczoreck and Hekkert (2012) is used. Current actors of the Turkish Olive and Olive Oil Sectoral IS are defined in four broad components: research and education, bridging organizations, value chain actors, regulatory and supporting organizations. Briefly, first of all, this study indicates that there are various actors in the innovation processes and development of the olive and olive oil sectoral IS in Turkey. Secondly, the study underlines systemic problems i.e. structural problems that negatively affect the functioning of Turkish Olive and Olive Oil Sectoral IS. Furthermore, systemic policy options that would target systemic problems are proposed.

Key words: olive, olive oil, innovation system, systemic problem, functional-structural analysis

¹Bu çalışma Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilim ve Teknoloji Politikası Çalışmaları anabilim dalındaki doktora tez projesinin – bkz. Pehlivan Gürkan (2015) "Turkish Olive and Olive Oil Sectoral Innovation System: A Functional-Structural Analysis"- bulgularını özetlemektedir.

1. Giriş

Türkiye dünyadaki zeytin üretiminde önde gelen Akdeniz ülkelerinden bir tanesidir. Son on yıllık dönemde, toplam dünya zeytin üretiminde ortalama yüzde sekizlik payla, İspanya, İtalya ve Yunanistan'dan sonra, Türkiye dördüncü zeytin üreticisi konumundadır. Yine aynı dönemde, yıllık zeytin üretimdeki değişkenliklere bağlı olarak, dünya sofralık zeytin üretiminde Mısır'la ikinci ve üçüncü sırayı paylaşmıştır. Zeytinyağı üretimin de ise Tunus ve Suriye ile birlikte üçüncü ile beşinci sırada yer almıştır. 2015/2016 sezonunda, yaklaşık yüzde 15 payla Türkiye ikinci en büyük sofralık zeytin üreticisi ve yüzde 4,5 payla dördüncü en büyük zeytinyağı üreticisi ülkedir.²

Zeytin üretiminde ilk dört ülke içinde olmasına rağmen Türkiye'de zeytin verimliliği lider üretici ülkeler olan İspanya ve İtalya'ya göre geridedir³. Bu durumun temel sebepleri, çiftçilerin zeytin yetiştirmeye ilgili kültürel işlemleri doğru uygulamamaları, zeytinin saklama ve taşınmasının uygun koşullarda yapılmamasıdır. Zeytin, kolayca bozulmaya müsait bir meyvedir. Zeytinin kalitesi doğrudan sofralık zeytin ve zeytinyağının kalitesini etkilemektedir. Bu nedenle, çiftçilerin gerekli bilgi ve altyapı ile donatılması kültürel işlemlerin doğru bir şekilde yapılarak üretim safhasında etkinliği artırmak için gereklidir. Türkiye'de, hem sofralık zeytin hem de zeytinyağı endüstrisinde, zeytinin işlenmesindeki teknik etkinlik lider üretici ülkelere göre düşüktür. Bu durum ürün kalitesini olumsuz olarak etkilemektedir. Sofralık zeytin işlenirken fazla tuz kullanılması veya daha fazla zeytinyağı elde etmek için yüksek ısı uygulanarak düşük kaliteli zeytinyağı elde edilmesi düşük etkinliğe birer örnektir. Diğer taraftan, son yıllarda üç ve iki fazlı sürekli üretim teknoloji sistemleri yaygınlaşmaya başlamakla beraber, Türkiye'de zeytinyağı teknolojisi İspanya ve İtalya'ya kıyasla geridedir. Kısacası, sofralık zeytin ve zeytinyağı değer zincirinde zeytin üretim ve işleme aşamalarındaki problemler nedeniyle Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı ürün kalitesi İspanya ve İtalya'ya göre düşüktür.

Zeytinyağı kalitesindeki problemler nedeniyle, Türkiye küresel zeytinyağı değer zincirinin alt basamağında yer almaktadır. Dünya zeytinyağı ihracat pazarında Türkiye'nin düşük katma değerli, dökme zeytinyağı ihracatının payı, yüksek katma değerli, markalı ve kutulu zeytinyağına göre belirgin biçimde yüksektir. Markalı ve kutulu zeytinyağı ihracatında İspanya ve İtalya lider ülke konumundadır. İç pazarda, yüksek sofralık zeytin tüketimi olmakla beraber, zeytinyağı tüketimi çok düşüktür. İspanya, İtalya ve Yunanistan'da ortalama kişi başı 15 kilogram civarında zeytinyağı tüketilirken, Türkiye'de tüketim iki kilogram civarındadır. Bunun sebepleri arasında, alım gücüne kıyasla zeytinyağı fiyatlarının çok yüksek olması, damak tadının bitkisel yağ ve hayvansal yağlara daha yatkın olması, zeytinyağının çeşitleri ve faydaları hakkında tüketici bilincinin olmaması bulunmaktadır.

² Kaynak <http://www.internationaloliveoil.org/estaticos/view/130-survey-and-assessment-division>

³ Sektördeki problemler için bakınız TBMM (2008), Özkaya ve ark. (2011), Pehlivan Gürkan (2015) sf. 56-64

Küresel zeytin ve zeytinyağı pazarında son yıllardaki gelişmeler sonucunda, Türkiye dahil olmak üzere, zeytin üreten ülkeler için küresel rekabet ortamı artırmıştır. 2000 yılından bu yana zeytin üretimi yüzde yirmi artmış, sofralık zeytin ve zeytinyağı küresel gıda ürünlerine dönüşmüştür. 2000-2014 yılları arasında sofralık zeytin üretimi yüzde 70 ve ihracatı yüzde 88, zeytinyağı üretimi yüzde 28 ve ihracatı yüzde 63 artmıştır. Bu dönemde, Avrupa Birliği (AB) zeytin ve zeytinyağı sektöründe üretim, tüketim ve ihracatında temel oyuncu olmuştur. Birer AB üyesi olan İspanya ve İtalya sadece küresel katma değerdeki yüksek paylarıyla değil, aynı zamanda Türkiye gibi zeytin üretici ülkelerin rekabet gücünde bağlayıcı olan, sektöre yönelik gıda ve ticaret standartlarına yön verilmesinde de önemli ağırlığa sahiptir. Sektörün genişlemesiyle beraber, Arjantin, Avusturalya, Yeni Zelanda, Şili ve ABD gibi yenedünya ülkelerinin zeytin ve zeytinyağı sektöründe oynadıkları rol de belirginleşmiştir. Üretici olarak dünya zeytin üretimindeki payları 2000 yılında yaklaşık yüzde bir civarından 2014 yılında yaklaşık yüzde üç civarına yükselmiştir. Dünya zeytinyağı ithalatında bu ülkelerin payı yüzde 60 seviyesine ulaşmıştır. Önemli zeytinyağı tüketicisi olarak yenedünya ülkelerinin gıda ve ticaret standartları da zeytin üretici ülkelerin rekabet gücünde önemli rol oynamaktadır. Kısacası, dünya piyasalarında yaşanan gelişmeler sonucunda artan uluslararası rekabet ortamı, daha sıkı gıda ve ticaret standartları, bir zeytin üretici ülkesi olarak Türkiye'nin aşması gereken zorluklar arasındadır.

2000'li yılların ilk yarısından itibaren Türk devleti zeytin ve zeytinyağı sektörünü geliştirmek amacıyla birçok adım atmıştır. Devletin girişimlerinin sonucunda, zeytin yetiştirilen alan genişlemiş ve zeytin ağacı sayısı neredeyse ikiye katlanmıştır. Zeytin üretimi 2000/2001 döneminde 1,2 milyon ton iken, 2014/2015 döneminde yaklaşık 1,7 milyon ton olmuştur⁴. Tarım Bakanı tarafından 2004 yılında zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin 2014 yılı itibariyle gerçekleştirilecek hedefler açıklanmıştır. İspanya'dan sonra ikinci en büyük zeytin üreticisi ülke olmak hedeflenmiştir. Bu çerçevede, zeytin üretim alanının genişletilmesi için, başta zeytin fidanı desteği olmak üzere, çeşitli tarım destekleri verilmiştir. Ancak 2014 yılındaki gerçekleştirmeler hedeflerin çok altında kalmıştır. Bunun temel sebebi, hedeflerin olmasına rağmen bu hedeflere ulaşmak için kullanılacak strateji ve politika araçlarını belirleyen bir zeytin ve zeytinyağı sektör politikasının olmamasıdır⁵.

Kısacası, dış pazarda rekabet edebilmesi, İspanya ve İtalya'yı yakalayabilmesi ve küresel değer zincirinde yükselebilmesi için Türkiye'nin zeytin üretimini ve üretkenliğini artırması, zeytin işleme teknolojilerini geliştirmesi, sofralık zeytin ve zeytinyağı ürün kalitesini yükseltmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bu sorunları aşacak bir sektör politikasına ihtiyacı vardır. Diğer taraftan, düşük zeytin üretimi, düşük üretkenlik, zayıf iç piyasa, dış piyasada yüksek katma değerli markalı ürünlerin düşük

⁴ İki yıllık ortalama, kaynak: http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=1073

⁵ Aslında bu amaçla 2008 yılında bir Meclis araştırma komisyonu oluşturulmuş, sektör temsilcileri ile birlikte kapsamlı bir çalışmanın sonucunda zeytin ve zeytinyağı sektöründeki problemler ve atılması gereken adımlara ilişkin kapsamlı bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor TBMM'ye sunulmuş ama kamu politikasına dönüşmemiştir.

payı, zeytin ve zeytinyağı sektöründe yeniliğin düşük seviyede gerçekleştiğinin dolaylı göstergeleridir. Bu nedenle, zeytin ve zeytinyağı sektöründe yeniliği artıracak bir sektör politikası oluşturulmalıdır.

Sektörel gelişimde ekonomik, sosyal ve teknolojik faktörlerin etkileşim içerisinde olduğu gerçeği, sektör politikaları oluşturulurken sistem yaklaşımının, bir başka deyişle yenilik sistemi yaklaşımının (Freeman 1987, Nelson 1993, Lundvall 1992, Edquist 1997) benimsenmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Yenilik sistemi (YS) yaklaşımı, 1980'li yıllardan bu yana devletin sektör politikalarını oluşturmasında önerilen temel yaklaşımlardan birisi olmuştur. YS yaklaşımı bütüncül bir yaklaşımı benimseyerek yenilik süreçlerinde rol alan sosyal, ekonomik, politik faktörler gibi tüm faktörleri göz önüne almaktadır. Geçtiğimiz yıllarda, tarım alanında politikalar oluşturulurken, tarımsal YS yaklaşımı artan oranda kullanılabilir bir yöntem olmuştur. Dünya Bankası, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Komisyonu ve G20 platformu gibi uluslararası örgütlerin bu yaklaşımı benimsemesi ve katkıları, tarımsal YS yaklaşımının politika oluştururken ana akım yöntem olarak benimsenmesini sağlamıştır.

Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı sektöründe üretkenliğin artırılması, ürün kalitesinin yükseltilmesi, üreticilerin tarım ve gıda sektörünün karşı karşıya olduğu genel zorluklar ile sektöre özel zorluklarla mücadele edebilmesi için sektörde yeniliğin yaratılması gerekmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı, sektörel kamu politikasına temel oluşturması için, YS yaklaşımı ile zeytin ve zeytinyağı sektöründe yeniliğin oluşmasının önündeki engelleri tespit etmektir. Bu çalışmanın amacını özetleyen araştırma sorusu şu şekilde özetlenebilir: Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin etkin işleyişini engelleyen yapısal problemler nelerdir? Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin daha iyi işlemesi için ne tür kamu politikaları tasarlanmalı, politika hedefleri belirlenmelidir? Bu soruların cevabını bulabilmek amacıyla, zeytin ve zeytinyağı sektörel YS'nin analizi için Wieczoreck ve Hekkert (2012) tarafından önerilen Fonksiyonel-Yapısal Analiz Yöntemi temel analitik çerçeve olarak kullanılmıştır. Bu yöntem uygulanırken, Hekkert ve ark. (2007) tarafından önerilen yedi adet yenilik sistemi fonksiyonu-bilginin oluşumu, bilginin yayımı, arayışın yönlendirilmesi, girişimcilik faaliyetleri, pazarın oluşumu, lobi faaliyetleri, kaynakların aktarılması- esas alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yenilik sistemi yaklaşımının tanımı ve zaman içerisinde gelişimi ile yenilik sisteminin fonksiyonlarına ilişkin bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde, analitik çerçeve ve çalışmanın yöntemi özetlenmektedir. Dördüncü bölümde, Türk Zeytin ve Zeytinyağı YS'nin aktörleri tanımlandıktan sonra yedi sistem fonksiyonunun işleyişini engelleyen yapısal problemler, yani sistemik problemler özetlenmekte; ayrıca analiz sonucunda tespit edilen sistemik problemler için politika önerileri sunulmaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın katkılarına kısaca yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1 Yenilik ve Yenilik Sistemi Yaklaşımı

Yenilikle ilgili çalışmalarda, ilk olarak yenilik ve buluş arasındaki fark vurgulanarak yeniliğin ne olduğu tanımlanmaktadır: “*Buluş, yeni bir ürün veya bir sürece ilişkin fikrin ilk kez ortaya çıkması, yenilik ise bunu uygulamaya koymaya yönelik ilk girişimdir*” (Fagerberg 2005, sf.5).

OECD ve AB komisyonunca ortaklaşa hazırlanan Oslo Kılavuzu’na göre yenilik “... *yeni veya belirgin bir şekilde geliştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi veya iş uygulamalarında, iş organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni organizasyon yöntemi*” olarak tanımlanmaktadır (OECD ve EUROSTAT 2005, sf. 46). Oslo kılavuzu yeniliği, *ürün, süreç, pazarlama ve organizasyon yenilikleri* olarak gruplandığı gibi, barındırdığı yenilik düzeyine göre de tanımlanmaktadır: Yenilik, firma, pazar veya dünya ölçeğinde tek ve belirgin bir değişimin uygulamaya konmasını (*radikal yenilik*) veya toplu olarak belirgin bir değişime yol açan küçük ardışık değişimler serisini (*birikimsel yenilik*) kapsayabilmektedir.

Tarım ve gıda sektöründe yenilik, değer zincirinin farklı düzeylerinde oluşabilmektedir. Örneğin, çiftlik ölçeğinde üretim teknolojilerindeki *süreç yenilikleri* (geliştirilmiş tohumların, sulama tekniklerinin, atık yönetimi tekniklerinin ve çiftçi uygulamalarının uygulanması); çiftlik ölçeğinde *süreç yenilikleri* olup değer zincirinin yukarısında yer alan endüstrilerdeki *ürün yenilikleri* (geliştirilmiş tohum, hayvan çeşitleri, tarım makinaları, sulama sistemleri), değer zincirinin aşağısında yer alan endüstrilerdeki *ürün yenilikleri* (fonksiyonel gıda ürünleri, tarımdan elde edilen kimya, ilaç sanayine girdi olan gıda dışı ürünler), tüm değer zinciri boyunca *pazarlama ve organizasyon yenilikleri* gibi (OECD 2013 sf.11).

Yenilik kavramı, yenilik süreçlerini açıklamaya çalışan modeller eşliğinde zaman içerisinde evrilmiştir. Yenilik, iktisadi modellerde uzun bir süre bir “artık” olarak değerlendirilmiştir. 1940’ların ikinci yarısından itibaren yenilik süreçleri, bilimsel buluşun tek kaynağını oluşturduğu, sebep-sonuç ilişkili, tek yönlü ve ardışık yenilik aşamaları sonucunda yeniliğin oluştuğunu varsayan doğrusal yenilik modelleri⁶ ile açıklanmaya çalışılmıştır. Zaman içerisinde, yenilik süreçlerinin karmaşıklığı ve belirsizliğinin yanı sıra farklı aşamaları arasındaki etkileşim ve bağımlılığın öneminin kavranması sonucunda, sadece araştırma ve geliştirme (ar-ge) yatırımlarını ön plana çıkaran doğrusal modeller yenilik süreçlerinin açıklanmasında yetersiz kalmıştır.

1980’li yıllarda yapılan yenilik çalışmaları arasında, firma kapasitesi ve rutinlerinin uzun vadeli ekonomik gelişmedeki evrimci rolüne dikkat çeken Nelson ve Winter (1982) ile buluş ve yenilik

⁶ Örneğin, bilim ve teknoloji kapasitesi ile bilimsel buluşların itici gücünü vurgulayan “technology-push” veya pazar koşullarının (maliyet, kar, fiyatlar) rolünü vurgulayan “demand- pull” modelleri.

arasında kesintisiz bir süreç olduğunu vurgulayarak doğrusal yenilik süreçlerini eleştiren Kline ve Rosenberg'in (1986) yenilik sistemi yazınına belirgin katkısı olmuştur. Kline ve Rosenberg'e (1986) göre yenilik, ar-ge aktivitelerinin tek kaynağını oluşturduğu doğrusal bir süreç sonucunda oluşmayıp, firmalarla bilim ve teknoloji sistemi arasındaki etkileşime dayalı, yenilik sürecinin aşamaları arasında ileri-geri bildirimlerin (feedback loops) yer aldığı daha karmaşık ve evrimci süreçlerin sonucunda oluşmaktadır. Yenilik sürecine sistemik yaklaşımı getiren Kline and Rosenberg'in (1986) "*zincir modeli*" (chain-linked model) yenilik sistemi yaklaşımı ile genişletilmiş ve derinleştirilmiştir. Yenilik sistemi yaklaşımı, ağırlıklı olarak bilim, teknoloji ve yenilik alanında çalışmalar yapan Freeman (1987), Lundvall (1992) ve Nelson (1993) öncülüğünde 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır. Genel olarak evrimci iktisat ve kurumsal iktisat teorilerine dayanan yenilik sistemi yaklaşımı, zaman içerisinde bir analitik çerçeveye dönüştürülmüştür (Edquist 2005)⁷. Yenilik sistemi analitik çerçevesi, sınırları belirlenmiş bir sistemin işlerliğine ilişkin durum tespiti yapmak ve/veya sistemin işlerliği için politika tasarlamak amacıyla geliştirilmiştir. Yenilik sisteminde vurgu öğrenme süreçleri üzerindedir. Çünkü yenilik, tek başına bir firmanın gerçekleştirdiği yalıtılmış bir süreç olmayıp, sektör aktörlerinin etkileşim içerisinde beraber öğrenmeleri sonucunda oluşmaktadır. Yenilik, var olan bilgi ve yaratılan yeni bilginin yeni biçimlerde eklemlenmesi sonucunda oluşmaktadır.

Yenilik konusundaki çalışmalarda birden fazla yenilik sistemi tanımı bulunmaktadır. Yenilik sistemi kavramı, ilk olarak Freeman (1987) tarafından kullanılan "ulusal yenilik sistemi" tanımı ile kullanılmıştır. Freeman (1987)'a göre ulusal yenilik sistemi "*kamu ve özel sektörde yer alan kurumlar ağının etkileşiminin başlattığı, getirdiği ve yaydığı yeni teknolojilerdir*" (Freeman 1987 sf.1). Lundvall (1992) ise etkileşimli öğrenmenin yenilik süreçlerindeki rolüne dikkat çekerek yenilik sistemini "*yeni ve ekonomik olarak faydalı bilginin üretimi, yayımı ve kullanımı için etkileşimde bulunan ve ulus devlet sınırları içerisinde yer alan unsurlar ve ilişkiler*" (Lundvall 1992 sf. 2) olarak tanımlanmaktadır. Yenilik sistemi terimini kullanarak yapılan tanımlamaların amacı yenilik sürecini etkileyen faktörleri tanımlamak olmakla beraber, tanımsal farklılıklar genelde her bir tanımda farklı faktörlerin ön plana çıkartılmasından kaynaklanmaktadır (Edquist 2005).

Ulusal Yenilik Sistemi (UYS) yaklaşımında (Freeman 1987, Lundvall 1992, Nelson and Rosenberg 1993, Metcalf 1995) ulus devletin rolüne vurgu yapılmakta ve yenilik sisteminin coğrafi sınırları ulusal sınırlar olarak belirlenmektedir. UYS, ulusal sınırlar içerisinde ortak kültür, tarih, dil, sosyal ve politik kurumları paylaşan aktörler ve ulusal firmaların yenilik kapasitelerini etkileyen ülkeye özgü faktörleri incelenmektedir (Edquist 1997). Ancak, küreselleşme ile birlikte yenilik süreçlerinde ulusal sınırların geçerliliği ve bir firmanın ne kadar ulusal olduğu sorgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca, ulusal yenilik

⁷ Örneğin Lundvall (2007) günümüz yenilik sistemi anlayışına farklı dönemlerdeki iktisatçıların yaptığı katkılarını göz önüne alarak yenilik sistemi yazınının tarihsel gelişimini özetlemektedir.

sistemi bölgesel dinamikleri, sektörler arası farklılıkları veya teknolojik gelişim süreçlerini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, araştırmanın niteliğine göre farklı yenilik sistemi yaklaşımları kullanılmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren Bölgesel Yenilik Sistemi (BYS) (Cooke 1992, Saxenian 1994, Maskell ve Malmberg 1997, Braczyk et. al. 1998, Doloreux 2002), Teknoloji Yenilik Sistemi (TYS) (Carlsson ve Stankiewicz 1991, Carlsson 1995, Carlsson and Jacobsson 1997) ve Sektörel Yenilik Sistemi (SYS) (Breschi ve Malerba 1997, Malerba 2005) yaklaşımları takip etmiştir. Farklı yenilik sistemi yaklaşımlarının tanımsal farklılıkları daha çok sistemin sınırları ile ilgili olduğundan, kavramsal olarak karşılaştırmak mümkündür (Edquist 2005).

BYS yaklaşımı, yenilik süreçlerinde aktörler arasındaki coğrafi mesafe, yerel bilgi tabanının yapısı ve bilginin yerel dolaşımının önemini vurgulamaktadır. BYS, *“bir bölgenin üretim yapısı içerisindeki yeniliği destekleyen kurumsal yapı”* (Asheim ve Gertler, 2005 sf.299) veya *“Üniversiteler, eğitim kurumları, ar-ge kuruluşları, teknoloji transfer kuruluşları gibi bilgi üreten ve yayan kurumlar ile firmalar arasındaki yenilik aktivitelerinde işbirliği; firmalar ve sistemlerin zaman içinde gelişmesini destekleyen yeniliği destekleyici kültür”* (Doloreux ve Parto 2004 sf.10) olarak tanımlanmaktadır. Bir BYS'nin coğrafi sınırları, tamamen ulusal sınırlar içerisinde olabileceği gibi uluslararası sınırları aşabilmektedir. YYS yaklaşımının amacı ise, belli bir teknolojik yeniliğin gelişimini destekleyen veya engelleyen yapılar ve süreçlerin analizini amaçlamaktadır. YYS *“belli bir kurumsal yapı altında, belli bir teknoloji alanında teknolojinin oluşumu, yayımı ve kullanımı için etkileşimde bulunan aktörler ağı”*dır (Carlsson ve Stanckiewicz, 1991 sf.94). Bir YYS, bölgesel, ulusal veya uluslararası olabilmektedir. Diğer taraftan, sektörler arasında yeniliğin özellikleri, kaynakları, süreçleri, sınırları ve dahil olan aktörleri belirgin şekilde farklılık göstermektedir (Malerba, 2005 sf.380). SYS, *“belli bir kullanım alanı olan bir grup yeni ürün ve bu ürünlerin yapılışı, üretimi ve satışı için pazar veya pazar dışında etkileşimde bulunan aktörler gurubu”* dur (Malerba 2002a sf.250). Sektörel sistemlerdeki değişim, sektöre özel bilgi, teknoloji, aktörler ve kurumların beraber evrilisinin bir sonucudur (Malerba, 2005 sf.396). SYS yaklaşımı *“sektörlerin yapı, organizasyon ve sınırları arasındaki benzerlikler ve farklılıkların tanımsal analizi; sektörlerin işleyişi, dinamiği ve dönüşümündeki farklılıklar ve benzerliklerin tam olarak kavranması; farklı sektörlerdeki firmaların ve ülkelerin yenilik, ticari performans ve uluslararası rekabet gücünü etkileyen faktörlerin belirlenmesi”* amacıyla kullanılacak faydalı bir araçtır (Malerba, 2002b sf.3).

Yenilik sistemi yaklaşımı, yeniliğin sonuçlarından ziyade yenilik süreçleri ile ilgilidir (Edquist 2001 sf.2). Geniş bir yaklaşımla YYS, yenilik süreçlerini etkileyen tüm faktörler olup *“yeniliğin oluşumu, yayımı ve kullanımını etkileyen tüm önemli ekonomik, sosyal, politik, organizasyonel, kurumsal ve diğer faktörler”* olarak tanımlamak mümkündür (Edquist 1997 sf.14, Edquist 2001 sf.2, Edquist 2005 sf.182).

Edquist (1997,2005) yenilik sistemi yaklaşımını geliştirmek ve teorik yapı kazandırmak amacıyla “*genel sistem teorisi*” ile ilişkilendirmiştir: yenilik sisteminin sistem olabilmesi için genel bir fonksiyonu bulunması, sistemin dış dünyadan ayrıştırılması, sistemi teşkil eden yapılar (components) ve bu yapılar arasında ilişki (interactions) bulunması gerekmektedir. Yenilik sisteminin yapısal bileşenlerini *organizasyonlar, kurumlar* ve aralarındaki *etkileşimler* oluşturmaktadır (Edquist 1997,2005). Yenilik sisteminin ana fonksiyonu “*yenilik süreçlerini sürdürmek*” bir başka deyişle “*yenilikleri geliştirmek, yaymak ve uygulamak*”tır (Edquist 1997,2005).

Sistemin aktörleri ya da oyuncularını, firmalar, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler vs. gibi organizasyonlardır. Organizasyonlar, “*belli bir amaca sahip, bilinçli olarak yaratılmış yasal yapılar*”dır (Edquist, 2005 sf.188). Bazı çalışmalarda aktörler yenilik süreçlerinde oynadıkları role göre gruplandırılmıştır: örneğin, üreticiler, kullanıcılar, araçlar ve destekleyici organizasyonlar (Smits ve Kuhlman 2004) veya araştırma ve eğitim, aracı/köprü kuruluşlar, iş dünyası, destekleyici kuruluşlar (Arnold and Bell 2001) gibi. Ancak, yenilik sisteminde bir aktör yenilik süreçlerinde birden fazla alanda rol oynadığı için, ekonomik aktivitelerde oynadıkları role göre değerlendirmek daha uygundur (Wieczoreck and Hekkert 2012).

Sistemin kurumları (institutions) ise “*kişiler, gruplar ve organizasyonlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri düzenleyen ortak alışkanlıklar, yöntemler, yerleşik uygulamalar, kurallar ve kanunlar gurubu*”dur (Edquist 2005 sf.188). Kurumları *katı kurumlar* (kanun, düzenleme, yönetmelik) ve *yumuşak kurumlar* (güven, alışkanlık, inanışlar, gelenekler) olarak ayrıştırmak mümkündür (Klein-Woolthuis ve ark. 2005). Edquist’e (1997,2005) göre “*kurumlar oyunun kurallarıdır*”.

Organizasyonlar ve kurumlar arası etkileşimler de yenilik sisteminin yapısını oluşturur. Organizasyonlar arasındaki etkileşim, rekabet, işbirliği, ticari işlem, kullanıcı-üretici ilişkisi ... vs. gibi pazar veya pazar-dışı ilişkileri kapsar (Edquist 2005 sf.196-197) ve bireysel ilişkiler, aktör organizasyonları veya ağ-yapı düzeyinde analiz etmek mümkündür (Wieczoreck ve Hekkert 2012). Organizasyonlar ve kurumlar arasındaki etkileşim, yenilik sisteminin işleyişi için önemlidir. Bazı organizasyonlar kurumları yaratır: standartları ve kuralları belirleyen, uygulayan organizasyonlar gibi; veya kurumlar organizasyonları yaratır: bir organizasyonun teşkilat kanunu gibi. “*Organizasyonlar, kurumsal çevreye - veya yasal sistem, ilkeler, standartlar, alışkanlıklar gibi kurallar gurubuna gömüktür denebilir, fakat kurumlar da organizasyonların içine gömüktür*” (Edquist 2005 sf.197). Diğer bir deyişle, yenilik süreçlerini ve yenilik sisteminin performansını etkileyen “*kurumlar ve organizasyonlar arasında karmaşık bir karşılıklı gömüklük durumu vardır*” (Edquist ve Johnson 1997 sf.59-60, Edquist 2005 sf.197). Buna ilaveten, kurumlar da birbirini etkiler veya birbiriyle ilişkili olabilir, birbirini destekleyebilir, güçlendirebilir veya çatışabilirler. Kurumlara vurgu yapması ve

süreçlerde kurumların rolüne önem atfetmesi, diğer analiz yöntemlerine kıyasla yenilik sistemi yaklaşımının en güçlü yanlarından birisidir.

Yenilik sisteminin yapıları ve aralarındaki ilişkileri belirlemek yeterli olmayıp, “*sistemin içerisinde neler olduğu sorusunu sormak*” gerekmektedir (Edquist, 2001 sf.8). Bunu yapmanın yolu, yenilik süreçlerini belirleyen ve etkileyen sistemdeki aktivitelerini veya “spesifik fonksiyonları” incelemektir (Edquist 1997,2001,2005). 1990’ların ikinci yarısından itibaren, gruplandırma biçimleri nedeniyle farklılık gösteren, aslında içerik olarak birbirleriyle örtüşen veya kesişen, çeşitli yenilik sistemi fonksiyonları tanımlanmıştır (Bknz. Lundvall 1992, Edquist ve Johnson 1997, Galli ve Teubal 1997, Liu ve White 2001, Jacobsson ve ark. 2004, Hekkert ve ark. 2007, Edquist 2008). Bu çerçevede, Hekkert ve ark. (2007) yenilik sistemi yazınında yer alan fonksiyonları gözden geçirerek, yedi tane sistem fonksiyonu önermektedir: Bilginin oluşumu, bilginin yayımı, arayışın yönlendirilmesi, girişimcilik aktiviteleri, pazarın oluşumu, lobi faaliyetleri ve kaynakların harekete geçirilmesi fonksiyonları. Edquist (2008) ise Edquist (2005)’in önerdiği on sistem aktivitesini dört temada gruplandırmaktadır: yenilik süreçlerine bilgi girdisinin sağlanması, talep taraflı aktiviteler, yenilik sistemi yapılarının desteklenmesi ve yenilikçi firmalara destek hizmetleri.

Yenilik sistemi yapısı ve fonksiyonlarına ilişkin çalışmalara ilaveten, iki diğer grup çalışma da yenilik sistemi yaklaşımının bir analiz çerçevesi olarak kullanılmasına katkıda bulunmuştur (Wieczorek ve ark. 2012). Bunlar, sistemik problemlerle ilgili çalışmalar (bknz. Smith 2000; Jacobson ve Johnson 2000, Klein-Woolthuis ve ark. 2005, Chaminade ve Edquist 2010, Edquist 2011, Weber ve Rohracher 2012) ve sistemik araçlar üzerine olan çalışmalardır (bknz. Smits ve Kuhlmann 2004, Wieczorek ve ark., 2009, van Mierlo ve ark.2010). Yenilik sisteminin işleyişini etkileyen, örneğin altyapı ve yatırım eksikliği, kurumsal sorunlar gibi problemler (engelleme faktörleri, aksaklıklar veya zayıflıklar) *sistemik problem* olarak adlandırılmaktadır. Yenilik süreçlerinin hızını ve yönünü olumsuz etkileyen sistem düzeyindeki bu aksaklıklar, neoklasik “pazar aksaklığı”nın yerini almaktadır (Edquist 1997). Sistemik problemleri hedef alan ve sistemin belli bir bölümü yerine yenilik sisteminin işleyişini tümünden etkileyen strateji ve politika araçları da *sistemik araçlardır* (Smits and Kuhlman 2004). Sistemik problemleri sistemik araçlarla veya aktörlerle eşleştirerek politika tasarımı için analiz metodu öneren çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Borrás and Edquist (2013) her bir yenilik sisteminin kendine özgü yapısı olduğunun, sistemik problemin arkasında yatan o sisteme özgü karmaşık ve çoklu sebeplerin hedeflenerek farklı sistemik araç bileşimlerinin kullanılması gerektiğinin altını çizmektedir. Klein-Woolthuis ve ark. (2005), van Mierlo ve ark. (2010) ve Weber ve Rohracher (2012) ise çalışmalarında farklı sistemik problem ve sistemik araç kategorilerine göre sistem aktörlerini eşleştiren “yenilik sistemi aksaklık matrisi” önermektedir. Wieczorek ve Hekkert (2012) ise önerdikleri “fonksiyonel-yapısal analiz metodu” ile bir adım öteye giderek yenilik sistemi politika tasarımında

yapısal analiz, fonksiyonel analiz, sistemik problemler ve sistemik araçlar yaklaşımlarını birleştirmektedir.

Yenilik sistemi yaklaşımı ile ilgili genel kuramsal ve ampirik çalışmalara paralel olarak, aynı dönemlerde tarım sektöründe yeniliğin geliştirilmesine yönelik sistem yaklaşımı ile sektörel analiz ve politika tasarımı öneren çalışmalar hız kazanmıştır (bknz. Klerkx ve ark. 2012)⁸. Tarımsal politikaların oluşturulmasında YS yaklaşımının uygun olmasının sebeplerinden birisi, tarım sektöründe teknoloji dinamiklerinin genelde varsayılandan daha karmaşık ve çok disiplinli bilgiye dayalı olmasıdır. Tarım sektörünün teknoloji dinamikleri, sosyal, kültürel, ekonomik, çevresel ve kurumsal koşulların içine gömüktür. *“Tarımın fiziki, sosyal ve ekonomik koşulları sürekli olarak değişmekte”* ve *“bazı değişiklikler tahmin edilemez yoğunlukta ve birden vuku bulmaktadır”* (Dünya Bankası 2012 sf.1). Bu ölçekteki değişikliklerle başa çıkmak, rekabet edebilmek ve gelişebilmek için çiftçilerin, gıda firmalarının ve hatta ulusların sürekli olarak yenilik yaratmaları gerekmektedir (Dünya Bankası 2012 sf.3). Yeniliğin oluşumunda ar-ge'nin rolü önemli olmakla beraber ar-ge harcamaları ve tarımsal üretkenlik arasında doğrusal bir bağ kuran yapının ötesine geçen daha kapsamlı bir analitik çerçeve ile tarımsal yenilik sisteminin analizi yapılmalıdır (OECD 2011 sf.12, 80).

Son yıllarda ve özellikle 2008 yılında yaşanan finansal krizle beraber, OECD, FAO, Dünya Bankası, Avrupa komisyonu ve G20 gibi uluslararası ve ulus üstü kuruluşların politika raporlarında tarımsal yenilik sistemlerinin güçlendirilmesi önerilmektedir. Dünya Bankası (2006) yenilik kapasitesinin tespiti ve gerekli müdahalelerin planlanması amacıyla geliştirdiği *“Tarımsal Yenilik Sistemi – Agricultural Innovation System”* (AIS) çerçevesini kullanmaktadır. AIS, 1980li yıllardan bu yana günümüzdeki haline evrilmiştir. 1980li yıllarda, tarımsal araştırma ve teknoloji transferi ile tarımsal üretkenliğin artacağı varsayımı ile tarımsal kamu araştırma, yayım ve eğitim organizasyonunun altyapısı, kapasitesi ve yönetiminde iyileştirmeye öncelik veren *“Ulusal Tarımsal Araştırma Sistemi -National Agricultural Research System”* (NARS) çerçevesinde tarımsal yenilik politikaları oluşturulmuştur. Ancak, bu yaklaşım tarımsal araştırma altyapısının kapasitesini geliştirmekle beraber değişen pazar koşullarına ve kullanıcı taleplerine uyum sağlamada yetersiz kalmıştır (Dünya Bankası 2006 sf.24). 1990lı yıllarda, yenilik dinamikleri anlamak için FAO ve Dünya Bankası tarafından tarımsal araştırma, eğitim ve yayım sisteminin yanı sıra çiftçiyi merkezine alan *“Tarımsal Bilgi Sistemi – Agricultural Knowledge and Information System”* (AKIS) kullanılmaya başlanmıştır. Çiftçi, eğitim, araştırma ve yayım sisteminde

⁸ Tarımsal yenilikle ilgili zaman içerisinde çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Teknoloji transferi yaklaşımı (Jarrett 1985), teşvik edilen yenilik (Ruttan and Hayami 1984), eğitim ve ziyaret sistemi (Hulme 1992), Katılımcı araştırma ve katılımcı teknoloji gelişimi (Farrington and Martin 1988, Neef and Neubert 2011), Çiftçi önceliği (Chambers et al. 1989) ve Tarımsal Bilgi ve Yenilik Sistemi (Röling 2009) en bilinen çalışmalara örnektir. Tarımsal yeniliğe sistemik yaklaşıma birikimsel olarak katkıda bulunan çalışmaları, dönemsel olarak ve karakteristiklerine göre birbirini dışlamayan, bir birin besleyen veya paralel olarak gelişen dört farklı teorik yaklaşımda gruplandırmak mümkündür (Klerkx ve ark. 2012 sf. 459).

oluşturulan bilgi üçgeninin ortasındadır (FAO ve Dünya Bankası 2000). AKIS, bilginin üretilmesi ve bilgiye ulaşılmasında araştırmancının tek kaynak olmadığını dikkate almaktadır. Araştırma, eğitim, yayım ve çiftçi arasındaki etkileşim, yeni teknolojilerin oluşumunda kullanıcı yani çiftçi talebinin önemi, yeniliğin oluşumunda sosyal öğrenme süreçlerine vurgu yapmaktadır. Ancak, çoğunlukla yukarıdan aşağıya araştırmacıdan çiftçiye doğru teknoloji transferi olduğunu öngörmesi AKIS yaklaşımının zayıflığıdır (Dünya Bankası 2006 sf.25). 2000li yıllarda, FAO ve Dünya bankası AIS yaklaşımını kullanmaya başlamıştır. AIS, öğrenme ve yenilik süreçlerinde kurumların ve altyapının rolüne daha açık bir şekilde yoğunlaşmakta; tarımsal araştırma ve yayım sistemine ilaveten tüm organizasyonları içermektedir.

2.2 (Tarımsal) Yenilik Sistemi'nin Fonksiyonları

Fonksiyon 1: Bilginin oluşumu

Öğrenme, dolayısıyla bilginin oluşumu, yenilik süreçlerinin temelini oluşturur (Lundvall 1992). Bilginin oluşumu fonksiyonu “araştırarak öğrenme” (learning by searching) ve “yaparak öğrenme” (learning by doing) süreçlerini kapsar (Hekkert ve ark. 2007 sf. 422). Bilginin oluşumu, bilimsel ve teknik bilgi tabanının derinliği ve kapsamıyla yakından ilişkilidir (Bergek et al 2008, 2010). Bilginin oluşumu ve öğrenme, firma veya endüstri veya sektör düzeyinde olabilmektedir (Bergek ve ark. 2010 sf.122).

Tarımsal yenilik sisteminde bilgi tabanı farklı disiplinleri içermektedir. Her bir tarımsal alt sektör ise, yenilik ve teknolojik gelişme için bilimsel ve teknolojik bilginin farklı bileşimlerine ihtiyaç duyabilmektedir. Tarımsal yenilik sisteminde bilginin oluşumu fonksiyonunu icra eden temel oyuncular araştırma ve eğitim organizasyonlarıdır (Spielman ve Birner 2008, Dünya Bankası 2012). Tarımsal araştırmalar uzun soluklu ve yüksek finansman gerektirdiğinden, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, tarımsal araştırma kamu kurumları tarafından yürütülmektedir. Kamu tarımsal araştırma sisteminin kapasitesi, organizasyon yapısı ve yönetişimi tarımsal bilgi oluşum süreçlerini etkilemektedir. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde iyi işleyen bir kamu tarımsal araştırma sistemi, tarımsal bilgi oluşumunda birincil koşuldur.

Fonksiyon 2: Bilginin Yayımı

Bilgi, bilgiyi üretenlerden bilgiyi kullanacak olanlara yayıldığı zaman bir değer yaratır. Bilginin yayımı fonksiyonu, yenilik sisteminde bilimsel ve teknik bilginin nasıl yayıldığı ve birleştirildiği ile ilişkilidir (Bergek ve ark. 2010 sf.121). Bilimsel ve sektöre özgü bilginin sektör aktörlerinin oluşturduğu ağ yapı içinde yayılması tarımsal yenilik sisteminin etkin işleyişi için gereklidir.

Bilginin yayımı “etkileşerek öğrenme” (learning by interacting) ve “kullanarak öğrenme” (learning by using) faaliyetlerini içerir (Hekkert ve ark. 2007 sf.423). Yenilik sisteminin işleyişinde interaktif

öğrenme temeldir (Lundvall 1992). Araştırma organizasyonlarınca üretilen tarımsal bilgiyi bilginin ana kullanıcısı olan çiftçilere ulaştıran organizasyon, gelişmekte olan ülkelerde çoğunlukla kamu kesimi tarafından yürütülen tarımsal yayım sistemidir. Yenilik sisteminin etkinliği için sistem yaklaşımı ile yayım ve danışmanlık hizmetlerinde kapasite oluşturulması gereklidir (Dünya Bankası 2012, EU SCAR 2012, 2013). Araştırma ve yayım organizasyonları ile çiftçi kuruluşları, tarımsal üretkenliğin ve ürün kalitesinin artması için gerekli olan bilginin çiftçiye ulaşmasını sağlamak için işbirliği içerisinde çalışmalıdır (Swanson ve Rajalahti 2010).

Fonksiyon 3: Arayışın Yönlendirilmesi

Yenilik sisteminde bilginin oluşumu fonksiyonu bilgi çeşitliliğinin yaratımı ile ilgiliyken, arayışın yönlendirilmesi fonksiyonu ise bilginin seçim süreciyle ilgilidir (Hekkert ve ark. 2007 sf. 423). Arayışın yönlendirilmesi, sektördeki değişime ilişkin yön duygusu veren, aktörlerin ihtiyaç, talep ve beklentilerini biçimlendiren aktiviteleri kapsar. Somut bir yön duygusu olmadan bilginin oluşumu, bilginin yayımı ve girişimcilik faaliyetleri hiçbir sonuca erişemez (Suurs 2009 sf.56). Arayışın yönlendirilmesi, politika hedefleri gibi yazılı/katı kurumların yanı sıra taahhütler ve beklentiler gibi yazılı olmayan/yumuşak kurumları da kapsar.

Sistem aktörlerince yeni fırsatların algılanması ve denenmesi, YS'nin gelişimi için önemlidir. Fırsatlar nadiren net olarak görünür ve YS'nin aktörleri aynı bilgiyi farklı şekilde yorumlayabilirler. Arayışın yönlendirilmesi fonksiyonu, birbirinden farklı ve rekabet eden teknolojiler, uygulamalar, pazarlar ve iş modelleri bağlamında arayışın yönünü etkileyen mekanizmaları kapsar (Bergek ve ark. 2010 sf.123).Teknik sorunlar, değişen girdi ve ürün fiyatları, iklim değişikliği, tarımın sürdürülebilirliği gibi çevresel koşullardaki değişiklikler arayışın yönünü etkiler. Arayışın yönlendirilmesi, genellikle bilginin oluşumu ve yayımında rol alan aktörler ve sistemdeki diğer aktörlerin arasındaki interaktif ve birikimli fikir değiş-tokuşu süreçleridir. Beklentilerin bu interaktif süreçlerdeki rolü önemlidir (Hekkert ve ark. 2007 sf.423). Arayışın yönlendirilmesi pozitif veya negatif yönde gerçekleşebilir: beklentiler, taahhütler ve politika metinleri belli bir sektörel gelişim yönünde pozitif olarak birbirine yakınsayabilir veya tam tersi negatif olarak ayrışabilir (Suurs 2009 sf.55-56). Kısıtlı kaynaklar gözetildiğinde, etkin kaynak kullanımı için belli bir odak noktasına yönelim gerekli olduğundan bu yakınsama durumu önemlidir; ancak fazla odaklanarak çeşitliliğin yaratımının engellenmemesi de yenilik sisteminin iyi işleyişi için gereklidir.

Fonksiyon 4: Girişimcilik Faaliyetleri

Bilgiyi eyleme geçirip yeniliğe dönüştürdükleri için girişimciler yenilik sistemi için hayatidir. Yenilik sisteminin diğer fonksiyonlarının bir sonucu olarak da görülebilen girişimcilik faaliyetleri sistemin işlerliğinin birincil göstergesidir (Hekkert ve ark. 2007 sf.422). Girişimcilik, fırsatların belirlenmesi,

değerlendirilmesi ve faydalanılması süreçleri olarak tanımlanabilir (Shane and Venkataraman 2000 sf.218). Tarım sektörünün hızla değişen koşulları yüksek düzeyde çiftçi girişimciliği gerektirmektedir (Beldman ve ark. 2014, Lans ve ark. 2013). Küreselleşme ve tarımsal pazarların çeşitlenmesi, tüketici alışkanlıkları, gıda kalitesi, güvenliği ve sertifikasyon talepleri, çevre ve doğal kaynaklarla ilgili diğer düzenlemeler çiftçi ve gıda işletmelerinin yüz yüze kaldığı dışsal koşullardır. Söz konusu dışsal koşullar aynı zamanda fırsat yarattıkları için girişimciliğin yolunu açmaktadır (Lans ve ark. 2013 sf.1).

Buluşları yeniliğe dönüştürerek ekonomik sonuç elde etmek için, beceri ve kapasite gibi tamamlayıcı nitelikleri de kapsayan iş geliştirme (business development) son derece önemlidir (Bergek ve ark. 2010 sf.124). Akıllıca yönetimin yanı sıra *“çiftçiler daha esnek olup stratejiler geliştirerek çiftliklerini, ürün çeşitlerini, ortaklıklarını, bilgi sistemlerini, kişisel becerilerini proaktif bir şekilde dışsal koşullara uyarlamalıdır”* (Smit A.B. 2004). Tarımsal girişimciliğin analizi yapılırken, tarım sektörünün özellikleri, aile çiftliği ve firma kültürü ile bu çiftlik ve firmaların gömük olduğu çevresel koşullar dikkate alınmalıdır (Lans ve ark. 2013 sf.2).

Tarımsal kooperatifler ve diğer üretici organizasyonları, küçük ölçekli çiftçileri destekleyerek ve yetkin kılarak pazar fırsatlarını elde etmelerinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Tarımsal kooperatifler eğitim, kredi, teknik bilgi ve altyapı hizmetleri gibi aracılık hizmetleri sağlayarak küçük çiftliklerin girişimcilik becerilerini geliştirme ve değer zincirine katılmalarını sağlama potansiyeline sahiptirler. *“Kolektif girişimcilik”* (Cook ve Plunkett 2006 sf.426), çiftçi ve gıda firmalarının bireysel girişimciliklerinin yanı sıra üretici organizasyonlarının aracılığı ile küçük üreticilerin girişimcilik faaliyetlerini ilerletmenin önemli bir yoludur.

Fonksiyon 5: Pazarın oluşumu

Pazarın oluşumu fonksiyonu bir ürüne karşı talebin yaratılmasına ilişkin faaliyetleri kapsar. Yeni ürünlerin tanıtılabileceği ve ölçek ekonomisine ulaşabileceği alanın yaratılması ile ilgilidir.

Bir tarım sektöründe çiftçiler ve küçük üreticiler, daha büyük rakiplerinin kolayca ulaşabileceği ölçek ekonomileriyle rekabet etmek zorundadırlar. Bu nedenle, örneğin organik, yerel veya kültürel miras ürünleri gibi belli tüketici kitlesine hitap eden dar odaklı, niş pazarlar (niche market), küçük üreticilerin sektörde kalmaları için bir fırsattır. Dar odaklı pazar ürünleri için pazar belirsizlikleri çok yönlüdür: pazar oluşmamış veya az gelişmiş olabilir, potansiyel tüketiciler olmayabilir veya talepleri henüz ürünle buluşmamıştır veya ürün kalitesi düşük standarttır veya ürün henüz yoktur. Gıda standartları, çiftçiler ve küçük gıda üreticileri için pazarda başarılı olabilmeleri için aşmaları gereken büyük bir sorundur. Hem pazarın yüksek katma değer yaratan bölümüne girebilmek hem de tüketici talebi çerçevesinde ürünleri farklılaştırarak değer yaratabilmek için standartlara uyum önemlidir (Lizuka 2009). Tüketici talebine ilişkin pazar belirsizliği, tüketici eğitimi ve çiftçileri doğrudan

tüketiciyle buluşturarak aşmak mümkündür. Dar odaklı pazar ürünlerinin yanı sıra, geleneksel ürünlerin genel olarak uluslararası kalite standartlarına uyumu, uluslararası pazara girmek ve değer zincirinde yükselebilmek için gereklidir. Ulusal düzenlemeler, kalite kontrol standartları ve süreçleri, hem ulusal hem de uluslararası pazarın oluşumunda rol alan önemli kurumlardan bazılarıdır.

Fonksiyon 6: Lobi Faaliyetleri

Bu fonksiyon, menfaat gurupları ve onların lobi faaliyetleri ile ilgilidir. Sektörde yaratılan yeni bir şey sektörün yerleşiklerini tehdit ettiğinde, yerleşik menfaatleri olan taraflarca "yaratıcı yıkıma" yani yeniliğe karşı bir direnç sergilenebilmektedir (Hekkert ve ark. 2007 sf.425). Yeni oluşuma taraf guruplar, muhalefeti aşmak ve yeni teknoloji veya ürüne yatırımı meşrulaştırmak için ikna faaliyetlerinde bulunabilirler. Oluşuma taraf işbirliklerinin başarısı, mevcut kaynaklarına ve gelecek beklentilerine bağlıdır (Hekkert ve ark. 2007, Bergek ve ark. 2010).

Tarımsal üretim toprak ve su gibi kısıtlı kaynaklara dayandığı için, makro düzeyde lobi faaliyetlerine sebeplerden birisi doğal kaynaklardır. Tarım ürünleri çok fonksiyonlu olup birbiriyle tarımsal kaynaklar için rekabet eden ve lobi faaliyetlerinde bulunan gıda, yem veya bitkisel yakıt sektörleri için girdidir. Tarım sektörünün farklı düzeylerdeki alt sektörleri de doğal kaynaklar için rekabet içindedirler. Tarımın ana alt sektörleri olan bitkisel üretim, hayvancılık ve bahçe bitkileri/meyvecilik tarımsal kaynaklar üzerinde kendi alanlarını meşrulaştırmak çabasıdadır. Daha aşağı düzeylerde, örneğin bahçe bitkileri altında farklı meyve türleri kendi bölgeleri içerisinde lobi faaliyetlerinde bulunabilirler. Bir tarımsal alt sektör içerisinde farklı teknolojiler ve dar odaklı pazarlar, yerleşik teknoloji ve pazar olabilmek için rekabet halindedirler. Ayrıca, tarım sektörü maden ve enerji sektörleri gibi doğal kaynaklardan pay almak isteyen diğer sektörlerin güçlü lobi faaliyetleriyle de yüzleşebilmektedir. Tarımsal yenilik sisteminde çiftçiler, küçük ölçekli üreticiler ve henüz oluşmakta olan dar odaklı pazarların lobi gurupları zayıf veya etkileri kısıtlıdır. Tarımsal kooperatiflerde kapasite oluşturarak küçük ölçekli üreticileri kapsayıcı lobi faaliyetlerinde bulunulması tarımsal sektörlerin sürdürülebilirliği için hayatidir.

Fonksiyon 7: Kaynakların Aktarılması

Kaynakların aktarılması finansal, beşeri ve maddi kaynakların yenilik sistemine uygun şekilde oluşturulması ve bölüştürülmesi ile ilgilidir. Genel altyapı veya belirli teknolojilerde bilgi ve becerilerin geliştirilmesi için yapılan büyük ve uzun vadeli ar-ge projelerine devlet ve özel sektör tarafından ayrılan fonlar, destekler ve yatırımlar kaynakların aktarılması fonksiyonunda yer alan faaliyetler içerisinde (Hekkert ve ark. 2007, Suurs 2009, Bergek ve ark. 2010). Bu fonksiyonun zaman içerisindeki performansını göstergelerle takip etmek güç olacağından, ekonomide temel aktörlerle görüşerek kaynakların yeterliliği hakkındaki görüşlerini almak en iyi yöntemdir (Hekkert ve ark. 2007).

3. ANALİTİK ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

Bu çalışmada analitik çerçeve olarak Wieczoreck ve Hekkert (2012) tarafından önerilen *yenilik sisteminin fonksiyonel-yapısal analiz yöntemi* kullanılmıştır. Bu analiz metodu, yenilik sisteminin fonksiyonlarının yapısal elementleri perspektifinden incelenmesini öngörmektedir. Wieczoreck ve Hekkert (2012) yenilik sistemi yazınında yer alan fakat birbirinden kopuk yazın dizileriyle geliştirilmiş dört temel yenilik sistemi unsurunu - yapılar, fonksiyonlar, sistemik problemler, sistemik araçlar- birleştirerek fonksiyonel-yapısal analiz yöntemi ile bir "*sistemik politika çerçevesi*" önermektedir. Bu analiz çerçevesinin arkasındaki temel mantık, sistemin yapılarını etkilemeden sistem fonksiyonlarının işleyişinin değiştirilemeyeceğidir. Çünkü sistem fonksiyonlarını icra eden sistemin yapılarıdır. Yenilik sistemi iyi işlemiyorsa, yani yenilik oluşmuyorsa, yapılardan kaynaklanan problemler nedeniyle sistem fonksiyonlarının (bilginin oluşumu, bilginin yayımı, girişimcilik vs.) iyi işlememesinden kaynaklanmaktadır.

Wieczoreck ve Hekkert (2012) YS yapılarını dört guruba ayırmaktadır: *Aktörler*, *kurumlar* (katı/yazılı, yumuşak/yazılı olmayan), *etkileşimler* (bireysel, ağlar) ve *altyapı* (fiziki, mali, bilgi) (**Tablo1**).

Tablo 1: Yenilik Sisteminin Yapısal Boyutları

Aktörler	<ul style="list-style-type: none">• Şirketler (Kobiler, büyük firmalar, uluslararası şirketler); eğitim ve ar-ge organizasyonları (üniversiteler, teknoloji enstitüleri, araştırma merkezleri, okullar); kamu kurumları, Sivil toplum örgütleri, bankalar/finansal kurumlar, aracı kurumlar vs.
Kurumlar	<ul style="list-style-type: none">• Yazılı olan/katı kurumlar (kanunlar, kurallar, düzenlemeler), yazılı olmayan/yumuşak kurumlar (ortak alışkanlıklar, gelenekler, rutinler, ilkeler, beklentiler, güven)
Etkileşimler	<ul style="list-style-type: none">• Ağ yapı düzeyinde veya bireysel ilişkiler düzeyinde
Altyapı	<ul style="list-style-type: none">• Fiziki altyapı (yapılar, araçlar, makineler, yollar, köprüler), bilgi altyapısı (uzmanlık, görgüsel bilgi), Finansal altyapı (hibeler, destekler, finansal programlar)

Kaynak: Wieczoreck ve ark. 2012 sf. 77

Yenilik sisteminde yapılardan kaynaklanan problemler, yani sistemik problemler, bu dört ana yapı gurubundan kaynaklanabilmektedir (**Tablo 2**). Aktör eksiktir veya kapasitesi zayıftır. Kurumsal yapı yoktur, örneğin bir düzenlemenin eksik olması veya aktörler arası güvenin olmaması veya kalite problemi vardır, örneğin küçük işletmelerin sektöre girmesini engelleyen büyük yerleşikleri destekleyen teknoloji destekleri gibi. Aktörler arası etkileşim yoktur veya kalitesizdir, örneğin zayıf ağ bağları veya fazla güçlü ağ bağları nedeniyle belli bir düşünce yapısına kitlenmek gibi. Altyapı yoktur, örneğin gerekli finansal desteğin olmaması veya yetersizdir, örneğin sektörde istatistik veya bilişim altyapısının yetersiz olması gibi. Wieczoreck ve Hekkert (2012) yapılardan kaynaklanan sistemik problemlerin her bir sistem fonksiyonu için tespit edilmesini, bu sistemik problemler çerçevesinde sistemik politika hedefleri ve araçlarının belirlenmesini önermektedir.

Tablo 2: Yenilik Sisteminin Fonksiyonel-Yapısal Analizi Çerçevesinde Sistemik Problemler

Sistem Fonksiyonları	Yapısal Boyut	Sistemik Problem	Sistemik problemin çeşidi
Bilginin oluşumu	Aktörler	Aktör problemi	Eksiklik?
Bilginin yayımı			Kapasite?
Arayışın (ar-ge) yönü	Etkileşimler	Etkileşim problemi	Eksiklik?
Girişimcilik faaliyetleri			Yoğunluk/kalite?
Pazarın Oluşumu	Kurumlar	Kurum problemi	Eksiklik?
Lobi faaliyetleri			Kapasite/kalite?
Kaynakların aktarılması	Altyapı	Altyapı problemi	Eksiklik?
			Kapasite/kalite?

Kaynak: Wieczoreck ve ark. 2012 sf.82

Bu çalışmada, Wieczoreck ve Hekkert (2012) tarafından önerilen fonksiyonel-yapısal analiz yönteminin zeytin ve zeytinyağı sektörüne uygulanması amacıyla Hekkert ve ark. (2007) tarafından önerilen yedi yenilik sistemi fonksiyonu esas alınmıştır. Bu fonksiyonlar bölüm 2.2’de kavramsal çerçevesi çizilen *bilginin oluşumu*, *bilginin yayımı*, *arayışın yönlendirilmesi*, *pazarın oluşumu*, *girişimcilik faaliyetleri*, *lobi faaliyetleri* ve *kaynakların aktarılması* fonksiyonlarıdır. Bu yedi fonksiyonun analiz için seçilmesinin sebebi, yenilik sisteminin temel fonksiyonları olmaları, yenilik yazınında önerilen fonksiyonları kapsamaları ve açık bir şekilde tanımlanmış olmalarıdır. Ayrıca, sektördeki mevcut problemler dikkate alındığında bu fonksiyonların analizi gerekli görülmektedir.

Çalışmada Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS’nin fonksiyonel-yapısal analizi dört aşamada gerçekleştirilmiştir:

- Analizi yapılacak yenilik sisteminin sınırları tanımlanmıştır.
- Yenilik sisteminde rol alan aktörler tanımlanmıştır.
- Her bir fonksiyonun fonksiyonel-yapısal analizi yapılarak işleyişine engelleyen yapısal zayıflıklar, yani sistemik problemler, tespit edilmiştir.
- Yenilik sisteminin daha iyi işlemesi için sistemik problemlere yönelik politika önerilerinde bulunulmuştur.

Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi, üç alt sektörü içerecek şekilde tanımlanmıştır: zeytin sektörü (tarım), sofralık zeytin sektörü (gıda) ve sızma zeytinyağı sektörü (gıda). Zeytinyağı rafine sektörü bu çalışmanın dışında bırakılmıştır⁹.

⁹ Zeytinyağı rafine endüstrisi, zeytinyağı sektörünün önemli bir parçasıdır. Türkiye’de düşük kaliteli sızma zeytinyağının payı yüksek olduğundan önemli ölçüde zeytinyağı rafine edilmektedir. Kaliteli sızma zeytinyağı ile karıştırılarak Riviera çeşidi olarak pazara giren rafine zeytinyağının payı da sektör için önemlidir. Rafine endüstrisinin bu çalışmanın dışında bırakılmasının birincil sebebi, Türkiye’de sızma zeytinyağının kalitesinde yaşanan problemler ve yüksek katma değerli sızma zeytinyağı pazarında olmasından dolayı, buna yoğunlaşmak gerekliliğidir. Diğer taraftan, rafine sektörünün teknolojik altyapısının sızma zeytinyağından tamamen farklı olması, farklı aktörler, süreçler dolayısıyla farklı problemler yaşıyor olmasıdır. Çalışmanın yeterince kapsamlı olması, zaman ve işgücü kısıtı göz önüne alınarak, rafine sektörü bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin aktörleri tanımlanırken Arnold ve Bell (2001) uyarlaması olan Spielman ve Birner (2008) tarafından önerilen şema ile Rivera ve ark. (2006) esas alan Dünya Bankası'nın (2012) önerdiği şemadan faydalanılmıştır (bkz. Pehlivan Gürkan 2015, Şema 4.2 ve 4.3, sf.110-111) . Analizin kolaylığı açısından, Spielman ve Birner (2008) tarafından önerildiği şekilde, sektördeki aktörler dört ana bileşene ayrılmıştır: *Araştırma ve eğitim bileşeni*, *değer zinciri aktörleri bileşeni*, bu ikisini bağlayan *köprü kuruluşlar bileşeni* ile sektörde düzenleme, finansal destekleme gibi rolü olan *destekleyici ve düzenleyici kurumlar bileşeni*dir.

Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin fonksiyonlarının analizi yapılırken, Wieczoreck ve Hekkert (2012) tarafından da önerildiği gibi (**Tablo 3**), bu güne kadar yapılmış çalışmalardan faydalanılarak -örneğin Wieczoreck ve Hekkert 2012, Hekkert ve ark. 2007, Bergek ve Ark. 2008, van der Hilst 2012, Bleeker 2013, Spielman ve Birner 2008, Daane ve ark. 2009, OECD göstergeleri- her bir fonksiyon için kullanılacak tespit soruları ve olası göstergelerin listesi oluşturulmuştur (**EK A**).

Tablo 3. Fonksiyonel-Yapısal Analiz Tespit Soruları

Bilginin Oluşumu	Nitelik ve nicelik açısından bilgi tabanı nasıldır? Temel bilgi mi uygulamalı bilgi midir? Yeterli düzeyde proje, araştırma, patent ve makale var mıdır? Hangi aktörler aktiftir?
Bilginin Yayımı	Bilginin oluşumunu kim finanse etmektedir? Güçlü işbirliği var mıdır? Kimler arasındadır? Bilgi talep kaynaklı mı oluşmaktadır? Bilginin yayımı için yeterli ortam mevcut mudur? Oluşan bilgi yenilik sisteminin ihtiyaçlarına karşılık mıdır?
(diğer fonksiyonlar)	(diğer tespit soruları)

Kaynak: Wieczoreck ve ark. 2012 sf. 84

Bu çalışmada ana analiz metodu olarak, yüz yüze, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelere dayanan nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, hem araştırma sorusu hem de kullanılan analitik çerçeve göz önüne alındığında uygun yöntem olarak değerlendirilmektedir. Araştırma yöntemi, araştırma sorusuna uygun seçilmelidir (Bryman 2008 sf. 395). Yenilik sistemi çerçevesinde, belirgin yerel dinamikleri olan tarım ve gıda sektörünün analizi sektör aktörlerinin içinde bulunduğu yerel ortamın sosyal gerçekliklerinin dikkate alınmasını gerektirmektedir: örneğin, yerel aktörler arası ilişkilerin durumu veya güven ortamı, alışkanlıklar, beklentiler gibi yazılı olmayan kurumların analizi gibi. Bu tür analizler için yarı yapılandırılmış yüz yüze mülakatlar, hem zengin veri sağlaması hem de mülakatın akışı sırasında derinlemesine görüşülmesi gereken hususlar olduğunda mülakatı yapan kişiye bu imkânı sağlamasından dolayı çok yerinde bir yöntemdir.

Görüşmeler sırasında yöneltilen sorular, görüşme yapılan kişinin sektördeki konumu dikkate alınarak, hazırlanmış olan potansiyel tespit soruları (**EK A**) arasından seçilmiştir. Mevcut verilerin elverdiği

ölçüde çalışma nicel analizle desteklenmeye çalışılmıştır¹⁰. Mülakatlara dayalı nitel analizi zenginleştirmek ve doğrulayabilmek amacıyla, ilaveten diğer nitel analiz metotları da kullanılmıştır. Mesela, daha önce sektöre ilişkin yapılmış bilimsel çalışmalar, yayınlanmış resmi raporlar internet üzerinden araştırılmış; anahtar kelimeler kullanılarak sektörle ilgili bilimsel çalışmaların yazın taraması yapılmıştır. Sektörle ilgili sosyal paylaşım platformlarındaki bilgi akışı üzerinden sektöre dair gelişmeler takip edilmiş¹¹; sektördeki temel aktörlerin sektörle ilgili TV görüşme kayıtları izlenmiş¹²; ayrıca sektörle ilgili kongre, çalışma toplantısı gibi sektörle ilgili aktivitelere bireysel olarak katılım sağlanmıştır¹³.

Görüşme yapılacak yerel sektör aktörlerinin belirlenmesi amacıyla iki zeytin üreticisi ilçe seçilmiştir: Gemlik ve Ayvalık ilçeleri. Bu ilçelerin seçilmesinin birkaç sebebi vardır. Her ikisi de geleneksel yöntemlerle, eğimli arazide ve insan gücüne dayalı zeytin üretimi yaptıkları için sektörde yaşanan sıkıntıları -mali, fiziki altyapı -daha çok hissetmektedirler. Her ikisi de bölgelerine uyum sağlamış zeytin çeşidini kullanmaktadır. Gemlik bölgesi sofralık zeytinde, Ayvalık bölgesi ise sızma zeytinyağında uzmanlaşmış ve isim yapmıştır. Her iki bölge zeytinle ilgili genel sorunlarla yüzleşmekle beraber, farklı zeytin çeşidi ile farklı gıda ürünüde uzmanlaşmaları nedeniyle zeytin kültürel uygulamaları ve işleme yöntemleri, dolayısıyla gerektirdiği bilgi ve fiziki altyapı hususlarında farklılaşmaktadır. Böylece, bu iki bölgenin seçilmesi sofralık zeytin sektörü ile sızma zeytinyağı sektörüne has bölgesel problemlerin tespitine de imkân vermektedir.

İnternet üzerinden ve yazılı belgelere dayanarak sektör aktörlerinin genel bir listesi oluşturulmuştur. Mülakat için en uygun aktörlerin listesi oluşturulurken “kartopu metodu” da kullanılmıştır. Mülakat yapılan kişiye mülakat için uygun olabilecek sektör aktörlerinin isimlerini önermeleri istenmiştir. Ayrıca mülakat yapılacak değer zinciri aktörleri belirlenirken, hem değer zinciri hem tedarik zincirinde yer alan, sadece zeytin ve zeytinyağı sektöründen geçimini sağlayan, aynı zamanda sektörde aktif olarak yer alan kişiler seçilmiştir. Bu çerçevede belirlenen 65 sektör temsilcisi ile Mart 2014 ve Aralık 2014 döneminde yüz yüze görüşme yapılmıştır. Görüşmeler ortalama bir saat ve üzerinde sürmüş, çoğunluğunun ses kaydı alınmış ve analiz için birebir yazılı dökümü yapılmıştır.

¹⁰ Nicel analiz için 2000 ve 2014 arasındaki dönem seçilmiştir. Birincisi, 15 yıllık bir dönem sektördeki değişimleri anlayabilmek için yeterince uzun bir süredir. İkinci olarak, 2000 yılından itibaren AB'ye üyelik çerçevesinde uygulamaya konan çeşitli kanun ve düzenlemelerle kurumsal yapıda önemli değişimler olmuş, bu dönemde AB kaynaklarını kullanma imkânı da kazanılmıştır.

¹¹ Örneğin UZZKTürk yahoo gurubu, Zeytindostu facebook sayfası gibi

¹² “Toprağın Sesi”, “Tarım Hayattır” gibi TV programları, Tarım Bakanlığı'nın resmi “Tarım TV” kayıtları.

¹³ Örneğin, Mart 2014'de UZZK'nın Ankara'da “Anadolu'da zeytin ve Zeytinyağı Günleri”, Mayıs 2014'de Konya'da 4. Zeytin öğrenci kongresi, TÜBİTAK tarafından yürütülen zeytin kümelenme projesi kapsamında Ekim 2014'de gerçekleştirilen Bursa çalıştayı ve Kasım 2014'de UZZK Ekonomi Gurubu toplantısı gibi.

4. TÜRK ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI SEKTÖREL YENİLİK SİSTEMİNİN FONKSİYONEL-YAPISAL ANALİZİ

4.1 Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Temel Aktörleri¹⁴

Türk Zeytin ve zeytinyağı YS'nin aktörlerini üstlendikleri birincil rollerine göre i) *Araştırma ve eğitim sistemi*, ii) *köprü kuruluşlar* iii) *değer zinciri aktörleri* ile iv) *destekleyici ve düzenleyici kuruluşlar* olmak üzere dört bölümde toplamak mümkündür (**Figür 1**).

Kaynak: Pehlivan Gürkan (2015) s.125

Figür 1: Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Aktörleri

4.1.1 Araştırma ve Eğitim Sistemi

Türkiye’de gıda ve tarımsal araştırma ve eğitiminde yer alan organizasyonlar, *kamu ar-ge kurumları*, *üniversite fakülteleri* ve *araştırma enstitüleri* ile *özel sektör* ve *sivil toplum kuruluşları (STK)* araştırma birimleri olmak üzere üç guruptan oluşmaktadır. Araştırma ve eğitim bileşkesinde yer alan temel aktörler aşağıda özetlenmektedir:

- *Kamu Araştırma Enstitüleri*: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) Tarımsal Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü’ne (TAGEM) bağlı tarımsal araştırma enstitüleri (11 merkezi, 10 bölgesel, 26 konu olmak üzere 47 araştırma enstitüsü. iki tane konu araştırma enstitüsü

¹⁴ Daha detaylı anlatım için bkz. OLİVAE dergisi, no: 123, Kasım 2016, Uluslararası Zeytinyağı Konseyi elektronik yayını, <http://www.internationaloliveoil.org/store/index/48-olivae-publications>

zeytincilikle ilgili araştırmadan sorumludur: 1937'den bu yana faaliyet gösteren Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü (ZAE) ile 2013 yılında kurulmuş olan Hatay Zeytincilik Araştırma Enstitüsü) ; Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın (GTBS) ilgili kuruluğu Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) bağlı Marmara Araştırma Merkezi'nin (MAM) araştırma enstitüleri ve laboratuvarları; Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Sarayköy Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi (SANAEM).

- *Üniversite fakülteleri ve araştırma enstitüleri* (30 adet ziraat fakültesi, 38 adet gıda mühendisliği bölümü, 26 adet üniversite araştırma merkezi); *orta ve yükseköğretim düzeyinde bahçe bitkileri, gıda işleme ve zeytin işleme teknolojisi ile ilgili eğitim programları* (zeytin yetiştirilen bölgelerde, üç tanesi zeytin işleme teknoloji programına sahip, 30 adet yüksekokul, 17 tanesi zeytin işleme alt bölümü olmak üzere yaklaşık 50 tanesi gıda teknolojisi programına sahip endüstri meslek liseleri ve tarım meslek liseleri); Milli eğitim Bakanlığı'nın "hayat boyu öğrenme programı" çerçevesinde zeytin işleme ve depolama eğitim programları,
- *Özel sektör*: 8 tanesi gıda sektörü ile ilgili özel ar-ge merkezi aktif olup sadece zeytincilikle ilgili araştırma yapan özel sektör ar-ge merkezi bulunmamaktadır¹⁵. *Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin* ar-ge birimleri devlet destekli temiz teknolojilerle çevre dostu zeytin ve zeytinyağı üretimi ile ilgili projeleri ve zeytin işleme teknolojisi sağlayıcı firmaların (HAUS, Polat Makina, Kahyaoglu) dikkate değer ar-ge çalışmaları bulunmaktadır.

4.1.2 Değer zinciri Aktörleri ve Kuruluşları

Sofralık zeytin ve zeytinyağı değer zincirlerinin üç ayrı aşaması olan *zeytin üretimi, işleme ve dağıtım* süreçlerinde rol alan temel aktörler:

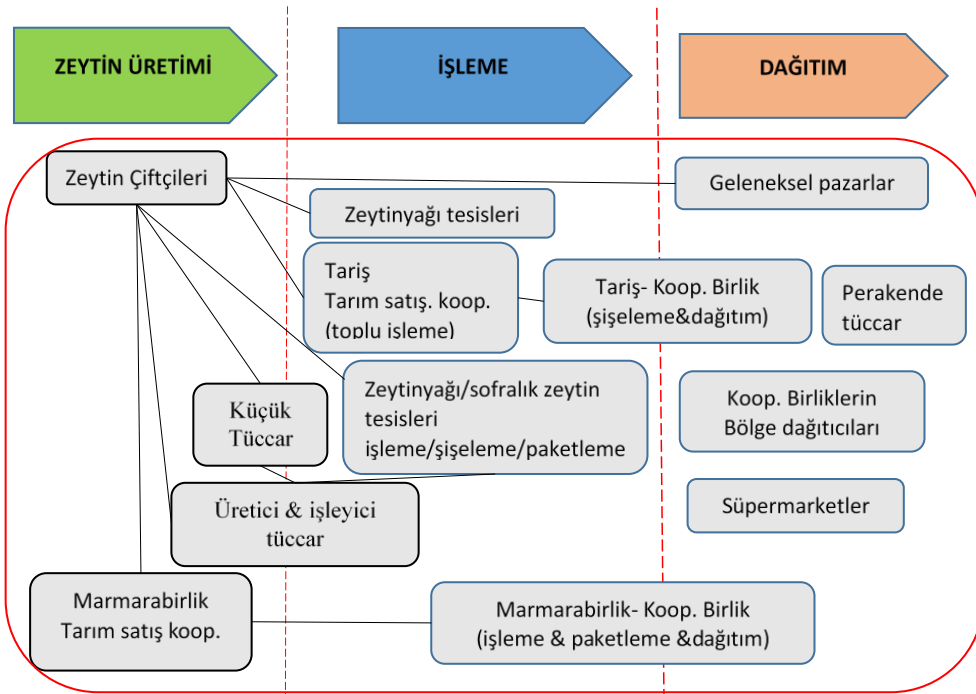
- Zeytin fidanı üreticileri (GTHB'ye bağlı Edremit Zeytincilik Üretim İstasyonu ile kısıtlı üretim kapasitesi olan sertifikalı özel sektör fidan işletmeleri), 320 bin kadar zeytin ve zeytinyağı üretiminde bulunan aile işletmesi, 481 adet zeytin işleme ve paketleme işletmesi, 1794 adet sertifikalı zeytinyağı üreticisi, 1005 adet zeytinyağı imalathanesi, 100 adet zeytinyağı işleme/kutulama tesisi, 478 adet sofralık zeytin tesisi, 15 adet zeytinyağı rafinerisi, 20 adet pirina yağı fabrikası (GTB 2015, ABGS 2006, TBMM 2008).
- Zeytin ve zeytinyağı değer zincirinin tüm aşamalarında aktif olarak rol alan iki adet zeytin ve zeytinyağı tarım satış kooperatifleri ve birlikleri¹⁶, Tarış ve Marmarabirlik: Ege ve Marmara

¹⁵ Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mayıs 2016 itibariyle

¹⁶ Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, özellikle "4572 Sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun" la özerkliklerini kazanmaları sonrasında, 2000'li yıllardan bu yana kapasitelerini geliştirmektedirler. 1940 yılında kurulmuş olan ve 1989 yılında bünyesine zeytini alan Güneydoğubirlik tasfiye edilerek faaliyetlerine son verilmiştir (GTB 2015).

bölgelerindeki üreticileri kapsayan, üyelerinin zeytin ve zeytinyağını satın alıp, işleyip, paketleyip, saklayıp ve pazarlayan, aynı (gübre, ilaç vs.) ve nakdi desteğin yanı sıra üyelerine eğitim hizmeti veren söz konusu birliklere Türkiye'deki aile işletmelerinin yaklaşık yüzde 14'ü üyedir (GTB 2015). Birlikler toplam üretimin yaklaşık yüzde 16'sını satın almakta ve işlemektedir (ABGS 2006). Güney bölgelerindeki zeytin üreticilerini ürün birliği olan Akdenizbirlik kapsamaktadır.

Türkiye'de sofralık zeytin ve zeytinyağı değer zincirindeki aktörlerin çoğu değer zincirinin birçok aşamasında faaliyet göstermekte veya belirli bir aşamada birden çok işlevi üstlenebilmektedir (**Figür 2**). Ayrıca, zeytin üreticilerinin sadece bir kısmı kooperatiflere üye olduğundan, değer zincirinde bireysel tüccar ve satıcıların belirgin rolü vardır.

Kaynak: Pehlivan Gürkan (2005) s.132

Figür 2: Türkiye'de Sofralık Zeytin ve Zeytinyağı Değer Zincirinin Temel Aktörleri

4.1.3 Köprü Kuruluşlar

Zeytin ve zeytinyağı sektörel YS'de araştırma ve eğitim bileşkesini değer zinciri aktörleriyle bağlayan, bilginin yayımında rol alan temel organizasyonları *tarımsal yayım sistemi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kooperatifler* olarak gruplandırabiliriz:

- Kamu araştırma ve eğitim bileşkesini zeytin çiftçileriyle bağlayan temel köprü kuruluş GTHB'nin taşra teşkilatında yer alan, bakanlığın ziraat mühendislerinin tarımsal bilgi ve

eğitimi yaygınlaştırdığı *Kamu Tarımsal Yayım Sistemi*'dir. Ayrıca, GTHB tarafından denetlenen, sertifikalı özel danışmanlık hizmeti sunan ziraat mühendisleri mevcuttur.

- Zeytin çiftçilerini diğer aktörlerle bir araya getiren köprü kuruluşlar: en büyük çiftçi organizasyonu olan *Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)*, 2004 yılından bu yana kurulmakta olan *Zeytin Üretici Birlikleri*, zeytin yetiştiriciliği yapılan bölgelerdeki *Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri* ile Zeytin ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri, *Tarış ve Marmarabirlik*.
- Kamu, özel sektör ve STK'ları bir araya getiren resmi bir platform olan ve Türkiye'de ilk ürün konseyi olarak 2007 yılında kurulan *Ulusal Zeytin ve Zeytinyağı Konseyi (UZZK¹⁷)*, 2006 yılında sivil girişimle oluşturulan ve ulusal düzeydeki tek STK olan *Zeytindostu Derneđi¹⁸*,
- Değer zinciri aktörlerini birbirine bağlayan ticaret, sanayi odaları ve borsaları: özel sektörün en yüksek düzeydeki yasal temsilcisi olan *Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin (TOBB)* zeytin üretilen bölgelerdeki odalarının zeytin ve zeytinyağı sektör gurupları vardır.
- *Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin (TİM)* himayesinde faaliyet gösteren *Ege Zeytin ve Zeytinyağı İhracatçıları Birliği (EZZİB)* ve *Ege İhracatçılar Birliği (EİB)¹⁹*: EZZİB, kamu kuruluşları, dış paydaşlar ile zeytin ve zeytinyağı ihracatçıları arasında köprü rolü oynamaktadır. 2007 yılında oluşturulan ve dış pazarda tanıtım faaliyetlerinde bulunan *Zeytin ve Zeytinyağı Tanıtım Komitesi'nin (ZZTK²⁰)* yönetiminde de EZZİB rol oynamaktadır.

4.1.4 Düzenleyici ve Destekleyici Kurumlar

Düzenleyici ve destekleyici kurumlar i) sektörü çerçeveleyen uzun vadeli plan ve programları belirleyerek ii) ürün, süreç, teknoloji standartlarını belirleyen düzenlemeler yaparak iii) ar-ge, eğitim, fiziki altyapı, insan sermayesi, ortaklık vs. destekleri vererek "oyunun kurallarını" belirlemektedir. Bu düzenleme ve destekler, zeytin ve zeytinyağı sektöründeki aktivitelere, yani ar-ge, teknolojik gelişme, öğrenme, bilginin yayımı, girişimcilik, pazarın oluşumu vs. biçim vererek sektörün işleyişini etkilemektedirler.

Devletin resmi bir zeytin ve zeytinyağı sektörel politika belgesi olmamakla beraber, sektörü bağlayıcı olan plan ve programları mevcuttur. Bu plan ve programlarda yer alan, sektöre doğrudan veya dolaylı destek veren kuruluşlar yenilik sisteminin düzenleyici aktörlerin arasındadır (**Tablo 1, Tablo 2**)

¹⁷ <http://uzzk.org/>

¹⁸ <http://zeytindostu.org.tr/>

¹⁹ <http://www.egebirlik.org.tr/birlikler-zeytin-zeytinyagi-birlik-detay.asp>

²⁰ <http://www.zztk.com.tr/yeni/>

Tablo 1 Zeytin ve Zeytinyağı Sektörü ile İlgili Temel Devlet Plan ve Programları

Program	Yıl	Koordinatör
Tarımsal Araştırma Master Planı*	2011-2015	GTHB
Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı*	2011-2015	GTHB
Ulusal Gıda Ar-Ge ve Yenilik Stratejisi	2011-2016	TÜBİTAK
Organik Tarım Stratejik Planı	2012-2016	GTHB
Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) Tarımsal Eylem Planı	2013-2015	Ekonomi Bakanlığı
GTHB Stratejik Planı	2013-2017	GTHB
UGTP Stratejik Araştırma ve Yenilik Gündemi "Vizyon 2023"	2013-2023	Ulusal Gıda Teknoloji Platformu (UGTP)
Katılım Öncesi Ekonomik Program	2014-2016	AB Bakanlığı
10' Kalkınma Planı	2014-2018	Kalkınma Bakanlığı
Bölgesel Kalkınma Ulusal Stratejisi	2014-2023	Kalkınma Bakanlığı
Ulusal Havza Yönetim Stratejisi	2014-2023	Orman ve Su İşleri Bakanlığı
Orta Vadeli Program	2015-2017	Kalkınma Bakanlığı
Sanayi Strateji Belgesi	2015-2018	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

Kaynak: yazarın derlemesi, Mayıs 2016 itibariyle

*** 2016 yılına uzatılmıştır.**

Bu kurumlar arasında, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın (GTHB) birçok birimi doğrudan veya dolaylı olarak zeytin ve zeytinyağı sektöründe belirgin rol oynamaktadır:

- Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), beş yıllık "Tarımsal Araştırma Master Planı" ile araştırma enstitülerinin zeytin ve zeytinyağı ile ilgili araştırma önceliklerini belirlemenin yanı sıra ar-ge desteği de vermektedir.
- Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM), Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü (GKGM), Tarım Reformu Genel Müdürlüğü (TRGM), ilgili kuruluşu olan Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) düzenleyici ortamı belirlediği gibi zeytin ve zeytinyağı sektörüne doğrudan ve dolaylı destekler vermektedir. Tarımsal desteklerin çoğu BÜGEM birimleri tarafından yürütülmektedir: örneğin zeytin prim ödemeleri, zeytin fidan desteği, mazot, gübre ve toprak analizi desteği, iyi tarım ve organik tarım destekleri, zeytin dahil tarım ürünlerinin havza önceliklerine göre desteklenmesi gibi.
- GKGM gıda standartları ile sofralık zeytin ve zeytinyağı kodeks standartlarını belirlemektedir.

Kooperatifçilik konusunda, GTHB'nin Tarım Reformu Dairesi tarımsal üretici birlikleri, kalkınma kooperatifleri, sulama kooperatifleri ve tarımsal kredi kooperatiflerinin düzenlemesinden; Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (GTB) Kooperatifler Genel Müdürlüğü de Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri (Tariş, Marmarabirlik) düzenlemesinden sorumludur.

Türk Standartları Enstitüsü (TSE) - örneğin dış ticarete yemeklik zeytinyağı standardı - ve Türk Patent Enstitüsü (TPE) -örneğin gıda ürünlerinde coğrafi işaret kaydı- gibi standartları belirleyen kurumlar da zeytin ve zeytinyağı sektörünü düzenleyici temel kuruluşlar arasındadır. Ayrıca, bölgesel kalkınma ajansları, KOSGEB bölge müdürlükleri, TKDK'nın kırsal kalkınma ajansları, TTKK tarımsal kredi kooperatifleri, TOBB tarafından oluşturulmuş olan bölgesel Avrupa Birliği Türkiye İş Geliştirme Merkezleri (ABİGEM), zeytin ve zeytinyağı sektörünün finansal, fiziki ve insan kaynağı bölgesel altyapısının geliştirilmesine katkıda bulunan temel bölgesel aktörler arasındadır.

Table 2: Zeytin ve Zeytinyağı Sektörü için Doğrudan ve Dolaylı Destekler

Destekleyici kuruluş	Destek
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB)	TAGEM araştırma enstitüleri proje desteği/ kamu-özel sektör işbirliği Ar-Ge projelerine aynı destek/ Üniversite, STK, özel sektör Ar-Ge projelerine nakdi destek Gübre, mazot, organik üretim, iyi tarım destekleri / zeytinyağı için zeytin üretimine havza, prim desteği / Zeytin fidan desteği / Tarım sigortaları desteği/ kooperatiflere tarımsal kredi desteği
Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK)	Araştırma destek programı (ARDEB), Teknoloji ve yenilik destek programı (TEYDEB) ile akademi ve sanayiye Ar-Ge destekleri Teknoloji transfer ofisi (TTO) destek programı ile üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmek ve TTO aracılığı ile Ar-Ge'nin ticarileşmesi
Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (BSTB)	SANTEZ programı: üniversite-sanayi Ar-Ge işbirliğine kısmi nakdi hibe/ bölgesel aktörler arası proje işbirliğine kümelenme desteği/ Teknoloji geliştirme bölgeleri (TDZ) vergi muafiyeti desteği
Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	Kooperatifçilik tez ödülü /kooperatif proje desteği
Ekonomi Bakanlığı	Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesinin Desteklenmesi (URGE) programı: STK, kooperatif, ticaret odaları gibi köprü kuruluşların dış pazarı geliştirmek için KOBİlerle yaptığı işbirliği projelerine destek Pazar araştırması ve pazara giriş desteği / yurt dışı birim, marka ve tanıtım desteği / Uluslararası Rekabetçiliğin Geliştirilmesi Desteği / Fuar Katılım Desteği / Markalaşma ve Turquality Desteği / Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımları (zeytinyağı dahil)
Maliye Bakanlığı	Teknoloji merkezi, Ar-Ge merkezi, rekabet öncesi işbirliği projeleri vs. Ar-Ge indirimi, gelir vergisi stopajı teşviki, sigorta primi desteği
Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi (KOSGEB)	Girişimcilik desteği / tematik proje desteği / genel destek / Kobi gelişim desteği / Ar-ge, inovasyon, endüstriyel uygulama desteği / Kobi proje desteği/ kredi faiz desteği/ işbirliği güç birliği desteği
Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)	İleri teknoloji projeleri desteği: gıda teknolojileri, tarımsal atıklardan bio-ürün Ar-Ge projelerine kısmi nakit desteği
Kredi Garanti Fonu(KGF)	KOBİ, genç ve kadın girişimcilere banka kredilerine teminat desteği
Bölge Kalkınma Ajansları	Çeşitli destekler
Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK)	IPARD Destekleri: çiftçi kayıt sisteminde kaydı olan çiftçiler ve kooperatifler için

Kaynak: Yazarın derlemesi, 2015 itibarıyla

4.2 Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Sistemik Problemleri

Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin fonksiyonlarının yapısal analizinde, sadece bilginin oluşumu fonksiyonunda nitel analizin yanı sıra nicel analiz önemli ölçüde kullanılmıştır. Sektördeki istatistikî bilgi altyapısının zayıf olması nedeniyle diğer fonksiyonlara ilişkin, nitel analizi destekleyebilecek, anlamlı göstergeler üretilememiştir. Derinlemesine mülakatlara dayalı fonksiyonel-yapısal analiz sonuçları çerçevesinde her bir fonksiyon için tespit edilen sistemik problemler bu bölümde değerlendirilmektedir. Pazarın oluşumu ve girişimcilik fonksiyonlarının ortak problemleri çok olduğu için bu iki fonksiyon için sorunlar beraber değerlendirilmiştir. Türk Zeytin ve Zeytinyağı YS'nin fonksiyonları yalıtılmış halde bağımsız bir şekilde işlememekte; aksine, birbirini etkilediği için fonksiyonlar tüm sistemin işleyişini dinamik bir şekilde etkilemektedir. Ancak, bu çalışmanın amacı fonksiyonların etkileşimi sonucunda ortaya çıkan sistemin fonksiyonel dinamiğini analiz etmekten ziyade fonksiyonların işleyişindeki temel sistemik problemleri ortaya koymaktır. Bu nedenle, bu çalışmadaki analiz sonucunda ortaya çıkan sistemik problemler en çok ilgili olduğu fonksiyonun altında özetlenmiştir (**Tablo 3**).

Bilginin oluşumu fonksiyonunda ilk olarak hangi kurumların, ne ölçüde etkin rol aldığını ve performansını tespit edebilmek amacıyla, 2000-2014 yılları arasında zeytin konusunda temel araştırma, ar-ge, patent ve bitki ıslah/tescil aktivitelerinin analizi yapılmıştır²¹. Bu çerçevede,

- Türk araştırmacılarının göreceli uluslararası ve ulusal yayın performansını görmek için uluslararası veri tabanı ISI WoS SCI-EXPANDED ve TÜBİTAK ULAKBİM, YÖK tez veri tabanları kullanılarak bibliometrik analiz yapılmış,
- Ulusal destekli ar-ge faaliyetleri için TÜBİTAK ULAKBİM ve MİSTUG veri tabanları, AB destekli ar-ge faaliyetleri için Avrupa Komisyonu'nun CORDIS veri tabanı kullanılmış,
- Patent performansları için Türk Patent Enstitüsü (TPE) veri tabanı, Avrupa Patent Ofisi (EPO) veri tabanı (Espacenet), zeytin ıslah ve tescil faaliyetleri için de GTHB'nin resmi verileri kullanılmıştır.

Nicel analiz sonuçlarına²² göre zeytin konusunda ar-ge faaliyetinde bulunan temel organizasyonlar ve performanslarını kısaca özetlemek gerekirse,

- Türk araştırmacıların uluslararası yayın içerisindeki payı, İspanya, İtalya gibi zeytin üretici ülkelerin araştırmacılarına göre çok düşüktür. Örneğin, 2000-2004 döneminde yapılan toplam 23.047 yayın içinde 984 tanesi (% 4,2) Türk araştırmacılara, 5207 tanesi (% 23) İspanyol araştırmacılara aittir. TÜBİTAK ve TAGEM araştırma enstitülerinin payı, özellikle ZAE'nin payı,

²¹ Veri tabanlarında konusunda "zeytin" kelimesi geçen tüm çalışmalar analize konu edilmiştir.

²² Detaylı analiz sonuçları için bkz. Pehlivan Gürkan (2015) sf. 130-151.

yok denecek kadar azdır. Yıllar itibariyle Türk araştırmacıların yayın miktarı artmakla birlikte bu artış çok alçak gönüllü bir artıştır. Yurtiçi yayınlar ve tezler incelendiğinde, araştırmaların ağırlıklı olarak temel bilimlerde yoğunlaştığı; tıp, mühendislik ve sosyal bilimler alanındaki araştırmaların sayıca çok zayıf kaldığı görölmektedir.

- TÜBİTAK ar-ge desteklerini ağırlıklı olarak üniversiteler kullanmakta olup TAGEM araştırma enstitülerinin payı azdır.
- 2000-2014 döneminde zeytinle ilgili 54 adet AB projesi içinde sadece 7 adet projeye Türk organizasyonları ortaktır. Kamu araştırma enstitülerinin ise bu dönemde AB projesi bulunmamaktadır.
- ZAE'nin ar-ge projelerinin sayısında yıllar itibariyle belirgin bir artış görölmemektedir. ZAE projeleri daha çok TAGEM kaynaklarıyla desteklenmekte olup TÜBİTAK ve yurtdışı kaynaklı projelerinin sayısı azdır. TAGEM araştırma Enstitüleri ve ZAE'nin tarımsal alanda ar-ge faaliyeti göstergesi olan zeytin çeşit tescil faaliyetleri çok azdır.
- Zaman içinde ölçülü bir artış göstermekle beraber, diğer zeytin üretici ölkelere göre Türk patent faaliyetleri düşük seviyededir. Örneğin 2000-2014 döneminde EPO Espacenet'e kayıtlı toplam 1164 patent başvurusu içinde sadece 22 tanesi TR kodludur. ZAE'nin patent kaydı olmadığı gibi TÜBİTAK ve üniversitelerin kayıtlı patentleri çok azdır.
- Zeytinle ilgili araştırmalarda temel aktörler GTHB TAGEM araştırma enstitüleri ve kamu üniversiteleridir. Üniversiteler, kamu araştırma enstitülerine göre daha çok temel araştırmaya ağırlık vermektedir. TÜBİTAK ve diğer kamu araştırma enstitülerinin zeytin ve zeytinyağı konusunda temel bilimsel bilginin oluşumunda payı çok azdır.
- Değer zinciri aktörlerinin bilimsel bilginin oluşumunda rolü çok zayıftır. Bunun temel sebebi, zeytin ve zeytinyağı üreticilerin ölçeğinin genelde çok küçük olmaktadır. Bu bağlamda, kooperatiflerin (Marmarabirlik, Tariş) ar-ge ve patent faaliyetleri çok ölçülü düzeyde olup daha çok altyapı geliştirilmesine yönelik projeleri bulunmaktadır.

Kısacası, 2000li yılların başından bu yana TÜBİTAK, TAGEM başta olmak üzere kamu kuruluşları kaynaklı veya AB kaynaklı kamu ve özel sektöre verilen araştırma desteklerinde belirgin bir artış olmasına rağmen zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin temel ve uygulamalı bilimsel araştırmalarda çarpıcı bir artış yoktur. Nicel analiz sonucunda ortaya çıkan bu durumun arkasındaki yapısal problemleri nitel analiz sonuçları ortaya koymaktadır.

Bilginin oluşumu fonksiyonuna engel teşkil eden araştırma ve eğitim bileşenindeki yapısal problemleri

i) TAGEM araştırma organizasyonunun işleyişindeki problemler iii) TAGEM ve TÜBİTAK tarımsal ar-ge destek programlarının yönetişimindeki problemler ve iv) üniversite eğitim ve araştırma sisteminin

işleyişindeki problemler olarak gruplandırmak mümkündür. Araştırmacılarla yapılan görüşmeler sonucunda TAGEM araştırma organizasyonunun işleyişindeki çeşitli problemlerin iki ana kaynağı olduğu görülmüştür: *Birincisi* araştırma organizasyonunun klasik bir kamu yönetimiyle yukarıdan aşağı, dikey bürokratik yapılanması olması; *ikincisi de* araştırmacıların devlet memurları kanununa tabi olmasıdır.

İnsan kaynağı altyapısına baktığımızda, TAGEM araştırmacıları nicelik olarak yeterli gözükmemektedir. Ancak mevcut araştırmacı sayısının azlığından ziyade aktif ve verimli olarak çalışan araştırmacıların az olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmacıların bir kısmı ya kendi isteği ile pasif kalmayı seçmekte veya idare tarafından pasif bırakılabilmektedir. Mevcut sistem, devlet memurluğu kanununa aykırı olmadığı sürece etkin çalışmayan araştırmacıların görevden alınamaması, etkin çalışanla çalışmayanı performansına göre ayırtılabilecek bir maaş veya ödül mekanizması yaratılamaması, araştırmacıların liyakat ve performans dışında ideolojik görüşleri çerçevesinde istihdam edilebilmesi, içinde bulunduğu araştırma projesinin tamamlanmış olmasına bakmaksızın bir araştırmacının görev yeri değişikliği isteyebilmesi gibi problemlere yol açmaktadır. Tarım ve gıda sektörü, uygulamalı ve uzun vadeli ar-ge projelerle yaparak öğrenmeye dayalı, bilimsel bilginin (scientific knowledge) yanı sıra görgüsel bilgiye de (tacit knowledge) gerektiren bilgi tabanına sahiptir. Araştırmacıların düşük etkinliğinin yanı sıra bir araştırmacının belli bir alanda sürekliliğinin olmaması da tarımsal araştırmalarda önemli olan uzun soluklu bilgi birikimine engel teşkil etmektedir. Yüksek personel devingenliği nedeniyle uzmanlaşmanın zayıf olması, bir kıdemli uzman araştırmacı ile o alana yeni girmiş araştırmacı arasında usta-çırak ilişkisi ile beraber yaparak-öğrenme (learning by doing, learning by interacting) sonucunda oluşan, tarımsal araştırmalar için önemli olan görgüsel bilgi (tacit knowledge) birikimini kısıtlamaktadır. Hem TAGEM araştırma sistemi hem de bireysel olarak Bornova Zeytincilik Araştırma Enstitüsü (ZAE) yukarıda belirtilen problemlerle yüzleşmektedir. Bunlara ilaveten, araştırma enstitülerinde norm kadroya bakılması, kadroların bakanlık merkezden belirlenmesi, bir enstitüde araştırmacı sayısı yeterli gözüküyorsa atama yapılmaması, zeytin ve zeytinyağı sektörünün değişen koşulları çerçevesinde yeni bilimsel alanlarda araştırmacıya ihtiyaç duyulduğunda (örneğin genetik) merkezce kadro verilmemişse atanmanın yapılamaması vs. gibi bürokratik yapılanmanın getirdiği engeller nedeniyle Bornova ZAE bilgi tabanını sektörün ihtiyaçları çerçevesinde dönüştürememektedir. ZAE yetkilileri tarafından ar-ge ve altyapı finansal desteklerinin yeterince iyileştirildiği ancak en büyük sıkıntının insan kaynağı sıkıntısı olduğu belirtilmiştir.

Tarım ve gıda alanındaki ar-ge'nin finansal kaynak altyapısını kamu kaynakları, çoğunlukla TAGEM ve TÜBİTAK'ın ar-ge destekleri oluşturmaktadır. Araştırmacılarla yapılan görüşmeler sonucunda, ana problemlerden birinin, tarımsal ar-ge destek programlarının farklı kurumlarca yönetilmesi, ikincisinin de doğası gereği uzun vadeli ve yüksek maliyetli olan tarımsal araştırma projeleri için uzun vadeli ar-

ge desteklerinin yokluğu olduğu anlaşılmıştır. Ar-ge desteğinin farklı kamu kurumlarınca yönetilmesi ar-ge'nin finansal kaynak altyapısının etkinliğini azaltan sorunlara yol açmaktadır: farklı başvuru kıstasları (örneğin Tübitak desteği almak için başka ar-ge desteğine başvurmamış olmak), başvuru zamanlamalarındaki uyumsuzluk (Tübitak ar-ge desteğine kabul edilmeyen bir projenin TAGEM desteği başvurusunu da kaçırmaması nedeniyle destek alamaması, sonraki seneye ertelenmesi), farklı karar alma mekanizmaları sonucu oluşan sisteme karşı güvensizlik (örneğin Tübitak ar-ge destekleri için oluşturulan komisyonun üniversite temsilcilerinde oluşması, desteklerin ağırlıklı olarak üniversite başvurularına verilmesi ancak GTHB araştırma enstitüsü araştırmacıların erişim zorluğu) gibi. Ar-ge desteklerinin kısa vadeli olması da uzun vadeli projeleri kısa vadeli desteklerle yıllar itibariyle döndürerek finansman sağlamaya çalışılmasına yol açmaktadır. Bunun sonucunda da bürokratik süreçlerin çokluğu veya mali desteğin sürmemesi nedeniyle ya uzun vadeli projeler tamamlanamamakta veya finansman bulunamayacağı düşüncesiyle en başta talep edilmemektedir.

Tarım ve gıda alanındaki orta ve yüksek eğitimindeki aksaklıklardan kaynaklanan problemler, hem üniversite hem de GTHB ar-ge insan kaynağında zayıflıklara yol açmaktadır. Görüşmeciler tarafından bildirilen sorunlar arasında ziraat fakülteleri eğitim-öğrenim programının sıklıkla değiştirilmesi, mevcut uygulamada üniversite bölüm seçme koşullarının ziraat mühendisliği seçimi yerine fakülte alt dallarına yapılması (örneğin tarım makinaları) gibi uygulamalar nedeniyle belli alanların en başta tercih edilmemesi (örneğin tarım makinaları) sonucunda her alanda yeterli uzman yetiştiremeyen, genel ziraat bilgisi zayıf ama seçtiği uzmanlık alanında da yeterli eğitim alamamış ziraat fakültesi mezunları olduğu belirtilmiştir. Orta ve yükseköğretimde genel olarak dil eğitiminin zayıf olması, araştırmacıların yabancı kaynaklara erişim, yabancı dilde yayın yapma ve uluslararası platformlara katılım kabiliyetini dolayısıyla ar-ge verimini zayıflatan bir diğer unsurdur. Ayrıca, uygun iş bulamama endişesi ile tarım konusunda orta ve yükseköğretim programlarını tercihin zayıf olduğu veya daha düşük performanslı öğrenciler tarafından tercih edilmesi nedeniyle genelde öğrenci kalitesinin göreceli düşük kaldığına da dikkat çekilmiştir. Öğrenci kalitesinin yanı sıra hem yüksekokul hem de üniversite düzeyinde laboratuvarlar ve uygulamalı projelerin azlığı veya yokluğu nedeniyle, kamu araştırma enstitüleri veya üniversite uygulamalı ar-ge projelerini yürütecek araştırmacı kapasitesi zayıftır. Üniversitelerde eğitim ve ar-ge fonksiyonlarının fakültelerde yürütülmesi, eleman yetersizliği ve üniversite ar-ge kaynaklarının kısıtlılığı sorunlarıyla ar-ge'ye yeterli zaman ve insan kaynağı ayrılamamaktadır. Üniversitede akademik kariyer kurallarının farklı alanlarda yayın sayısı gibi niceliğe dayalı kriterleri olması, özellikle zeytin gibi uzun vadeli araştırma gerektiren alanlarda uzmanlaşmayı engellemektedir. Meslek yüksekokullarının (MYO) zeytincilikle ilgili bölümlerinde makine teçhizat gibi altyapı ve finansman eksiklikleri nedeniyle zayıf uygulamalı eğitim kapasitesi, yeterli öğretim elemanı olmaması ve mevcut öğretim görevlerinin üzerindeki yoğun iş yükü, ders programlarının özel sektör

işbirliği ile uygulamalı eğitime izin vermemesi (örneğin zeytinin sonbahar, kış döneminde hasat edilip işlenmesi nedeniyle öğrencilerin okul ders programı nedeniyle bu dönemde staj yapamaması), zeytincilik konusunda giderek azalan oranda MYO öğrenci başvurusu başta gelen problemlerdir. Zeytin üretilen bölgelerde MYO'ların zeytinle ilgili bölümleri zar zor eğitim programlarını sürdürmekte veya talep yetersizliği nedeniyle kapanmaktadır.

Bilginin yayımı fonksiyonunda en temel problemlerden ilki, çiftçi ve GTHB araştırma enstitülerini birbirine bağlayan GTHB tarımsal araştırma ve yayım sistemindeki zayıflıklardır. GTHB'nin taşra teşkilatı içinde işleyen tarımsal yayım sistemi de araştırma sisteminde yaşanan ve yukarıda özetlenen insan kaynağı problemlerine sahiptir. İlaveten, yayım hizmetlerinin 2011 yılından bu yana diğer taşra teşkilatı görevleriyle beraber yürütülmesi, tarımla ilgili görevlerin yanı sıra Bakanlığın 2011 yılında itibaren gıda kontrolü gibi gıda alanındaki işlevleri de üstlenmesi, stratejik planlama ve raporlamanın getirdiği bürokratik işlemlerin çokluğu nedenleriyle artan iş yükü, yayım hizmetlerine ayrılan zaman ve insan kaynağını kısıtlamaktadır. GTHB Tarımsal Araştırma ve Yayım Sistemi, "Eğitim ve Yayım Yaklaşımı"na (Training and Visit Approach) dayanmaktadır. Bu yaklaşıma göre araştırma sisteminin çıktısı olan ar-ge sonuçları çiftçiye öğretilmek ve iletilmek üzere yayım uzmanlarına aktarılmaktadır. Ancak, tarımsal ar-ge'nin etkileşimli çiftçi, araştırmacı ve yayımcı işbirliği ile gerçekleştirilmemesi, ar-ge sonuçlarının çoğunlukla raporlar halinde yukarıdan aşağıya, araştırma enstitülerinden ilçe tarım teşkilatlarına iletilmesi ve bilginin çiftçiye aktarılmasının beklenmesi, Türkiye'de zeytin ve zeytinyağı sektörü dahil olmak üzere tüm tarımsal ar-ge sonuçlarının etkin bir şekilde uygulamaya ve yeniliğe dönüşmesini kısıtlamaktadır. Çiftçi, yayımcı ve araştırmacı işbirliği ile gerçekleştirilen ar-ge projelerinin azlığı, etkileşimli öğrenme ve ar-ge ihtiyaçlarının tabandan belirlenme süreçlerini zayıflatmaktadır. Diğer taraftan, çiftçi-yayımcı-araştırmacı işbirliği ile uygulamalı ar-ge yoksunluğu ve bilginin bürokratik bir şekilde çiftçiye aktarılması, çiftçinin hem GTHB araştırma enstitüsü hem de tarım teşkilatında yer alan uzmanların sektör bilgisine olan güven eksikliğine ve mesafeli duruşuna, sistemden gelen bilgiye kapalı olmalarına yol açmaktadır. GTHB Tarımsal Araştırma ve Yayım sistemi dışında yer alan çiftçi örgütleri, kooperatifler, UZZK, Zeytindostu gibi zeytin ve zeytinyağı sektöründe yer alan aktörleri birleştirici rol oynayan kuruluşlar ise ciddi ölçüde insan kaynağı, finansal ve fiziki altyapı eksikliklerinden dolayı yeterli düzeyde bilginin yayımı işlevlerini yerine getirememektedirler. Yine bu zayıflıkların yol açtığı çiftçi ve zeytin üreticilerinin bu kuruluşlara olan güven ve katılım eksikliği de bu kuruluşların olası rolünü zayıflatmaktadır.

Zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin orta ve uzun vadeli bir kamu sektör politikası ve bunu destekleyen bir strateji belgesi yoktur. Görüşme yapılan sektör temsilcilerinin neredeyse tümü tarafından vurgulanan husus, sektörde ne kısa ne de uzun vadeli, ortaklaşa bir yön olmadığı için zeytin ve zeytinyağı sektörün gelişemediğidir. Sektördeki ortak yön eksikliğindeki yapısal sorunlarda

hem kamu sektörü hem de köprü rolü oynayan diğer kuruluşların rolü vardır. Sektör temsilcilerine göre, zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin kamu politikaları belli bir yöne gitmemekte; yapılan açıklamalar, politika, düzenleme ve destekler eksik ve birbirleriyle tutarsız olup sektör ihtiyaçlarına karşılık gelmemektedir. Bunun temel sebebi olarak kamunun kendi içinde uyumsuz çalışması ve sektörün ihtiyaçlarına ilişkin yeterli bilgiye sahip olmaması gösterilmiştir. Özetle, arayışın yönlendirilmesi fonksiyonunun işleyişini, bilginin oluşumu ve bilginin yayımında özetlenen yapısal problemlere ilaveten, tarım, zeytin ve zeytinyağı sektörüyle ilgili düzenleyici ve destekleyici politikaları tasarlayan kamu kuruluşlarının arasındaki iş bölüşümü, iç organizasyon ve aralarındaki etkileşim aksaklıklarından kaynaklanan yapısal problemler de önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. Kamu yönetimindeki zayıflıkların yanı sıra UZZK, Zeytindostu derneği gibi sektör temsilcileri ile çiftçiler ve değer zinciri aktörleri arasındaki etkileşim ve işbirliği zayıflıkları, zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin ihtiyaçların bölgeden ve tabandan politika yapıcılara akmasını engellemekte, bu nedenle sektörel ihtiyaçlarla uyumlu bir yön oluşturulamamaktadır.

Yapılan görüşmeler sonucunda, zeytin ve zeytinyağı sektöründe pazarın oluşumu fonksiyonuna engel teşkil eden birçok sorun olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sorunların arasında zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağında kayıt dışı üretim; üretim ve tüketime ilişkin sağlıklı bölgesel ve ulusal veri eksikliği; zeytin üretim alanının 2004 yılından bu yana verilen destekler sonucunda tek tip zeytin çeşidine (Gemlik tipi) dayalı olarak büyümesi; yıl boyunca sürekli olarak belli standartta zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı ürün arzının olmaması; küçük ölçekli üreticiler ve kısıtlı kooperatifleşme; değer zincirinde tüccarların belirgin rolü; değer zinciri aktörlerin birden çok rolü üstlenebilmesinden kaynaklanan belirsizlik; etkin olmayan ve pazarın oluşumunu olumsuz etkileyen devlet destekleri (örneğin fidan desteği), yaşlı ağaç ve eğimli araziye sahip geleneksel zeytin üreticisi bölgelerin yeni oluşmuş, mekanize üretim yapan bölgelerle rekabet eksikliği; bölgesel fiziki ve bilgi altyapısının zayıflığı; yetersiz zeytinyağı tüketimi; paketli ve markalı ürünlere olan düşük talep; sıkı gıda ve çevre standartlarını saymak mümkündür. Bu sorunlar nedeniyle, zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağında markalı üretim ve ihracat ölçeği artırılmamakta; bölgesel ve çeşide dayalı, kayıtlı ve markalı, belli ölçekte niş pazarların oluşumunda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır.

Zeytin ve zeytinyağı girişimcilik faaliyetlerine ilişkin sorunları bireysel girişimcilik ve kooperatif girişimcilikte yaşanan sorunlar olarak gruplandırmak mümkündür. Bireysel ve kooperatif girişimcilikle ilgili olarak, KOSGEB, kalkınma ajansları, TOBB gibi kamu ve bölgesel kuruluşların verdiği çeşitli destek ve eğitim olanağı bulunmaktadır. Ancak, yukarıda özetlenen ve pazarın oluşumunu da olumsuz etkileyen problemler nedeniyle, mevcut pazarlarda markalı üretim yapan kayıtlı üreticiler, yüksek düzeydeki maliyet ve kontrolden muaf kayıt dışı üretim karşısında yüksek işletme maliyetleri ve sıkı standartların yükünü üstlenerek varlık mücadelesi vermektedirler. Diğer taraftan belli becerilere

sahip, gıda alanında bilgili, yetişmiş kalifiye eleman bulma konusundaki sıkıntılar, küçük ölçekli üreticilerden ziyade büyük ölçekli üreticilere göre tasarlanmış, bölgesel farklılıkları gözetmeyen altyapı destekleri de küçük ölçekli olan üreticilerin fiziki, finansal ve insan kaynağı altyapılarını güçlendirmesine engel teşkil etmektedir. Bu nedenlerle zeytin ve zeytinyağı sektöründe çoğunluğu oluşturan küçük üreticilerin yeni bir ürün, yeni bir süreç, yeni bir pazar veya organizasyon konusundaki girişimleri kısıtlıdır. Diğer tarım ve gıda sektörlerinde olduğu gibi, zeytin ve zeytinyağı sektöründe küçük ölçek problemini aşmak, ölçek ekonomisi yaratmak için kooperatifleşmek çözümdür. Yapılan görüşmeler çerçevesinde, son on yıllık dönemde kooperatifçilik konusunda yapılan yeni düzenleme ve yapılandırma olmasına rağmen, halen sistemde problemler mevcuttur. Bu sorunlar arasında, çiftçilerin düşük eğitim düzeyi nedeniyle insan kaynağı kapasitesindeki zayıflıklar; çiftçilerin geçmiş deneyimlerinden dolayı kooperatif sistemine olan güvensizlikleri, sisteme sahip çıkmamaları ve zayıf kurumsallaşma; kooperatif ve birliklerin organizasyonu ve işleyişine ilişkin düzenlemelerdeki aksaklıkları saymak mümkündür.

Lobi faaliyetleri göz önüne alındığında, zeytin ve zeytinyağı sektörünün diğer sektörlerle karşı lobi gücü ile sektör içinde farklı gurupların lobi faaliyetlerinde zayıflıklar tespit edilmiştir. Diğer tarım ve gıda sektörlerinde olduğu gibi zeytin ve zeytinyağı sektörünün ekonomik getirilerinin göreceli olarak düşük ve çok uzun vadeli oluşu, sektörün kısa vadede getirisi çok yüksek enerji, maden gibi sektörler karşısında lobi gücünü zayıflatmaktadır. Küçük üretici ölçeği, zayıf kooperatifleşme, özellikle Ege ve Marmara bölgesi gibi maliyetlerin yüksek, verimliliğin düşük olduğu bölgelerde üreticinin zeytin bahçesinden kolayca vaz geçmesine veya bir araya gelerek lobi gücü oluşturmaya engeldir. UZZK, Zeytindostu ve diğer sivil toplum kuruluşlarının finansal ve insan kaynağı altyapısındaki zayıflıklar nedeniyle kurumsallaşamaması sonucunda tüm bölgelerdeki zeytin ve zeytinyağı sektör aktörlerini bir araya getirme ve sektör adına güçlü lobi faaliyetinde bulunma kapasitesi zayıftır. Söz konusu kuruluşların finansal ve insan kaynağı ihtiyacını sektörün belli tarafları aracılığı ile sağlamak durumunda kalabilmesi (örneğin bölgelerindeki zeytinyağı firmaları) tarafsız duruşa gölge düşürmekte, sektör adına hareket etmesi konusunda sağlam güvenin oluşmasına engel teşkil etmektedir. UZZK, Zeytindostu, EZZİB, ZZTK gibi temel köprü kuruluşlarda farklı bölgesel gurupların baskın görüş oluşturmaları, uzun yıllardır sektör konusunda fikir çatışmasına, işbirliği eksikliğine açmış; dolayısıyla sektör için beraber hareket edebilme kabiliyetini zayıflatmıştır. İlaveten, Türkiye’de hem özel hem de kamu kesiminde kısa vadeli rant arayışının yüksek olması, kamuda planlama ve yönetimdeki zayıflıklar, genel olarak işbirliği içinde çalışma alışkanlığının olmaması da görüşmeciler tarafından sektörel lobi faaliyetlerini olumsuz etkileyen unsurlar olarak belirtilmiştir.

Kaynakların aktarılması fonksiyonunda, diğer fonksiyonlardaki benzeri yapısal sorunlar mevcuttur. Değer zinciri aktörleri, kooperatifler ve sivil toplum örgütlerine baktığımızda, kısaca özetlemek

gerekirse, küçük ölçekli üretici, zayıf ölçek ekonomisi yaratma kabiliyeti, zayıf finansal, insan kaynağı altyapısı nedeniyle büyük ölçekli ve uzun vadeli kaynak aktarma kabiliyeti kısıtlıdır. Bu sorunlara ilaveten ihtiyaca ve ölçüğe uygun devlet destekleri planlamasındaki zayıflıklar ve beceri düzeyi yüksek teknik eleman eksikliği gibi sorunlar nedeniyle özel sektörün mevcut kamu kaynaklarına erişim kabiliyeti de kısıtlıdır.

Kamu kesimini dikkate aldığımızda ise, tarım ve gıda sektörüyle ilgili çeşitli orta ve uzun vadeli strateji ve programları olmasına rağmen uygulamada etkin olmadığı ve çoğu kez kâğıt üzerinde kaldığı görülmektedir. Görüşme yapılan sektör temsilcileri tarafından, bütüncül yaklaşımla tasarlanmış uzun vadeli bölgesel politikaların eksikliği ve kısa vadeli, birbiriyle çatışan kamu politikalarının varlığı nedeniyle kamu kaynaklarının sektör ihtiyaçlarına göre aktarımında sorun olduğu belirtilmiştir. Son yıllarda kamu kesiminin sıklıkla yeniden yapılandırılması ve kamu personel devriminin yüksekliği nedeniyle kamu kesimindeki insan kaynağı kapasitesi, bilgi ve beceri birikiminin zayıflaması da kamu politikalarının etkin tasarımına engel teşkil eden yapısal sorunlar arasındadır.

Tablo 3: Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Sistemik Problemleri

Bilginin oluşumu fonksiyonunun sistemik problemleri
Kamu araştırma sisteminin organizasyonu ve yönetimi ile ilgili düzenlemeler ve kurallardan kaynaklanan zayıflıklar (<i>zayıf katı kurum problemi</i>): <ul style="list-style-type: none"> Bürokratik yapılanma/mükafat ve terfi mekanizmasının eksikliği/araştırmacıların devlet memurluğu kurallarına tabi olması/ücretlerin üniversite sistemine göre çok düşük kalması (<i>zayıf/eksik katı kurum problemi</i>) nedeniyle araştırmacıların sistem içinde yüksek devingenliği ve kalıcı olmamalarından kaynaklanan “yaparak öğrenmeye” dayalı düşük bilgi birikimi (<i>zayıf bilgi altyapısı problemi</i>)/düşük motivasyon/zayıf araştırma kültürü/ araştırmacılar arasında düşük güven düzeyi (<i>zayıf yumuşak kurum problemi</i>)/ uygun araştırmacı eksikliği (<i>zayıf aktör kapasitesi/bilgi altyapısı problemi</i>) Yukarıdaki sorunlar nedeniyle araştırmacılar/araştırma kurumları arasında zayıf etkileşim <i>problemi</i> Yukarıdaki sorunlar nedeniyle Zeytin Araştırma Enstitüsü özelindeki yapısal problemler <u>sonucunda</u> enstitü düzeyinde düşük performans (<i>zayıf aktör kapasite problemi</i>)
Kamu ar-ge desteklerinin düzenleme ve yönetiminde zayıflıklar (<i>zayıf katı kurum problemi</i>) nedeniyle genel olarak etkinliği kısıtlı finansal destekler (<i>zayıf finansal altyapı problemi</i>)/ tarım ve zeytinle ilgili uzun vadeli ar-ge için kamu finansal kaynaklarının olmaması (<i>zayıf finansal altyapı problemi</i>)
Üniversitelerde tarım ve gıda alanlarında lisans düzeyinde öğretim programındaki zayıflıklar (<i>zayıf katı kurum problemi</i>) <u>sonucunda</u> kamu ve üniversite araştırmacılarının zayıf temel araştırma/uygulamalı araştırma performansı/ zayıf dil yeteneklerinin (<i>zayıf aktör kapasite problemi</i>) <u> yol açtığı</u> araştırmacılar arasında düşük öz güven (<i>yumuşak kurum problemi</i>) /düşük uluslararası ar-ge işbirliği düzeyi (<i>zayıf etkileşim problemi</i>)
Üniversitelerde araştırma, eğitim, idari fonksiyonların net ayrıştırılmaması (<i>zayıf katı kurum problemi</i>)/ insan kaynağı eksikliği (<i>zayıf insan kaynağı altyapısı problemi</i>) nedeniyle araştırmacıların birden fazla fonksiyonu üstlenmeleri/ etkisiz zaman yönetimi <u>sonucunda</u> düşük ar-ge performansı (<i>zayıf aktör kapasite problemi</i>)
Meslek okullarının eğitim programındaki problemler (<i>zayıf katı kurum problemi</i>)/kısıtlı finansal altyapısı (<i>zayıf finansal altyapı problemi</i>) /kısıtlı uygulamalı eğitim kapasitesi (<i>zayıf bilgi altyapısı problemi</i>) <u>sonucunda</u> uygun ve nitelikli teknik eleman eksikliği (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)
Küçük ölçekten <u>dolayı</u> zayıf özel sektör ar-ge kapasitesi (<i>aktör eksikliği/ kapasite problemi</i>)/ değer zinciri aktörleri arasında ar-ge için zayıf işbirlikçi ve kooperatif hareket etme kabiliyeti (<i>zayıf işbirliği problemi</i>)

Tablo 3 (devam) Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Sistemik Problemleri

Bilginin yayımı fonksiyonunun sistemik problemleri
Tarım sal politikaların bürokratik ve dikey kurumsal yapı çerçevesinde oluşturulması/GTHB birimleri arası yatay formal haberleşme ağı eksikliği/informal haberleşme ağı zayıflığı/işbirliği kültürü eksikliği <u>nedeniyle</u> TAGEM ile diğer GTHB birimleri arasındaki <i>zayıf etkileşim problemi</i> sonucunda bilimsel bilginin etkin bir şekilde uygulamaya geçememesi
Kamu araştırma sistemine benzer şekilde kamu yayım sisteminin organizasyonu ve yönetimi ile ilgili düzenlemeler ve kurallardan kaynaklanan zayıflıklar (<i>zayıf katı kurum problemi</i>): <ul style="list-style-type: none">• Kısıtlı sayıda ve kapasitedeki yayım elemanları (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)• Kamu araştırma ve yayım sistemindeki zayıflıklar <u>nedeniyle</u> zeytin çiftçileri, yayımcılar ve araştırmacılar arasındaki zayıf işbirliği (<i>zayıf etkileşim problemi</i>)• Yayım sisteminin yukarıdan aşağıya doğru organizasyon yapısı (<i>zayıf katı kurum problemi</i>) <u>sonucunda</u> aşağıdan yukarı bilgi akışının az olması (<i>zayıf bilgi altyapısı</i>)
Kamu araştırma Enstitüleri ve ZAE'nin kısıtlı eğitim ve yayım aktiviteleri (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)
Kamu araştırma ve yayım sistemindeki zayıflıklar <u>nedeniyle</u> çiftçinin araştırma ve yayım uzmanlarının bilgisine olan güvensizliği, mesafeli duruşu (<i>zayıf yumuşak kurum problemi</i>) <u>sonucunda</u> zayıf araştırmacı-yayımcı-çiftçi işbirliği (<i>zayıf etkileşim problemi</i>)
Küçük ölçekli yapı/zayıf kooperatifleşme <u>sonucunda</u> kısıtlı özel sektör yayım kapasitesi (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)
Yeterli finansal, fiziki altyapı ve insan kaynağı eksikliği (<i>zayıf finansal/fiziki/bilgi altyapı problemi</i>) <u>nedeniyle</u> UZZK, Zeytindostu, ziraat odaları vs. gibi köprü kuruluşlarının kısıtlı erişim kapasitesi (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)
Kamu kuruluşlarının sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütleri ile zayıf işbirliği (<i>zayıf etkileşim problemi</i>)
Türkiye'de genelde işbirliği kültürünün zayıf olması (<i>zayıf yumuşak kurum problemi</i>)
Arayışın yönlendirilmesi fonksiyonunun sistemik problemleri
Devletin yönetim mekanizmasındaki zayıflıklar (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>nedeniyle ortaya çıkan</u> devlet kurumlarında uzak görüşlülük eksikliği/zayıf politikası yönlendirmesi/devlet politikalarında ortak yönün eksikliğini (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>sebeplendiği</u> uyumlu ve uzun vadeli olmayan ulusal, bölgesel, sektörel politika koordinasyonu ve tasarımı (<i>zayıf katı kurum problemi</i>)
Makro düzeyde etkin toprak planlama kapasitesinin olmaması/bölgesel farklılıkları dikkate alarak oluşturulmuş bölge bazında zeytin, sofralık zeytin, zeytinyağı sektörel devlet politikalarının olmaması (<i>zayıf kurum problemi</i>)
Kamu kuruluşlarının sektör temsilcileri ve sivil toplum örgütleri ile sektör problemlerini anlamaya yönelik zayıf işbirliği (<i>zayıf etkileşim problemi</i>) <u>nedeniyle</u> bölgesel, sektörel ve teknolojik ihtiyaçların yukarıya doğru akmaması (<i>zayıf bilgi altyapısı problemi</i>)
Yeterli finansal, fiziki altyapı ve insan kaynağı eksikliği (<i>zayıf altyapı problemi</i>) <u>nedeniyle</u> UZZK, Zeytindostu, ziraat odaları vs. gibi sektörün sivil toplum örgütlerinin sektör ihtiyaçlarını devlet politikasına dönüştürecek yeterlilikte ses getirememeleri (<i>zayıf etkileşim problemi</i>)
Pazarın oluşumu fonksiyonu ve girişimcilik fonksiyonunun sistemik problemleri
Çiftçilerin, üreticilerin küçük ölçekli olmaları <u>sonucunda</u> zayıf finansal, fiziki, bilgi altyapısına sahip olmaları (<i>zayıf altyapı problemi</i>) <u>nedeniyle</u> değer zinciri aktörlerinin daha çok kayıt dışı sektörde yer almaları, kısıtlı kayıtlı sektör (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)
Zeytin ve zeytinyağı tarım satış kooperatif sisteminin organizasyonu ve yönetimindeki zayıflıklar (<i>zayıf kurum problemi</i>)/ ilçe düzeyinde tarım satış kooperatiflerinin kısıtlı kapasitesi (<i>zayıf mali/fiziki/bilgi altyapısı problemi</i>)/ kooperatif sistemine güven eksikliği (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>nedeniyle</u> sektörde kısıtlı kooperatifleşme hareketi (<i>zayıf aktör kapasitesi</i>)
Bölgesel ve sektörel özellikler dikkate alınmadan tasarlandığı için etkin olmayan devlet destekleri (<i>zayıf kurum problemi</i>) (örneğin zeytin fidan desteği)

Tablo 3 (devam) Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Sistemik Problemleri

<p>Yetersiz bütçe, insan kaynağı (<i>zayıf altyapı problemi</i>) ve farklı düzeylerdeki kamu kurumları arasında etkin olmayan bölgesel iş bölümü (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>dolayısıyla</u> Devletin gıda kontrol mekanizmasındaki zayıflıklar (<i>zayıf kurum problemi</i>)</p>
<p>Bölgesel düzeyde zeytin ve zeytinyağı depoculuk sistemi, duyu analizi panel sistemi, kimyasal analiz laboratuvarları vs. olmaması (<i>zayıf fiziki/bilgi altyapı problemi</i>) <u>sonucunda</u> (bölgesel) ürün standartlarının oluşturulmaması (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>nedeniyle</u> bölgesel değer zincirinin oluşmaması (<i>aktör eksikliği/kapasite problemi</i>)</p>
<p>Etkin olmayan yerel ekonomik ve işgücü programları (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>nedeniyle</u> teknik bilgi ve beceriye sahip insan kaynağı eksikliği/bölgesel beceri ihtiyacı ve arzı arasındaki uyumsuzluklar (<i>bilgi altyapısı problemi</i>)</p>
<p>Zeytin ve zeytinyağı sektöründeki aktörleri yönlendirecek ulusal ve bölgesel istatistik bilgi sistemlerinin olmaması (<i>bilgi altyapısı problemi</i>)</p>
<p>Yukarıdaki sistemik problemler sonucunda oluşan, derinleşen diğer problemler: kayıt dışılık, standart eksikliği, etkin olmayan gıda kontrolü, taşış, düşük ürün kalitesi, sürekli ve standart olmayan ürün arzı, fiyatın etkin oluşmaması, belirgin fiyat dalgalanmaları, değer zincirinde tüccarların baskın varlığı, zayıf tüketim alışkanlıkları vs.</p>
<p>Lobi faaliyetleri fonksiyonunun sistemik problemleri</p>
<p>Zeytin sektörünün diğer sektörler göre ekonomik getirisinin çok uzun vadeli olması/geleneksel zeytin bölgelerinde üretkenliğin zayıf olması (küçük ölçek, eğimli arazi, yüksek maliyet vs.) buna karşılık kısa vadeli rant kültürünün güçlü olması (<i>zayıf kurum problemi</i>) <u>nedeniyle</u> sektör temsilcilerinin zayıf lobi faaliyetleri (<i>zayıf aktör kapasite problemi</i>)</p>
<p>Kamu yönetim kapasitesindeki zayıflıklar, farklı sektörler arası tarafsız duruşun korunamaması, politikalarda rant kültürünün etkili olabilmesi (<i>zayıf kurum problemi</i>)</p>
<p>Sivil toplum örgütlerinin altyapı zayıflıklarının yol açtığı UZZK, Zeytindostu gibi temel çatı ve köprü organizasyonlarının başka sektör aktörlerine finansal olarak bağımlı olabilmesi <u>nedeniyle</u> kurumsallaşamaması/ tüm zeytin üretilen bölgelere erişim kabiliyetlerinin zayıf olması (<i>zayıf aktör kapasitesi problemi</i>) <u>bu sebeplerle</u> sektördeki aktörlerin bu kuruluşların tüm taraflara eşit duruş sergilemeleri hususunda güveninin olmaması (<i>zayıf yumuşak kurum problemi</i>)</p>
<p>Kurumsallaşamama ve başka kaynaklara bağımlı olmaları nedeniyle oluşan güvensizlik ortamının yarattığı UZZK, EZZİB, ZZTK, Zeytindostu gibi lobi faaliyetlerinde önemli görev üstlenmesi beklenen temel köprü kuruluşları arasında işbirliği ortamının eksikliği (<i>zayıf etkileşim problemi</i>) <u>dolayısıyla</u> sektör adına işbirliği içerisinde ses getirebilme konusunda yoksunluk (<i>aktör eksikliği problemi</i>)</p>
<p>Kaynakların aktarılması fonksiyonunun sistemik problemleri</p>
<p>Tarımsal politikaların bürokratik ve dikey kurumsal yapı çerçevesinde oluşturulması / birimler arası yatay formal haberleşme ağı eksikliği/ informal haberleşme ağı zayıflığı / işbirliği kültürü eksikliği <u>nedeniyle</u> bakanlık birimleri içinde / bakanlıklar arasında <i>zayıf etkileşim problemi</i> <u>sonucunda</u> bilimsel bilginin uygulamaya geçirilerek etkin sektörel planlama ve politika belgelerine/desteklerine dönüşmemesi (<i>zayıf katı kurum problemi</i>)</p>
<p>Küçük ölçek, kooperatifleşerek ölçek yaratmada problemler, zayıf finansal, fiziki ve bilgi altyapısı, devlet desteklerinin ihtiyaçlarına yönelik etkin tasarlanmaması, bölgesel fiziki ve beceri altyapısının olmaması vs. gibi sebeplerden <u>dolay</u> değer zinciri aktörleri, sivil toplum örgütlerinin finansal kaynaklar ve insan kaynağını aktarma ve kullanabilme kapasitesinin sınırlı olması (<i>zayıf aktör/kapasite problemi</i>)</p>
<p>Uzun vadeli görüş ve bütüncül bölgesel sektör politikaların eksikliği, kısa vadeli, birbiriyle çatışabilen politikaların varlığı, zayıf yönetim kabiliyetleri vs. gibi sebeplerden <u>dolay</u> devletin kaynak aktarabilme kabiliyetinin kısıtlı olması (<i>zayıf aktör/kapasite problemi</i>)</p>

4.3 Sistemik Politika Önerileri

Sistemik problemlerin yapısına baktığımızda, kamu politikası oluştururken dikkat edilmesi gereken iki husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi, devletin sektör politikaları mevcut sistemik problemleri hedeflemelidir. Sistemik problemler sonucunda oluşan sorunları hedeflemek kalıcı çözüm getirmeyecektir. İkincisi de, Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel YS'nin işleyişini engelleyen sorunlar sadece sektöre özel sorunlar olmayıp bir kısmı ulusal düzeyde tüm sektörleri olumsuz etkileyecek sorunlar, bir kısmı ise bölgesel sorunlardır. Bu nedenle, sektördeki problemleri hedefleyen politikalar ulusal, bölgesel ve sektör düzeyinde tasarlanmalıdır. Bu çalışmada tespit edilen sistemik problemler için önerilen temel politikalar Tablo 4'de özetlenmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, politika önerilerinin tespit edilen mevcut sistemik problemlere yönelik olduğudur. YS'nin aktörleri, kurumları ve bulunduğu ortam zamanla değişmektedir. Bu nedenle, YS'nin fonksiyonel-yapısal analizi zaman içinde tekrar edilerek sistemin işlerliğinin değerlendirilmesi ve güncel sorunlara yönelik politikalar tasarlanması gerekmektedir. Böylece yenilik sisteminin dinamik yapısı da yakalanacaktır.

Tablo 4: Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi için Sistemik Politika Önerileri

POLİTİKA ÖNERİLERİ	POLİTİKA HEDEFLERİ
Politika 1: kamu araştırma ve yayım sistemi yapılandırılmalıdır.	Bilginin etkin oluşum ve yayımını sağlamak
1.1: Araştırmacıları memur kimliğinden kurtarıp yeni kural ve düzenlemelere tabi, özerk yapıda bir kamu araştırma organizasyonu oluşturulmalıdır. Farklı kamu kurumlarına bağlı araştırma enstitüleri bu yapı altında toplanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">Araştırmacı rolünü tam olarak üstlenebilen, araştırma enstitüsünün (örneğin ZAE) sorumluluklarına ve ihtiyacına karşılık gelen, araştırma önceliklerine göre araştırmacı/insan kaynağı altyapısını oluşturmak
1.2: Zeytincilik araştırma Enstitüsü'nün (ZAE) organizasyon yapısı, yönetim mekanizması, bilimsel bilgi altyapısının etkinliği kapsamlı bir şekilde değerlendirilerek bu çerçevede yeniden yapılandırılmalıdır. Her bir zeytin üretici bölgeye bir zeytin araştırma enstitüsü kurulmalı veya mevcut enstitülerin zeytinle ilgili bölümleri güçlendirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">Bölgesel ve alt-sektör (örneğin tarımda zeytin, gıdada zeytinyağı) ihtiyaç ve bilgisinin kamu ar-ge sistemini beslemesini sağlamak
1.3: Sektör temsilcilerinin kamu araştırma sisteminin yönetim sürecine etkin katılımı sağlanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">Sektöre ilişkin ar-ge politikaları tasarlanırken ihtiyaç ve bilginin aşağıdan yukarıya doğru akışını güçlendirmek
1.4: Bölgesel ar-ge önceliklerinin belirlenme sürecinde zeytin ve zeytinyağı üreticilerini, bölgesel aktörleri araştırma enstitüleri ile bir araya getirecek etkin bölgesel platformlar oluşturulmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">Kamunun ar-ge finansal kaynak bölüşümündeki etkinliğini artırmak ve kaynak kullanımında eşitlikçi rekabet ortamı yaratmak
1.5: Kamu ar-ge proje finansmanı süreçlerini tanımlayan kuralları tekrar düzenlemek gereklidir.	<ul style="list-style-type: none">Tarımsal yayım sistemi aracılığıyla bilgi yayımının etkinliğini artırmak
1.6: Yeni düzenlemelerle özerk ve daha esnek bir kamu tarımsal yayım sistemi oluşturularak mevcut kamu yayım organizasyonu ve işlevleri GTHB'nin taşra teşkilatından ayrıştırılmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">Zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin kamu araştırma ve yayım uzmanlarının orta-uzun vadeli sektör misyon ve vizyonunu resmi bir planla oluşturmak
1.7: Zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin, sektör aktörlerinin işbirliği ile oluşturulan, bir kamu ar-ge ve yayım planlama süreci resmi olarak tanımlanmalıdır.	<ul style="list-style-type: none">Araştırma, eğitim ve değer zinciri aktörleri arasındaki etkileşim ve işbirliğini güçlendirmek
1.8: Zeytin üretilen bölgelerdeki araştırma, yayım ve değer zinciri aktörleri arasında etkileşim ve bilgi yayımını geliştirmek için, bilim ve teknoloji parkları bünyesinde, zeytin ve zeytinyağı sektörleri dahil, tarım ve gıda sektörlerine yönelik yenilik, teknoloji ve araştırma merkezleri ile teknoloji platformları oluşturulmalıdır.	

Tablo 4 (devam) Türk Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi için Sistemik Politika Önerileri

Politika 2. Tarım ve gıda alanında çok disiplinli ve çok sektörlü orta öğrenim ve yükseköğrenim kapasitesi oluşturulmalıdır.	Zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektörlerinin değişen bilgi ve beceri ihtiyaçlarını karşılamak
2.1: Tarım üniversiteleri kurulmalı, mevcut ziraat fakülteleri ve sosyal bilimlerle ilgili fakültelerin öğretim programı gözden geçirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Zeytin ve zeytinyağı sektörünün ihtiyaç duyduğu çok disiplinli çalışmaların ve “yaparak öğrenme”ye dayalı beceri çeşitliliğinin geliştirilmesini desteklemek• Uzun vadeli bilgi birikimini gerektiren zeytinle ilgili çalışmalarda uzmanlığın oluşmasını sağlamak• Üniversitelerde tarım ve zeytincilik alanında etkin eğitim ve araştırma kapasitesi oluşturmak• Zeytin ve zeytinyağı sektörü ile ilgili işbirlikçi araştırma ve eğitim kapasitesi oluşturmak
2.2: Üniversitelerin, tarımla ilgili fakültelerin, MYO’ların, meslek liselerinin uygulamalı tarımsal eğitim kapasitesi geliştirilmelidir.	
2.3: Tarım ve gıda alanındaki mesleki eğitim sistemi, uygulamalı öğrenimle becerilerin geliştirilebilmesini sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.	
2.4: Zeytin üretilen bölgelerde zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı üretim ve işleme teknolojilerine yönelik üniversite eğitim kapasitesi geliştirilmelidir.	
2.5: Üniversite sistemindeki kural ve düzenlemeler uzun vadeli bilgi birikimi ve bir konuda uzmanlaşmayı sağlayacak şekilde değiştirilmelidir.	
2.6: Üniversitelerin eğitim ve araştırma işlevleri, üniversite araştırma enstitülerinin ar-ge kapasitelerinin güçlendirilmesi suretiyle, her bir işlev daha iyi işleyecek şekilde yeniden organize edilmelidir.	
2.7 Tarım ve gıda alanında araştırma ve eğitim için kamu-özel işbirliği girişimleri desteklenmelidir.	
Politika 3. zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektörlerinde bölgeye özgü farklılıkları dikkate alarak değer zinciri aktörlerinin bölgesel fiziki, bilgi, finansal ve insan kaynağı altyapısı güçlendirilmelidir.	Girişimcilik ve pazarın oluşumu için zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektörlerinde küçük ve kayıt dışı üreticileri kapsayıcı değer zinciri oluşumunu sağlayan ortam yaratmak
3.1: Bölgesel, ulusal, küresel değer zincirine daha iyi eklenilebilecek biçimde zeytin ve zeytinyağı kooperatif sistemi organizasyonu ve yönetimi geliştirilmelidir.	<ul style="list-style-type: none">• Küçük üreticilerin bireysel ve kolektif girişimciliğini desteklemek• Zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektöründe bölgesel, ulusal, küresel değer zincirine daha iyi eklenilebilen pazarların oluşumunu sağlamak• Zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektöründe bölgesel becerilerin arz ve talebini eşleştirmek
3.2: Bölgesel düzeyde çiftçileri ve işletmeleri değer zinciri boyunca bir biriyle daha iyi birleştirmek amacıyla yatay ve dikey resmi kontrat sistemi geliştirilmelidir.	
3.3: Zeytin ve zeytinyağı sektörünün bölgesel ve ulusal pazar oluşumunu desteklemek amacıyla, bölgesel düzeyde fiziki, bilgi ve insan kaynağı altyapısını geliştirilmelidir.	
3.4: Bölgesel ekonomi ve işgücü geliştirme programları ile zeytin üretilen bölgelerde değer zinciri aktörlerinin ihtiyaçlarına cevap veren beceri kapasitesi oluşturulmalıdır.	
Politika 4. UZZK, Zeytindostu, ziraat odaları gibi sektördeki bağlayıcı, köprü kuruluşların finansal fiziki ve insan kaynağı kapasiteleri güçlendirilmelidir.	Bağlayıcı kuruluşların değer zinciri aktörleri, üniversiteler, araştırma enstitüleri ve kamu kurumlarını birleştirici rolünü etkin bir şekilde üstlenebilmesini sağlamak
Politika 5. Bölgesel ve yerel özellikler dikkate alınarak, uzun dönemli bakış açısıyla, bir biriyle uyumlu ulusal, yerel, sektörel ve teknoloji politikaları oluşturulmalıdır.	Zeytin, sofralık zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin kamu politikalarının yönetim kapasitesi ve etkinliğini artırmak

5. Sonuç

Bu çalışmanın bulguları Türkiye’de zeytin ve zeytinyağı sektöründe yeniliğin oluşması için gerekli olan işlevleri engelleyen yapısal sorunlar, yani sistemik problemler olduğunu ortaya koymuştur. Türk Zeytin ve Zeytinyağı Yenilik Sistemi’ndeki söz konusu sistemik problemleri hedefleyen kamu politikaları uygulanmadığı sürece, sektörün ihtiyaçları çerçevesinde ve ölçüsünde yenilik ve gelişimin sağlanması mümkün olmayacaktır. Diğer taraftan, bu çalışmada tespit edilen sistemik problemlerin kalitesi, yenilik sistemi yazınının ortaya koyduğu gibi sektörel yenilik sisteminin ulusal, bölgesel ve teknolojik yenilik sistemlerinin bir kesişim kümesi olduğunu doğrulamaktadır. Bu nedenle, sektörel yenilik sisteminin işlerliğinin sağlanması için, devletin farklı düzeylerdeki yenilik politikalarının birbirleriyle uyumlu olması gerekmektedir.

Bu çalışmanın yenilik sistemi ile ilgili çalışmalara birkaç önemli katkısı vardır. Birincisi, ilk defa “Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi” tanımı yapılmaktadır. Daha önce Türkiye’nin zeytin ve zeytinyağı sektörüne yönelik, sistem yaklaşımı ile bütüncül bir şekilde sektör politikası öneren diğer bir çalışma bulunmadığı için bu katkı önemlidir. İkinci olarak, bu çalışma yenilik sistemi yazınına ampirik katkıda bulunmaktadır. Hem tarım ve gıda alanında yenilik sistemi uygulamalarına genel bir katkı, hem de fonksiyonel-yapısal analiz yönteminin tarım ve gıda alanında uygulanabilirliğine ilişkin özel bir katkıda bulunmaktadır. Wicczoreck ve Hekkert’in (2012) fonksiyonel-yapısal analiz yöntemi daha çok gelişmiş ülkelerin teknolojik yenilik sistemleri üzerinden geliştirilmiş bir yöntemdir. Bu yöntemin Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede, sektörel politika oluşturmak amacıyla, geleneksel birer tarım ve gıda sektörüne uygulanabilir olduğu gösterilmiştir.

Diğer taraftan, nicel olarak ortaya konamayacak olan birçok ulusal, bölgesel ve sektörel sorun derinlemesine mülakata dayalı analiz yöntemi ile açığa çıkartılabilmektedir. Bu durum, yenilik sistemi ile ilgili çalışmalarda nicel ve nitel analizlerin beraber kullanılmasının çalışmaların analiz gücünü artıracığına işaret etmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse, bu çalışma yenilik sistemi yaklaşımı ve analiz yönteminin, kamu kesimince bir sektörün işleyişini engelleyen problemlerin tespiti, politika hedeflerinin belirlenmesi ve politika araçlarının tasarlanması için çok kullanışlı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, sadece kamu politikası yapıcıları için değil, belli bir sektör üzerine çalışmak isteyen araştırmacıların, o sektörün işleyiş hakkında bütüncül ve derinlemesine bilgi sahibi olması, sektörde araştırmaya ihtiyaç duyulan alanları tespit edebilmesi, bu çerçevede araştırma alanını ve uygun araştırma yöntemini belirleyebilmesi için de çok uygun bir yaklaşımdır.

REFERANSLAR

- ABGS (2006) "Screening Chapter 11. Agriculture and Rural Development Agenda Item 15: Olive Oil" http://www.abgs.gov.tr/tarama/tarama_files/11/SC11DET_15_Oliveoil.pdf
- Arnold, E. ve Bell, M. (2001), "Some new ideas about research for development" Science and Technology Policy Research/Techopolis. Copenhagen. http://um.dk/en/~media/UM/English-site/Documents/Danida/Eval/Other/CMI_New_Ideas_R_for_D.pdf
- Asheim, B. ve M. Gertler (2005), "Understanding regional innovation systems", Jan Fagerberg, David Mowery and Richard Nelson Handbook of Innovation. Oxford: Oxford University Press.
- Beldman, A.C.G., Lakner, D. and Smit, A.B. (2014), "Changing conditions require a higher level of entrepreneurship by farmers: use of an interactive strategic management tool", Cattle husbandry in Eastern Europe and China : structure, development paths and optimisation, EAAP publication no:135, edited by Kuipers, A. ; Rozstalnyy, A. ; Keane, G., pg:125-131
- Bergek, A., Jacobsson, S. Carlsson, B., Lindmark, S. ve Rickne, A. (2008), "Analyzing the functional dynamics of technological innovation systems: A scheme of analysis" Research Policy, (37), 3, 407-429.
- Bergek, A., Jacobsson, S., Hekkert, M. ve Smith, K. (2010), "Functionality of innovation systems as a rationale for, and guide to innovation policy", The theory and practice of Innovation Policy, An international Research Handbook edited by Ruud E. Smits, Stefan Kuhlmann and Philip Shapira.
- Bleeker, A.E.M. (2013), "Diffusion of Solar PV from a TIS Perspective & its Transnational Factors, A case study of Tanzania" 468017 ERM Research Project.
- Borras, S. ve Edquist, C. (2013), "The Choice of Innovation Policy Instruments" Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy (CIRCLE) Lund University Paper no. 2013/04.
- Braczyk, H.J., Cooke, P., Heidenreich, M. (eds) (1998), Regional Innovation Systems: The Role of Governance in a Globalized World. London: UCL Press.
- Breschi, S. ve F. Malerba (1997), "Sectoral innovation systems: technological regimes, Schumpeterian dynamics, and spatial boundaries" In Edquist, C. (ed.) 1997 Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations. London and Washington: Pinter/Cassell Academic.
- Bryman, A. (2008), Social Research Methods, Third Edition, Oxford University Press.
- Carlsson, B. (ed.) (1995), "Technological systems and economic performance: the case of factory automation" Dordrecht: Kluwer
- Carlsson, B. ve Stankiewicz, R., 1991. "On the nature, function, and composition of technological systems". Journal of Evolutionary Economics 1, 93-118.
- Carlsson, B. Ve Jacobsson, S., (1997), "Diversity Creation and Technological Systems: A Technology Policy Perspective", C. Edquist (Ed.), Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations. Pinter, London, p: 266-294.
- Chaminade, C. ve Edquist, C. (2010), "Rationales for public policy intervention in the innovation process: A systems of innovation approach", Smits, R., Kuhlmann, S. And Shapira, P. (eds) The Theory And Practice of Innovation Policy, an International Research Handbook, pp. 95–114, Cheltenham : Edward Elgar.

Cook, M.L. ve Plunkett, B. (2006), "Collective Entrepreneurship: An emerging phenomenon in Producer-owned organisations", *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 38.2 (August 2006) 421-428.

Cooke, P. (1992), "Regional innovation systems: competitive regulation in the new Europe" *GeoForum*, 23: 365-382.

Daane, J., Francis, J., Oliveros, O. ve Bolo, M. (2009), "Performance Indicators for Agricultural Innovation Systems in the ACP Region", Synthesis Report, International Expert Consultation Workshop, CTA, Wageningen, 15-17 July 2008

Doloreux, D. (2002), "What we should know about regional systems of innovation?" *Technology in Society: An International Journal*, 24: 243-263.

Doloreux, D. ve Parto, S. (2004), "Regional Innovation systems: A Critical Synthesis" United Nations University, Discussion Paper Series, No: 2004-17.

Dünya Bankası (2006a), *Enhancing Agricultural Innovation: How to Go Beyond the Strengthening of Research Systems*, Washington, DC.

Dünya Bankası (2012), *Agricultural Innovation Systems: An Investment Sourcebook*, The World Bank, ISBN (electronic): 978-0-8213-8944-7.

Edquist, C. (1997), "Systems of Innovation Approaches - their emergence and Characteristics", C. Edquist (ed.) *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*, 1997 London: Pinter/Cassell.

Edquist, C. (2001), "The System of Innovation Approach and Innovation Policy: An Account of the State of the Art", Lead Paper presented at the DRUID conference, Aalborg, June 12-15 2001, Unpublished.

Edquist, C. (2005), "Systems of innovation: Perspectives and challenges". *The Oxford Handbook of Innovation*. 2005 Chapter 7, p: 181-208.

Edquist, C. (2008), "Design of Innovation Policy through Diagnostic Analysis: Identification of Systemic Problems (or failures)" *CIRCLE*, Lund University Paper no. 2008/06.

Edquist, C. (2011), "Design of innovation policy through diagnostic analysis: identification of systemic problems (or failures)" *Industrial and Corporate Change*, Volume 20, Number 6, pp. 1725-1753 doi:10.1093/icc/dtr060 Advance Access published November 11, 2011.

Edquist, C. ve Johnson, B. (1997), "Institutions and organisations in systems of innovation", C. Edquist (ed.) *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. London and Washington: Pinter/Cassell Academic.

EU (2013), "Setting up, managing and Evaluating EU Science and Technology Parks, An advice and guidance report on good practice", REGIO DG, October 2013 http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/documents/10157/47822/stp_report_en.pdf

EU SCAR (2013), *Agricultural knowledge and innovation systems towards 2020 – an orientation paper on linking innovation and research*, Brussels. ISBN 978-92-79-32766-7 doi:10.2777/3418.

Fagerberg, J. (2005), "Innovation: a guide to Literature" , *The Oxford Handbook of Innovation*, Oxford University Press 2005, p: 1-26.

FAO ve Dünya Bankası (2000), "Agricultural Knowledge and Information Systems for Rural Development: Strategic Vision and Guiding Principles", Rome and Washington DC: FAO and World Bank.

Freeman, C. (1987) Technology policy and Economic performance: Lessons from Japan London: Pinter.

Galli, R. ve M. Teubal (1997), "Paradigmatic Shifts in National Innovation Systems", Edquist, C. (ed.): Systems of Innovation – Technologies, Institutions and Organizations. C. Edquist. London, Pinter: 342-370.

GTB (2015) "2014 yılı Zeytin ve Zeytinyağı Raporu", Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Şubat 2015 <http://koop.gtb.gov.tr/data/53319ec1487c8eb1e43d72a1/2014%20Zeytinya%C4%9F%C4%B1%20Raporu.pdf>

Hekkert, M.P., Suurs, R.A.A., Negro, S.O., Kuhlmann, S. ve Smits, R.E.H.M., (2007) "Functions of Innovation Systems: A new approach for analysing technological change", Technological Forecasting and Social Change 74: 413-432.

Jacobsson, S. ve Johnson, A. (2000), "The diffusion of renewable energy technology: an analytical framework and key issues for research." Energy Policy 28(9): 625-640.

Jacobsson, S., Sanden, B. A. ve Bangens, L. (2004), "Transforming the energy system – The evolution of the German technological system for solar cells." Technology Analysis & Strategic Management 16(1): 3-30

Klein Woolthuis, R., Lankhuizen, M., ve Gilsing, V. (2005), "A system failure framework for innovation policy design". Technovation, 25, 609–619.

Klerkx, L., van Mierlo, B. ve Leeuwis, C. (2012), "Evolution of systems approaches to agricultural innovation: concepts, analysis and interventions", Darnhofer, D. Gibbon, and B. Dedieu (eds.), Farming Systems Research 457 into the 21st Century: The New Dynamic, Springer Science+Business Media Dordrecht, 457-483.

Kline, S. ve Rosenberg, N. (1986), "An Overview of Innovation", the Positive Sum Strategy. L. A. Rosenberg. Washington DC, National Academy of Sciences: 289.

Lans, T., Seuneke, P. ve Klerkx, L. (2013), "Agricultural Entrepreneurship", Encyclopedia of Creativity, Invention, Innovation and Entrepreneurship, DOI: 10.1007/SpringerReference_378865, URL: <http://www.springerreference.com/index/chapterdbid/378865>

Liu, X. ve White, S. (2001), "Comparing Innovation Systems: a framework and application to China's transitional context." Research Policy 30(7): 1091-1114.

Lizuka, M. (2009), "Low-tech industry: a new path for development? The case of salmon farming industry in Chile" in "Sectoral Systems of Innovation and Production in Developing Countries" edited by Franco Malerba and Sunil Mani.

Lundvall, B-Å. (1992), National systems of innovation: Towards a theory of innovation and interactive learning, Pinter, London, UK.

Malerba, F. (2002a), "Sectoral systems of innovation and production" Research Policy 31 (2002) 247–264.

Malerba, F. (2002b) "New Challenges for Sectoral systems of Innovation in Europe" DRUID Summer Conference 2002 on Industrial Dynamics of the New and Old Economy - who is embracing whom? Copenhagen, Denmark, June 6-8, 2002.

Malerba, F. (2005), "Sectoral Systems: How and why Innovation Differs Across Sectors" The Oxford Handbook of Innovation. 2005 Chapter 14, pp. 380-406.

Maskell, P. ve Malmberg, A. (1997), "Towards an explanation of regional specialization and industry agglomeration" European Planning Studies, 5: 1 pp. 25-41.

Metcalfe, J.S. (1995), "Technology systems and technology policy in an evolutionary framework" Cambridge Journal of Economics 19: 25-46.

Nelson, R.R. (ed.) (1993), National Innovation Systems: A Comparative Analysis, Oxford, Oxford University Press

Nelson and Rosenberg (1993) "Technical Innovation and National Systems" in Nelson 1993 p.3-21.

Nelson, R.R. ve Winter, S.G. (1982), An Evolutionary Theory of Economic Change, Cambridge, Mass., the Belknap Press of Harvard University Press.

OECD (2011) Fostering Productivity and Competitiveness in Agriculture OECD Publishing <http://dx.doi.org/10.1787/9789264166820-en>

OECD (2013), Agricultural Innovation Systems: A Framework for Analysing the Role of the Government OECD Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264200593-en>

OECD ve Eurostat (2005), Oslo Manual, Guidelines for collecting and Interpreting Innovation Data, ISBN 92-64-01308-3 OECD/EUROPEAN COMMUNITIES 2005.

Özkaya, M. T., Tunalioglu, R., Eken, Ş., Ulaş, M., Tan, M., Danacı, A., İnan, N. ve Tibet, Ü. (2010) "Türkiye Zeytinciliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri" Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak. Ankara.

Pehlivan Gürkan, N. (2015), "Turkish Olive and Olive oil Sectoral Innovation System: A Functional - Structural Analysis". Doktora tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Ankara, 2015 <http://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12619517/index.pdf>

Rivera, W.M., Alex, G., Hanson, J. ve Birner, R. (2006), "Enabling Agriculture: The Evolution and Promise of Agricultural Knowledge Framework," Proceedings of the 22nd Annual Conference of the Association for International Agricultural and Extension Education, Clearwater Beach Florida, pp. 580-591.

Saxenian, A.L., (1994), "Regional Advantage. Culture and competition in Silicon Valley and Route 128", Harvard University Press, Cambridge, MA.

Shane, S. ve Venkataraman, S. (2000), "The promise of entrepreneurship as a field of research" Acad. Manage Rev. 2000; 25(1):217-26

Smit, A.B., (2004), "Changing external conditions require high levels of entrepreneurship in agriculture", Bokelmann, W. (ed) Proceedings of the 15th International Symposium on Horticultural Economics and Management, Berlin, Germany, August 29-September 3, 2004. Acta Horticulturae no 665.

Smith, K. (2000), 'Innovation as a systemic phenomenon: Rethinking the role of policy', Enterprise and Innovation Management Studies, 1: 73-102.

Smits, R. ve Kuhlmann, S. (2004), "The rise of systemic instruments in innovation policy", *International Journal of Foresight and Innovation Policy*, 1: 4–32.

Spielman, D.J. ve Birner, R. (2008), "How Innovative Is Your Agriculture? Using Innovation Indicators and Benchmarks to Strengthen National Agricultural Innovation Systems" The World Bank, Agriculture and Rural Development Discussion Paper 41.

Suurs R.A.A (2009), "Motors of Sustainable Innovation Towards a theory on the dynamics of technological innovation systems" PhD. Thesis, Utrecht University, Netherlands.

Swanson, B.E. ve Rajalahti, R. (2010), "Strengthening Agricultural Extension and Advisory Systems: Procedures for Assessing, Transforming, and Evaluating Extension Systems", the International Bank for Reconstruction and Development/the World Bank.

TBMM (2008) "Zeytin ve Zeytinyağı ile Diğer Bitkisel Yağların Üretiminde ve Ticaretinde Yaşanan Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan (10/27, 34, 37, 40, 102) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu". Temmuz 2008 <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss296.pdf>

Van der Hilst, B. (2012), "Inclusive Innovation Systems: how innovation intermediaries can strengthen the innovation system- A case study of Vietnam", Thesis for Master degree Science and Innovation Management, at the University of Utrecht

Van Mierlo, B., Leeuwis, C., Smits, R. ve Klein-Woolthuis, R. (2010) "Learning towards system innovation: Evaluating a systemic instrument", *Technological Forecasting and Social Change*, 77: 318–34.

Weber, M. ve Rohracher, H., (2012), "Legitimizing research, technology and innovation policies for transformative change; Combining insights from innovation systems and multi-level perspective in a comprehensive 'failures' framework" *Research Policy*, vol. 41, pp.1037– 1047.

Wieczorek A.J., Hekkert, M.P. ve Smits, R. (2009), "Contemporary innovation policy and instruments: challenges and implications" *Innovation Studies Utrecht (ISU) Working Paper Series No. 09.12* (Universiteit Utrecht).

Wieczorek, A. J. ve Hekkert, M.P. (2012) "Systemic instruments for systemic innovation problems: A framework for policy makers and innovation scholars" *Science and Public Policy* 39 (2012) pp. 74–87.

EK A:
ZEYTİN VE ZEYTİNYAĞI SEKTÖRÜNÜN FONKSİYONEL-YAPISAL ANALİZİ İÇİN TESPİT SORULARI VE GÖSTERGELERİ

GENEL SORULAR

Aktiviteler: Organizasyonunuzun temel aktiviteleri nelerdir? Zeytin ve zeytinyağı sektörüyle ilgili aktivitelerinizin rolü nedir?

Aktörler: Zeytin ve zeytinyağı sektörünün temel aktörleri kimlerdir? Tarım sektörü/zeytin ve zeytinyağı sektörleriyle ilgili politikaları hangi kamu kurumları tasarlamakta ve uygulamaktadır? Zeytin ve zeytinyağı sektörüyle ilgili ar-ge hangi araştırma kuruluşları tarafından yürütülmektedir? Hangi eğitim kuruluşları, ne düzeyde zeytin ve zeytinyağı sektörüne ilişkin eğitim ve öğretim sunmaktadır? Zeytin üretimi ile ilgili yayım hizmeti sunan kuruluşlar kimlerdir? Değer zincirinde rol alan aktörler kimlerdir? Sektörde hangi sivil toplum örgütleri (NGO) mevcuttur?

Etkileşim: Sektörle ilgili hangi aktörler, kuruluşlarla iletişim içindesiniz? Araştırma ve eğitim, köprü kuruluşları (NGO, yayım kuruluşları, kooperatifler..), değer zinciri aktörleri (girdi sağlayıcılar, çiftçiler, firmalar..) iletişim, işbirliği içinde misiniz? Nasıl bir işbirliği? Bu iletişim, işbirliğinin arkasındaki temel motivasyon, fayda nedir? Araştırma, eğitim ve yayım kuruluşları, firmalar vs. ile işbirliğiniz ne ölçüde önemli ve tatmin edicidir?

Kurumlar: Bilginin oluşumu, yayımı, girişimcilik... vs. aktivitelerinizi hangi kurumlar (katı: kanun, düzenleme, yumuşak: alışkanlık, güven) desteklemekte veya engellemektedir? Tarım politikalarında son 5-10 yıl içerisinde gerçekleşen ve zeytin, zeytinyağı sektörünü etkileyen önemli değişiklikler nelerdir?

BİLGİNİN OLUŞUMU FONKSİYONU

SORULAR: Sektörde bilimsel ve teknolojik bilgiyi üreten temel kuruluşlar kimlerdir? Kamu, özel? Ulusal, uluslararası? Bilginin üretimi sürecinde eksik aktör var mıdır? Sektörde oluşan bilimsel bilgi yeterli nicelik ve nitelikte midir? Bilgi bilimsel mi uygulamalı mıdır? Ar-ge projeleri, araştırma, makale yeterince çok mudur? Bilginin oluşumunun yönü nedir (yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya)? Tarımsal, sektörel araştırma öncelikleri nasıl belirlenmektedir? Tarımsal araştırma enstitülerinin misyonu nasıl belirlenmektedir? Mevcut araştırma sisteminin amaç ve uzak görüşlülüğü değişen koşullara ve zorluklara uymakta mıdır? Araştırma enstitüleri birbiriyle işbirliği içinde midir? Çok disiplinli araştırma konularının üstesinden gelebilecek çok disiplinli araştırma grupları mevcut mudur? Bilgi üreten farklı kuruluşlar (kamu ve özel sektör araştırma enstitüleri, üniversiteler) işbirliği içinde midir? Ar-ge için bilgiyi üretenlerle kullananlar (çiftçi, firma vs.) arasında işbirliği var mıdır? Bilginin oluşumu süreci çiftçiyi içeren katılımcı süreç midir? Bilgi oluşumu için uluslararası işbirliği var mıdır? Mevcut işbirliklerinin doğası nedir - çok güçlü veya çok zayıf işbirliği, yön eksikliği veya sabit fikirlilik?- Bilginin oluşumunun fiziki, finansal, bilgi altyapısı nasıldır (araştırma laboratuvarları, bilgi işlem altyapısı, tarımsal eğitim ve öğretim, araştırmacıların beceri, uzmanlık ve görgüsel bilgisi (know-how), ar-ge için finansal destek, hibe ve programlar)?

GÖSTERGELER: Bilimsel makale üreten üniversite, araştırma enstitülerinin sayısı/araştırma süreçlerine dahil olan, olmayan, olabilecek tarımsal araştırma enstitüsünün sayısı/ Ulusal, uluslararası ar-ge projelerine dahil olan kamu, özel sektör araştırma kuruluşlarının payı/tarımsal çeşit tescili, patenti olan kamu, özel araştırma enstitüleri/ ulusal, uluslararası bilimsel yayınların hacmi, yönü, atıf sıklığı/ Sektörle ilgili ar-ge projelerinin sayısı, hacmi ve yönü/yeni tarımsal çeşit tescilleri ve patentlerin sayısı/tarımsal öngörü çalışmalarının varlığı, sıklığı/Ar-ge ve eğitim kuruluşları için öncelik belirleme, stratejik planlama, reform çalışmaları sıklığı/Üniversite, araştırma enstitüsü, sanayi arasında ortak patent ve yayın sayısı/ar-ge projesi işbirliklerinin sayısı, hacmi ve yönü/ Bölgesel ve uluslararası araştırma ve eğitim ağlarına bireysel, kurumsal katılım düzeyi/ Kamu araştırma enstitüleri arasındaki işbirliği ağının genel yapısı/Kamu ve üniversite araştırmacılarının ulusal, uluslararası ortak yayın işbirliği ağının yapısı/ortak patent işbirliği ağı yapısı/çok taraflı (üniversite, kamu araştırma, firma...)ar-ge projelerinin işbirliği ağı yapısı/sanayi-mesleki eğitim işbirliği aktiviteleri/sektörde uzmanlaşmış araştırma merkezi, laboratuvar, mesleki okul, yüksek öğrenim kuruluşu sayısı/ sektörel

bilginin oluşumu için kamu, özel sektör finansal kaynaklarının payı/tarımsal, sektörel eğitim ve araştırma harcamalarının payı/tarımsal eğitim ve öğretime katılım oranı/tarım konusunda yurtdışı eğitime gönderilen öğrenci sayısı/Araştırma ve eğitimin bilgi işlem altyapısının kalitesi/kamu ar-ge organizasyon ve yönetim yapısı

BİLGİNİN YAYIMI FONKSİYONU

SORULAR: Sektörde hangi aktörler bilgi için birbiriyle etkileşim içindedir? Tarımsal, sektörel yenilik sistemi içindeki tüm uygun aktörler birbiriyle etkileşim içinde midir? Sektörde köprü, bağlayıcı kuruluşlar var mıdır, hangileridir? Eksik aktör var mıdır? Bağlayıcı kuruluşlar (örneğin yayım sistemi) nicelik ve nitelik açısından yeterli midir? Öğrenme kapasitesi ne düzeydedir? Bilginin yayımı için hangi yöntemler, kanallar kullanılmaktadır, sektöre uygunluğu nedir? Bilginin yayımı hangi yöndedir (taleple mi yukarıdan aşağıya mı yönelmekte)? Aktör grupları içinde ve arasında etkileşim, bağ eksikliği var mıdır? Güçlü işbirliği var mıdır, kimler arasındadır? Güçlü ağ yapı aksaklığı (dominant ortaklar, miyop görüş) veya zayıf ağ yapı aksaklığı (ortak görüş veya yön yokluğu) var mıdır? Farklı aktörler, aktör grupları arasında güven unsuru var mıdır? /Mevcut kurumsal altyapı etkin etkileşim ve bilginin yayımını desteklemekte midir? Yayım sisteminin fiziki, bilgi, finansal altyapısı nasıldır? Bilginin yayımı fonksiyonunun altyapısı genel olarak ihtiyaçları karşılayacak düzeyde midir?

GÖSTERGELER: Sektörde yaratılan ağlar, şirketler birliği, platformların sayısı, tipi ve katılım oranı/yenilik sisteminin genel ağ yapısı (bağ noktaları, aktör grupları)/Tarımsal yayım uzmanlarının uzmanlık alanı ve dereceleri/yayım uzmanlarının eğitim faaliyetleri /yayım uzmanları için eğitim ve beceri geliştirme faaliyetlerinin sıklığı / yayım sisteminin öncelik belirleme, stratejik planlama, reform faaliyetlerinin sıklığı /yayım uzmanlarına düzenli erişim olan çiftçilerin payı, uzman başına oranı/yayım sisteminde kullanılan farklı danışmanlık metotlarının sayısı (broşür, kullanıcı kılavuzu, çiftçi tarla günleri)/köprü kuruluşların sektör düzeyinde bilgi platformlarına katılımı/yenilik sistemi aktörleriyle işbirliği içinde gerçekleştirilen yayım hizmetlerinin payı,kalitesi/Tarımsal yayım harcama tutarları/yayım sistemi bilgi teknolojilerinin kalitesi/yayım sistemi organizasyon ve yönetim yapısı

ARAYIŞIN YÖNLENDİRİLMESİ FONKSİYONU

SORULAR: Yenilik sisteminde açık bir şekilde eklenmiş ortak hedef var mıdır? Sektör için belirlenmiş kısa, orta, uzun vadeli hedefler mevcut mudur, nelerdir, hangi aktörler rol almaktadır? Sisteme öncülük edenler kimdir? Baskın aktör grupları var mıdır? Hedefler gerçekçi midir? Hedefleri gerçekleştirmek için yol haritaları, stratejiler var mıdır? Farklı paydaş gruplarının (kamu, özel sektör, NGO) odak noktası nedir? Sektörel hedefler belirlenirken farklı aktörler işbirliği içinde midir? Çiftçiler ve KOBİ'ler sürece dahil olmakta mıdır? İşbirliğinin yapısı nasıldır (güçlü, zayıf, yön eksikliği, dominant aktörler)? Ortak hedef belirlemeyi etkileyen, bağlayan kanunlar, kurallar, ilkeler, düzenlemeler vs. nelerdir? Düzenlemelerden (örneğin gıda güvenliği) kaynaklanan baskının boyutu nedir? Mevcut Ortak uzak görüşlülük mevcut düzenlemelerle uyumlu mudur?

GİRİŞİMCİLİK FAALİYETLERİ FONKSİYONU

SORULAR: Değer zincirinin temel Aktörleri kimlerdir? Firmaların, üreticilerin yapısı, ölçeği nasıldır (KOBİ, aile çiftliği vs.)? Değer zincirinde hangi kuruluşlar, kooperatifler mevcuttur? Pazara girmeye çalışan yeni aktörler var mıdır? Çiftçilerin, kooperatiflerin, KOBİ'lerin iş planı var mıdır? Çiftçiler, kooperatifler, KOBİ'ler için eğitim programları var mıdır? Gıda kalite sertifikası olan çiftçiler, KOBİ'ler var mıdır? Çiftçiler, üretici kooperatifleri ile diğer değer zinciri aktörleri arasında işbirliği var mıdır? Kolektif hareket için çiftçiler arasında işbirliği var mıdır? Girişimcilik aktiviteleri ile ilgili araştırma kuruluşları, yayım uzmanları ile aile çiftlikleri arasında işbirliği var mıdır, yapısı nasıldır, zayıf veya güçlü müdür? Girişimciliği ve kolektif hareketi kısıtlayan, destekleyen kanun, kural, düzenlemeler vs. nelerdir? Girişimcilik ve kolektif hareket için vergi destekleri, hibeler, standartlar var mıdır, uygun mudur, yeterli midir? Paydaşlar, değer zinciri aktörleri, çiftçiler, kooperatif üyeleri arasında güven unsuru mevcut mudur? İş çevresi nasıl tanımlanmaktadır? Girişimcilik için fiziki, bilgi, finansal altyapısının yapısı nicelik ve nitelik olarak nasıldır? Çiftçiler, KOBİ'ler, kooperatifler hangi ölçüde

girişimcilik faaliyetinde bulunmaktadır? Pazara giriş ne kadar zordur, ne tür engeller (bürokratik yük, yüksek başlangıç sermayesi vs.) mevcuttur?

GÖSTERGELER: pazara yeni girenlerin sayısı/yerleşik aktörlerin farklılaştırma, çeşitlendirme faaliyetlerinin sayısı /çiftçilerin, KOBİ'lerin farklı değer zinciri anlaşmalarına (kooperatif üyeliği, firmalarla mahsul, üretim öncesi anlaşmalar) katılım oranı/Değer zincirindeki ürün veya süreç standartlarına uyan aktörlerin payı /Yeni bir doğal kaynak yönetim tekniği (erozyon kontrol, sulu tarım... vs.) deneyen, kullanan çiftçilerin payı / İşbirliği, taşeronluk, kontrat çiftçiliği sayısı/ Kolektif girdi, makine kullanımı/çiftçilerin, kooperatiflerin, KOBİ'lerin tarımsal girdi, finansal hizmetler, ulaştırma ve pazarlama hizmetlere erişim olanağı

PAZARIN OLUŞUMU FONKSİYONU

SORULAR: Hangi aktörler pazarın oluşumu için faaliyette bulunmaktadır? Kim liderliği üstlenmektedir (kamu, özel sektör)? Mevcut ve potansiyel tüketici görünümü nasıldır? Pazar yapısının görünümü nasıldır? Dar odaklı niş pazarlar var mıdır? Geleneksel ve niş pazarların ölçeği yeterli midir? Yeni pazarlar yaratılmalı veya var olanlar genişletilmeli midir? İç ve dış pazarlarda pazar primi, katma değer elde etme fırsatları (kaliteli ürün, organik, sürdürülebilir üretim) var mıdır? Pazarı oluşturmak için aktörler arasında işbirliği var mıdır? İşbirliğinin yapısı nasıldır? Pazarın oluşumunu destekleyici politikalar (destekler, muafiyetler, standartlar) uygulanmakta mıdır? Sektörle ilgili uluslararası urumlar ve ticaret anlaşmaları ne ölçüde pazarın oluşumunu etkilemekte, bağlamakta, desteklemektedir? Pazarın oluşumu için verilen teşvikler yeterli midir? Pazarın oluşumunu destekleyici iyi işleyen sertifikasyon uygulamaları var mıdır? Pazarın oluşumu için ne tür politika araçları (kuluçka, kamu-özel işbirliği vs.) kullanılmaktadır? Pazarın oluşumunu kim, nasıl finanse etmektedir (destekler, hibeler, programlar)?

GÖSTERGELER: yeni dar odaklı, niş pazarların sayısı/sektör, endüstri düzeyinde firmaların standartlaşma faaliyetlerine katılımı / niş pazarları geliştirmek için kullanılan yeni standartlar

LOBİ FAALİYETLERİ FONKSİYONU

SORULAR: Hangi aktörler lobi faaliyetinde bulunmaktadır? Lobi faaliyeti liderleri kimdir? Sektörel politika oluşumunu etkilemek isteyen çıkar grupları veya birlikler, sendikalar var mıdır? Değişime yüksek direnç var mıdır, hangi kesimden kaynaklanmaktadır, nasıl ortaya konmaktadır? Sektördeki aktörlerin lobi gücü ne ölçüdedir? Çiftçi birlikleri, ürün birlikleri gibi koalisyon oluşumu mevcut mudur? Hangi yenilik sistemi aktörleri lobi faaliyetleri için işbirliği içindedir? İşbirliğinin yapısı nasıldır (güçlü, zayıf, yönsüz)? Lobi faaliyetlerini etkileyen, bağlayan kanunlar, kurallar, ilkeler, düzenlemeler vs. nelerdir? Teşvikler, destekler, standartlar var mıdır? Sektör ürünlerinin itibarı iyi midir (örneğin gıda güvenliği, kalite, taşıma)?

KAYNAKLARIN AKTARILMASI FONKSİYONU

SORULAR: Ekonomik öncelikleri belirleyen uzun vadeli öncelikleri belirleyen ulusal, teknolojik öngörü programları var mıdır? Sektörün gelişimi ile ilgili kamu kesimi taahhütlerini yerine getirmede tutarlı mıdır? Tarım, zeytin ve zeytinyağı sektörlerinin konumu ve önceliği nedir? Üniversite eğitim sistemi biyoteknoloji, nanoteknoloji, genetik vs. gibi disiplinlerde yeterli eğitim ve beceri düzeyi oluşturmakta mıdır? Yenilik sisteminin gelişimi için, ihtiyaçlar ölçüsünde yeterli ölçüde finansal kaynak ayrılmakta mıdır? Ayrılan kaynaklar öncelikli olarak nerede kullanılmaktadır? Yeterli düzeyde kamu fonlaması, risk sermayesi mevcut mudur? Kamu kaynaklarının tarım, zeytin ve zeytinyağı sektörlerine tahsis düzeyi nasıldır? Hangi aktör grupları (araştırma enstitüleri, kamu, özel) ayrılan bu fonlardan faydalanmaktadır? Çiftçiler, KOBİ'lerin kaynaklara kolayca ulaşmakta mıdır?

EK B: GÖRÜŞME YAPILAN TEMSİLCİ LİSTESİ

no	Zeytin ve Zeytinyağı Sektörel Yenilik Sistemi'nin Bileşikleri					Organizasyon/rol	
	Araştırma ve Eğitim	Köprü Kuruluş	Değer Zinciri				Düzenleyici Kuruluşlar
			çiftçi	işleyici	bölge		
1	1					Ankara Üniversitesi, öğretim görevlisi	
2		1	1	1	Gemlik	Katırlı Kalkınma Koop./zeytin üreticisi	
3		1				1	GTHB Gemlik ilçe müdürlüğü/yayımcı
4	1					1	GTHB TAGEM/Araştırmacı
5	1						Çanakkale Üniversitesi, öğretim görevlisi
6	1						Edremit Meslek YO/Öğrenci
7	1						Edremit Meslek YO/Öğrenci
8	1		1				Edremit Meslek YO/Öğrenci
9		1		1			zeytindostu derneği/zeytinyağı üreticisi
10	1		1				Çanakkale University representative
11	1					1	GTHB TAGEM/Koordinator,araştırmacı
12	1					1	GTHB TAGEM/Araştırmacı
13	1						GTHB TAGEM/Koordinator,araştırmacı
14						1	GTHB BÜGEM/ Araştırmacı
15						1	GTHB BÜGEM/ziraat müh.
16						1	GTHB BÜGEM/ ziraat müh.
17						1	GTHB BÜGEM/Koordinator
18						1	GTHB BÜGEM/Koordinator
19						1	Ekonomi Bak.İğİ, İhracat Gn.Md. Uzman
20						1	Ekonomi Bak.İğİ, Ürün G. Gn.Md. Uzman
21	1					1	GTHB TAGEM/Yönetici
22	1					1	GTHB TAGEM/Yönetici
23			1	1	Ayvalık		Zeytin ve zeytinyağı üreticisi,tüccarı
24			1		Ayvalık		Zeytin üreticisi, zeytinyağı tüccarı
25			1	1	Ayvalık		Zeytin ve zeytinyağı üreticisi,tüccarı
26			1		Ayvalık		Zeytin üreticisi, NGO temsilcisi
27			1	1	Ayvalık		olive/olive oil producer/trader
28						1	Gümrük ve Ticaret Bak.İğİ Kooperatifler Gn.Md., yönetici
29						1	GTHB EYYDB/Koordinator
30		1					Gemlik TZOB/ özel çiftçi danışmanı
31		1	1		Gemlik		Gemlik TZOB temsilcisi, zeytin üreticisi
32		1	1	1	Gemlik		Gemlik Tarım Satış koop. Temsilcisi, zeytin üreticisi
33	1						Edremit Meslek YO/öğretim görevlisi
34	1						Akhisar Meslek YO/öğretim görevlisi
35	1						GTHB TEPGE / araştırmacı
36						1	Kalkınma Bak.İğİ, Tarım Dairesi, yönetici
37		1					EİB EZZİB temsilcisi

38	1						EİB/araştırmacı
39		1					Zeytindostu Derneği Temsilcisi
40		1					UZKK temsilcisi
41	1						Zeytin Araştırma Enst. ZAE/araştırmacı
42	1						Zeytin Araştırma Enst. ZAE/araştırmacı
43	1						Zeytin Araştırma Enst. ZAE/araştırmacı
44	1						Zeytin Araştırma Enst. ZAE/araştırmacı
45				1	Ayvalık		Zeytin, zeytinyağı üreticisi, sektör uzmanı
46		1					GTHB Ayvalık ilçe mdr.lüğü/yayımcı
47		1					GTHB Ayvalık ilçe mdr.lüğü/temsilcisi
48		1					Gemlik ticaret borsası temsilcisi
49		1	1		Ayvalık		Ayvalık TZOB temsilcisi/zeytin üreticisi
50		1		1	Ayvalık		TARİŞ Ayvalık Tarım Satış Koop. temsilcisi
51		1				1	GTHB Edremit Fidan Üretim İstasyonu, sektör uzmanı
52		1	1	1	Ayvalık		Zeytin, zeytinyağı üreticisi, tüccarı / NGO temsilcisi
53		1					Ayvalık Ticaret Odası temsilcisi
54			1	1	Gemlik		Zeytin, sofralık zeytin üreticisi
55	1						Uludağ Üniversitesi Gemlik Meslek YO, öğretim görevlisi
56		1	1	1	Gemlik		Gemlik, Umurbey Kalkınma Koop. temsilcisi
57		1	1		Gemlik		Marmarabirlik Gemlik temsilcisi / zeytin üreticisi
58		1	1				Zeytin üreticisi, zeytinyağı tüccarı,sektör uzmanı
59	1						GTHB Yalova Araştırma Enstitüsü, araştırmacı
60	1						GTHB Yalova Araştırma Enstitüsü, araştırmacı
61	1						GTHB Yalova Araştırma Enstitüsü, araştırmacı
62	1						Uludağ Üniversitesi, öğretim görevlisi
63			1	1	Gemlik		Zeytin, zeytinyağı üreticisi, tüccarı
64				1	Gemlik		Sofralık zeytin, zeytinyağı üreticisi,tüccarı
65			1		Ayvalık		Zeytin üreticisi
Toplam	25	20	18	13		17	

EK C: GÖRÜŞMELERDEN SEÇME TESPİTLER

“Bakanlık sistemindeki sıkıntı şu; kaliteli ar-ge yapmaya uygun, ehil insanların sisteme alınması, ciddi bir sınavdan geçirerek ve ondan sonra da başarılı olanları yükselterek, ödül vererek, statü getirerek devamlı tatmin etmek... Akademik çalışma yapmayı, proje yazmayı, deneme kurmayı, bunu raporlamayı ve yayınlamayı bilen insan olarak alıyoruz ama bunların birçoğu şimdilik bize geliyorlar, ilk fırsatta bir üniversiteye, özel sektöre geçmeyi düşünüyorlar. Çünkü sisteminde maddi ve manevi ikisi birlikte tatmin yeterli değil.”

“Diyelim ki bir enstitümüz 50 yıl çok güzel usta-çırakla gitmiş, istikrarlı bir şekilde müdür yardımcısı müdür olmuş, emekli olmuş, yerine biri gelmiş, hep aynı kurum içinden. Bunun bir garantisi yok çünkü böyle bir şeyi zorlayacak, bakanlık üst düzeyini mecbur edecek hiçbir şey yok, istediği kişiyi atayabilir. Araştırma genel müdürü, en nihayetinde devletin bir genel müdürü. Bakanın, müsteşarın karşısında hayır diyecek bir durumda değil. Bu böyle olduğu sürece iş biraz şansa kalıyor.”

“...yabancı dil problemimiz var bizim çok ciddi boyutta. Ondan dolayıdır ki zaten ciddi bir biçimde dışa açılmıyoruz. Araştırmacı dış platformda kendini tanıtmıyor, özgüven de yeterli değil. Özgüven sorunu dil sorunundan. O olmayınca yurtdışındaki yenilikler takip edilemiyor, yabancıları iyi tanımıyorlar, öyle olunca yabancıları gözlerinde çok büyütüyorlar... Çekingenlik oluşuyor”

“...hiç vefa yok, yetişinceye kadar her türlü imkânından yararlanıyorlar bakanlığın, sonra en önemli en kritik projedeki rollerini bırakıp gidiyorlar. Hiç demiyorlar ki bari şunu bitireyim, bari yerime bir insan yetişsin. ... Bizde ar-ge kültürü yeterli değil. Uzman olmak doktorasını yapmak doçent olmak profesör olmak bilim insanı olmaya asla yetmiyor. Bu bir zihniyet, bu bir kültür.”

“(Zihniyet) ne verirlirse yaparım, birazda orada vakit geçiririm, emekliliğim gelir, giderim... Emeklilik bekleyen insandan araştırmacı olmaz. Emeklilik, zamanı gelince elbette gidilir. Ama gün sayılmaz yani, hapishanede gün sayar gibi. Çözüm ne? ar-geyi klasik devlet zihniyetinden uzaklaştırmak lazım.”

“Eskiden re-organizasyon derlerdi, son yıllarda yeniden yapılandırma. Burada maalesef kâğıt üzerinde ideal güzel şeyler yazıp arkadan bazı şeyleri halletmenin aracı haline getirildi bu. Yeniden yapılandırma yaptığınızda eski insanların, eski kurumların yasal kazanılmış haklarını çiğneyebiliyorsunuz.”

“Türkiye’de ar-ge konusunda fiziksel ve mali konularda sorun olduğunu düşünmüyorum. En büyük sorun ve her yıl biraz daha artarak giden ciddi insan sıkıntısı. Yani yetişmiş kalifiye insan sıkıntısı. Bu zeytincilik araştırma için değil tüm Türkiye’nin genel sorunu”

“Enstitüde çalışan araştırmacıların hem 657 ye tabi devlet memuru unvanı hem de araştırmacı unvanları var. Dolayısıyla bu iki arada kalınıyor. Sen araştırmacı mısın, devlet memuru musun? İşine geldiği zaman araştırmacı, işine geldiği zaman devlet memuruyum. Çalışsam da bana dokunamazsın. Çalışırsam da araştırmacıyım. Araştırmaları yavaşlatıyor çünkü bir yaptırım gücünüz yok. Performans geliyor ama bir yaptırımı yok. Kişiyi sorgulayamıyorsun. Ancak şöyle sorgulayabiliyorsun, işine düzgün gidip geldi mi vukuatı var mı yok mu, onu sorgulayabiliyorsun 657’ye göre. Proje yaptın mı, yapmadın mı sorgulayamıyorsun... Şu anda enstitüde yetişmiş elemanlar var, sayımız 55 kişi ama 55’ini de aktif olarak kullanamıyoruz.”

“2002 den bu yana baktığınızda grafik hep aşağı doğru gitti. Gelen öğrencinin kalitesi, ilgisi, ziraati sevip sevmemesi... İlk yıllarda öğrenciler iş kıyafetini getirip sahaya giderken son yıllarda “ben gelmesem veya bir iki saat dursam gitsem olur mu” bu mantıkla olmaya başladı. Genel yozlaşma var bundan da zeytin nasibini alıyor.”

“Bizim (enstitü) altyapımız çok iyi, oluştu. Fiziki ve maddi altyapı tamam, ama insan kaynağı sıkıntılı. Bizim arkadaşlar çalışıyor, ama uluslararası yayın konusunda sıkıntımız var, A sınıfı dergide yayın yapacak becerileri yok. Eğitim almamış, nasıl yayın yapılır, nasıl tanıtılır, geçmişten gelen usta çırak ilişkisi hiç yürümemiş. Üniversitelerde o eski eğitimi vermediği için maalesef çoğumuz yayın yapmasını bilemiyoruz. En büyük sıkıntı o. Yoksa proje var mı var, çıktısı var mı var, ama kimse senin bu projeni bilmiyor. Toplantıya gittiğimde gördüm. Herkes birbirini tanıyor. İspanyol Yunanlıyı, Yunanlı İspanyol’u tanıyor. Bakıyorum Türkleri kimse tanımıyor. Katılım yok, artı yayın olarak seni bilmiyorlar. A sınıfı dergilerde yayını olsa direkt davet geliyor, uluslararası itibar kazanıyorsun.”

“...(Bakanlık) klasik devlet memurluğundan kurtarması gerekiyor. Araştırmacı kadrosu almak için çok uğraşılıyor... Bunu yapmak durumundalar çünkü sürekli yetişmiş eleman gidiyor. Hele şu anda üniversitelere yapılan zamlarla bu durum artacak. ki bizde de bir doçent var, belki gidecek”

“Araştırmacı kadrosu yok. Farklı meslekler topluyor kurum. Ben biyoloğum. Arkadaşlar ziraat mühendisi. Bir kimyacı var, yok gibi. Gıda mühendisleri var. Farklı disiplinlerden bir araya gelen insanlar var ama benim maaşım onlardan düşük. Bu motivasyonu düşüren bir olay. Ben idealist bir insanım. Başka birisi olsa ben nasılsa az alıyorum ne gerek var çalışmam der. Bu benim moralimi bozan bir konu çünkü aynı işi yapıyoruz. Oturan birçok ziraat mühendisinden daha az maaş alıyorum.”

“Burada oturup hiçbir şey üretmeden emekliliğin bekleyen insanlar var. Bu tür kişiler için üretken olabilecekleri farklı kurumlar düşünülebilir. Burada üretmiyorlar. Araştırmacı tanımının iyi yapılması gerekli. Şimdi performans değerlendirmesi getirildi, daha çok yeni bir olay. Başlangıçta kimse tam olarak bilemedi. Kimisi çok puan verdi kimisi mütevazı davrandı. Çok fazla iş yapmadığı halde puanını yüksek çıkartan insanlar oldu. Hatta kurumlar arasında bile dengesizlikler oldu.”

“Burada (enstitü) yüksek lisans, doktorasını yapanların olması gerekiyor. Buradaki çoğu arkadaşın dili uluslararası camiaya girmeye yetmiyor. O yüzden kapalı. Hep kapalı kalınmış. Konuşamıyorlar. Dili iyi olmayınca özgüven de gelişmiyor. Çok bağlantılı. Toplantılarda hep çekingen kalıyorsun. Bilsen de aktaramıyorsun. Uluslararası toplantılarda sosyalleşme de sağlanamıyor.”

“Kimya ile ilgili alan boş mesela. Genetik boş. Vizyon farklı disiplinlere doğru açılmalı. Sırf ziraat mühendislerine açılmış. Mesela genetik mühendislerinin yer alması gerekiyor. Genetik çalışılan yer de genetikçilerin olması gerekiyor. Ankara’da personel kadrosu yaratması lazım. Personel yapısının ihtiyaca göre yeniden yapılandırması gerekiyor. Ar-ge yapacaksa her disiplini toplamak zorunda.”

“Üniversitede olduğumuz için eğitim süreci işin içine giriyor. Öğrenciler giriyor... Bizim bölümde öğretim üyesi sıkıntısı var. İki araştırma görevlisi var. Diğer arkadaş sebze ben meyveciyim. Dolayısıyla iş yükü bizim üzerimize kalıyor. Okunacak bir çok aromatik analiz var. Çilek, kendi doktora tezim zeytin, kocayemiş, pikan cevizi, turunçgil yaprakları. Okunması gereken çok örnek var vakit yok. İnsan kaynağı kısıtlı. Hocalara projeksiyon kurma, bilgisayar ayarlama, bunlar bile yetiyor çalışmanın ortasında. İş gücü deney tüplerini bırakıyorsunuz bilgisayar kuruyorsunuz sonra döndüğünüzde nerede kalmıştım ben?”

“Mesela bu kongreye sırf dördüncü kongre olduğu için yolluk gündelik vermediler. Kendi cebimden geldim. Bildirimim var diye, eğitim kongresi olduğu için katılmak istedim. Neymiş 5 ve üstü olması gerekiyormuş, 4. işte, bunun 5.si 6.sı da gelecek. Sorun belli kurallar, onları aşamıyoruz. Bu kongrede bildirisini sunmaya gelmeyen muhtemelen rektörlük desteklemediği için katılmak istememiştir veya ekonomik sıkıntısı vardır, olabilir, hepimiz aile geçindiriyoruz.”

“Bizi zorlayan kısım maddi kısım. Ziraatle ilgili en büyük problem budur zaten, maddiyatla alakalı, çünkü çok pahalı analizler. Çünkü organik materyalle çalışıyorsunuz. Daldan kopardığınızdan analiz

edeceğiniz süre arası ne kadar kısa olursa o kadar iyidir, daha az bozulma olur. Bunu yapmak için de ne kadar paranız varsa o kadar hızlı yaparsınız.”

“Mesela benim bir konum var, ön denemelerini yaptık, Tübitak’tan buna da red geldi. Red gerekçesini söylediğim zaman iş bilen insan gülüyor. Moralimiz bozuluyor, ama tek kaynak bu olmadığı içi öbür kaynaklarla bir şeyler yapmaya devam ediyoruz. Tübitak’ı beklerken başka bir çağrı olursa onu da kaçırıyoruz. Mesela Tarım Bakanlığı senede bir kere kabul ediyor. Aralık ayında vermemiz gerekiyor. Vermediğimizde öteki sene veriliyor. Bir sene de bekleme süresi var.”

“Performans değerlendirmesi yok. Bakanlıkta yeni yeni başladı iki senedir. Puanlama yapılıyor sene sonunda. Ne kadar proje, yayın yaptın o kadar puanın oluyor. Ama şu an ekonomik bir getiriye dönüşmüyor. Ben 4 tane projede liderim. Hiç proje yürütmeyenle aynı maaşı alıyoruz. Ben niye canımı sıkıyorum, uğraşıyorum, yoruluyorum? Sadece manevi bir tatmin sağlıyor bana.”

“Bir sektör politikası yok. Konjonktür gereği zeytinyağı sağlıktır, zeytinyağı iyidir konjonktürünün yarattığı bir zeytinyağı tüketim artışı var. Bunu da gören insanlar gidiyor fabrika açıyor vs. aynı şey zeytin ağacı dikiminde de var. Çeşit konusunda hiç danışılmadan yapıldı. Sorulmadı ki. Birimler tanımıyor ki bir birlerini. Bizim sorunumuz şu, bizimle (enstitü) işbirliği yapılmaması. Birinin açığını bir diğeri kapatır. Belki benim teknik bilgim çok iyidir, onun da teknik bilgiyi yorumlaması çok iyidir.”

“Bugün Türkiye’de zeytin yalnız bir ağaçtır. Bugün İspanya’da üniversitede bölümü vardır, birçok araştırma enstitüsü vardır. Bugün gidin (...) üniversitesine zeytin çalışan hoca yoktur. Bir iki ucundan bir şeylere girmiş o kadar, gelip de burada bana zeytini anlatabilecek hoca yok.”

“İzmir’den her sene uzman ekip geliyor, budama gübreleme ilaçlama kursu veriyor. Çağırıyoruz ama katılım olmuyordu. Sonra öyle mi, biz de köye gideriz dedik. Köy kahvesine gittik, anlatmaya başladık. Kahvede bile dinlemediler - o zaman Aliye diye bir dizi vardı, oturup dizi seyrettiler- Yahu biri gelmiş, bir şey anlatıyor sana. Budama konusu, tamam sen iyi olabilirsin ama bu kişi bunun uzmanı, yeni sistemler görmüş, denemiş, ama kimse dinlemiyor... Bunun arkasındaki şey bizim Türk milletinin geleneksel yapısı. Babadan kalma yöntemleri tercih ediyorlar.”

“Mardin üniversitesinde konferansa bile gittim. Soruyorum, çekinmem, “hocam ben senin söylediğini anlamadım”. Aynen böyle soruyorum. Ben de hala köy kafası var benim anlayacağım dilden konuş da ben anlayayım diyorum. Bornova zeytin araştırmaya çok gittim. Beni çok çağırdılar sonra. Siz varilde yapıyorsunuz, adına bilmem ne diyorsunuz ben havuzda yapıyorum. Size 5 milyonluk zeytin versem alın bunu tuzlayın desem yarısını yumuşatırsınız diyorum... Sizin bildiğiniz gibi plastiklerde olmuyor, ilk olarak bu işi yerinde yapacaksınız, göreceksiniz, dalından toplayıp, zeytinin eşrafını bileceksiniz, öyle resimle Gemlik zeytini olduğunu değil.”

“Zeytincilik araştırmadan gelen anlattı ama benim kimya bilgim olmadığı için, anlamadım. Fenoller vs. dedi ama hepsi çıktı aklımdan. Benim anlayacağım dilde anlatsa, teknik anlattı.”

“Ar-ge’nin dilini köylünün diline çevirip o bilgiyi o şekilde atmam lazım köylüye. Bunu satabilmek için, bizim (ilçe tarım) kurumsal olarak bir sıkıntımız yok, ama özveride bulunursan. Ama her şey hazır olsun dersin hiçbir şey olmuyor. Mehmet amca ağacından zeytinin koparsın buraya getirsin ben bunu masa başında göreyim dersem olmuyor. Ben gidip bahçede görürsem yüzde yüz sonuç alırım, Mehmet amca getirirse yüzde on sonuç alırım.”

“Milli eğitimle bizim bakanlığı (tarım) birbirine benzetiyorum. Aradaki fark öğretmenler ham hamuru, işlenmemiş toprağı işliyor, biz işlenmiş bozuluyoruz, yeniden işlemeye çalışıyoruz. Alışkanlıkları değiştirmeye çalışıyoruz. Çiftçilikle, köylükle uğraşan bilinçlendireceğiniz kişiler, 40 yaş üzeri. Ya

babadır, ağabeydir, amcadır sözü geçen, ataerkil toplumda. Önce onun düşünce yapısını değiştireceksin, kabullendireceksin. Onun için önder, gönüllü çiftçiler çok önemli.”

“Yayım tekniklerinde önce o yayımı yapacak kişinin eğitim alması lazım. Vücut dilinden tutun hitabet şekline, kılık kıyafetinize her şeyin onun (çiftçinin) ilgisini çekmeye yönelik olmalı. Araştırmacının diliyle ben köylüye anlatırsam arkasını döner beni dinlemez. Ama onun diliyle anlattığımda benim anlayacağıım şekilde bir şey söylüyor deyip dinler. Ya da kravat takım elbiseyle karşısına çıkarsan beni kendisinden gibi görmez. Yaklaşmayı bilirsen (güven) var.”

“Benim gibi neredeyse 50 yaşına gelmiş, ziraat fakültesini 35 sene önce bitirmiş birinden ve de sallabaşını al maaşını olan birinden ne öğreneceğiz? İlçe tarımlarla filan bu iş yürümez. Ancak onlara yukarıdan aşağı emir gelmedikçe onlar proaktif olmazlar. Bir zeytin bilmem nesi için bile müdürün izni vs. onunla olmaz. Yayımından ne beklediğinize bağlı, beklediğimizi alıyoruz. Ne beklenebilir ki? Onlara bürokratik bir takım görevler verilmiş, desteklerin dağıtılması, çiftçi kayıt sistemi, fişlemek, zeytin sineği kontrolü... Bunları biliyorlar tabii ki. Yeni bir ilaç çıktı vs. onlara da bu bilgi ne kadar geliyor o da ayrı mesela. Farz edin ki internetten bulmuş, diyelim ki İspanyolca biliyor, üç dil bilen biri gelmiş buraya (ilçe tarıma). Söyleyebilir mi? Söyler de yanlış çıkarsa asarlar adamı. Bunun denenmesi lazım. Bunu o gidecek birisine söyleyecek, o başkasına söyleyecek derken arada kaybolur o bilgi zaten. O, inisiyatif alıp işte bir ilaç çıkmış, çok güzel, bunu kullanın diyemez.”

“Burada (Ayvalık) toplasanız 25-30 tane firma her gün sıkım yapıyor, toplasanız belki 90-100 tane kontinü sistem makine var. Hepsi 60 ton kapasiteli olsa toplam 5400 ton zeytin sıkma kapasitesi var. Bunların birçoğu devlet desteğiyle kuruldu. Böyle olunca benim gelirim azaldı. İşleme kapasitem düştü. Eskiden 1000 birim işlerken şimdi 200 işliyorum. Şimdi daha az kazanıyorum. O da öteki de az kazanıyor. Teşvik verirken her şeyi düşünmek lazım, biraz planlı olmak lazım... O teşviklerle bu kadar çıkarmak yerine 5-7 tane çıkarsaydın. Ben 1000 birim işlemeye eskisi gibi kazanmaya devam etseydim. Onlarda kazansaydı. Sonra bir araya gelip şöyle bir lagün mü yapalım, karasuyu nasıl yapalım diye düşünenecektik. Gelirimiz arttığı için üreticiye daha faydalı olup belki ar-ge faaliyetine daha fazla para ayıracaktık. Ama şimdi hepimiz birer birim kazandığımız için bir şey yapamıyoruz.”

“Zeytin silkme makinesiyle ilgili kanunlar çıktı. Ankara’da otururlar, bir kanun çıkarırlar, kimlerin etkisiyle olduğu belli. İtalya’dan, Fransa’dan zeytin silkme makineleri geldi. Ama onlar yeni, küçük ağaçlara, esnek ağaçlara göre yapılmış makineler. Uygulamasını gördüm, ağacın altındaki toprak sarsılıyor. Gitti kök! Satıh kökleri besler, alt kökler ağacı tutar. Su satıh köklerin oradadır. Ağacın altında su sevmez zeytin ağacı, çürür. Onun için Çukurova’da zeytin olmaz, altı su çünkü. Pamuk karpuz olur. Ben zeytin silkme makinesi almadım, sadece iki tane denemek için aldım”

“Devletin üretime destek vermesi lazım. O zaman o kadar çok üretim olur. Hem merdiven altı kalkacak, kayıt altına girecek, hem de tüketici daha ucuza yiyecek. Böyle bir döngü olacak. Boş toprağa, dağa bayıra teşvik verilmesi yanlış, dönüm başına verilen destekler. Bunun kalkıp üretime destek verilmesi lazım”

“Olay yine devlete geliyor, kontrol mekanizmasına. Zeytinin yüzde 75’i merdiven altı. Bunu merdiven üstüne çıkarabilse. Hep buraya geliyoruz. Zeytine destek verilse. Müstahsil makbuzuna göre para verirse devlet, ben mecburen müstahsil makbuzu kestireceğim. Türk akli ya 50 kuruş fazla ver ya da makbuz kes diyecek, alıcı makbuz kesmek zorunda kalacak. Çünkü 50 kuruş üretici için de hem alıcı için büyük rakam... bu kadar basit.”

“ Tebliğler masa başında, belki iyilik düşünülerek yapılıyor, ama bu tüketiciye nasıl yansır, bir tüketici olarak zeytinde XL, medium, ne anlarsınız... İlginç bir uygulama, belki iyidir.”

“Eskiden her sene bahçemi budattırırdım. Ama şimdi budattırmak içim 5 bin lira para lazım. Ben bu sene 10 bin liralık zeytin yapmışım. 5 bini budamaya ayırmam gerekiyor. O zaman ne yapıyorum bir sene budatıp bir sene budatmıyorum, yok yılında budatmıyorum, var yılında budatıyorum. Eski güzel bakımı yapamıyoruz. Maliyeti azaltmak için sepeti yavaş yavaş bırakmaya başladık. Makineliye, yaygıya döndük. Ama zeytinin kalitesini bozuyor. Gemlik zeytini özelliği kalmıyor. Yere düşen, üzerinde buğusu olmayan zeytin Gemlik zeytini değil. Ne derlerse desinler makinayla bereleniyor. Yumuşayıp kalitesi bozuluyor. Ben de istiyorum elle toplayayım hepsini, ama maliyet çok yüksek.”

“ Bu bölgede zeytinciye verilen destek yüzde 1 bile değil. Bir, arazi engebeli; iki, çok bölünmüşlük var. Çoğu baba, dedenin üzerine, ÇKS(çiftçi kayıt sistemi) yaptırmıyor. 5 dönümün altı kanun gereği bölünemiyor. Herkes her kardeş her bölgeden zeytin istiyor. Bu da bölünemiyor. Hisseli tapu oluyor. Buna da ÇKS çıkarıp destek alamıyorsunuz. Zaten başta engel var. Tamam, bu iyi bir şey ama keşke 40lı 50li yıllarda olsaymış. Şimdi 300-500 metre kare araziler var. Bunlar da maliyetli... Baktım aslında kanunu güzel yapmışlar. En az ne kadar arazide traktör dönebilir vs. bunlara bakmışlar. Ama öyle olması lazım zaten. Ama uygulanamıyor. Neden? Bir, geç kalınmış. İki birleştirme yapamıyorsunuz. Her bölge farklı. Bu bölgede yapamıyorsunuz... Havza teşviği. Aslında çok iyi bir uygulama. Ama şuna karar verilmeli ben ne kadar zeytin üreteceğim? Ne kadar satacağım? Ne kadarını iç piyasa yiyor. Havza kanunu buna cevap verecekti.”

“Eskiden Marmara’nın doğusu vardı. Şimdi Akhisar var, Ege var. Türkiye’de tütün bitti, komple zeytin oldu. Türkiye’de pamuk bitti, komple zeytin oldu. Olay böyle olup Türkiye’nin yarı ilinde zeytin üretilince bu ufak bölgesellikler kalktı. Fiyat skalası da kalktı. Sonuçta tüketici bakıyor, siyah mı siyah, yuvarlak mı yuvarlak, zeytin mi zeytin, tamam. Menşei ne belli değil.”

“Ben köylüysem, zeytin bağımdan daha çok getiriyorsa neden bağımı söküp zeytin dikmeyeyim? Araştırmaya, ar-ge yapmaya, çok konuşmaya gerek yok, para kazanıyor adam. Cebime giren paraya bakarım. Eğer piyasada kilosunu sattığında en iyi para getiren hangi çeşitse insanlar onu dikmek ister. Fidanı üreten adam da onu yetiştirir. Siz ne dersiniz deyin cebime giren paraya bakar. devlet Ayvalık, Edremit çeşidine 250 lira destek verseydi, Gemlik çeşidine 50 lira destek verseydi bu insanlar yine Gemlik dikerdi. Çünkü bu yılki değer fiyatını söyleyeyim. Gemlik 6 lira, Edremit Ayvalık 3 lira, sofralık için. Zeytinyağında ne değişiyor. Ayvalık çeşidini sıkarsınız, normal şartlarda 6-7 kiloda 1 kilo ama Gemlik çeşidinden 3,5 kiloda 1 kilo bulursunuz. Yağlık olarak daha fazla yağ verir. Ha, yağının kalitesi, aroması şöyle böyle. İşte o biraz yağ fiyatında fark ediyor. Ne kadar? 50 kuruş 1 lira. Randımandan adam onu kazanıyor. Zaten sofralığından adam onu kazanıyor. Sofralığını 6 liradan sattığı zaman Edremit Ayvalık zeytininin iki katına satıyor. Onu sattıktan sonra kalan zeytininden yağ yapıp sattığında, 1 lira düşük fiyatta olsa, yine Gemlik’i diken adam Edremit’i diken adamdan çok kazanıyor”

“...Tüccarla baş edemiyor. Akhisar’dan getiriyor yarı fiyatına... Marmabirliğin maliyeti yüksek, tüccarın yarı yarıya maliyeti az. Akhisar’dan, Hatay’dan, Amik ovasından 5 liraya alıyor (tüccar)... milyonlarca ağaç dikilmiş oraya, büyüdükleri zaman burayı saracak. Eskiden bizim korkumuz Akhisar’dı, şimdi güneydoğu, Hatay, Amik ovası... aynı zeytin olsa ... Olay tüketici boyutunda değişiyor. Buradaki zeytini 7 liradan alıyor markette 15 liraya satıyor, oradakini 3 liraya alıp yine 15 liraya satıyor. Bu haksız rekabeti doğuruyor.”

“Yıllarca iki konu üzerinde hükümete vermediğim dosya kalmadı. Birincisi, her bölge kendi adıyla zeytin satsın. Gemlik dikmeyin de demiyoruz. İhtiyaç olur, dikilebilir. Ama bunda iki sakınca görüyoruz. İlki 5 yıl içinde Gemlik özelliğini gösteriyor ama 5 yıldan sonra o bölgenin iklimasına uyum gösteren özellikler gösteriyor. Gemlik zeytini olmaktan çıkıyor. Ama o bölgede Gemlik zeytini diye satıyor. İnsanlarda da ayırt etme kavramı kalmadı.”

“Zeytin kodeksiyle, tuzlarla beraber bir uygulama çıktı. Zeytinin çeşidi, altına menşei yazıyorsunuz. örneğin Gemlik 16 punto, altına 3 punto adana yazdınız. Bu hangi mantıkla çıkarılmış? Gemlik zeytinini fidanı, tamam buradan gitmiş, ama Gemlik zeytinini zeytin yapan arazinin yapısı, havası. Bu uygulama çok yanlış, bu tebliğin gerekçesini göremedim.”

“Buradaki en büyük sorun Adana’daki zeytine de Gemlik tipi yazılması, Antep’tekine de Gemlik tipi yazılması. Yörenin yazısı ufacak, gözüküyor bile, tenekenin bir ucunda yazıyor.”

“Tariş’in ambalajında Gemlik tipi yazıyor. Tariş’in kooperatifi mi var bu bölgede? Bu,devletimizin uygulaması. Hangi akla dayanarak yaparlar? Yeni düzenlemeler yaparken ne kadar danışılıyor birliklere? Taraflara danışıyor mu?”

“Eskiden ceviz söküp zeytin dikerken şimdi zeytin söküp ceviz dikiyorum. Neden? Onun kilosu 10-12 lira. Zeytin bu sene olmadığı için bu fiyat civarında. Olsaydı 5 liradan yukarıya çıkmazdı... Bizde elmacılık, üzümçülük vardı. Hiçbir şey kalmadı. Sök zeytin dik. Şimdi de zeytin ağaçlarını söküyoruz. Ceviz, kiraz, armut dikiyoruz. Şimdi gözümüz gibi bakıyoruz, yavaş yavaş vermeye başladı. Samimi söylüyorum hiç acımıyorum o zeytin ağacını sökerken. Çünkü beni doyurmuyor o ağaç. Kendi elimle diktiğim, suladığım ağaçları traktörün arkasına bağlayıp söküyorum.”

“Şu an zeytin üreticimizin durumu kötü. Onların durumu iyi de hayvan üreticimizin durumu iyi mi? tarımın durumu kötü. Bizim gibi küçük ölçekli insanlar karnını tarımdan doyuramıyorlar. Bundan 30-40 sene önce 200-300 ağaç zeytini olan bir aile geçimini zeytincilikten sağlayabiliyordu. Ama inanın şu an aç kalıyor. Maliyetler, verim ve özellikle fiyat politikası. Zeytinyağı geçtiğimiz yıl üreticiden 6-7 liradan alındı, tüketiciye 15 liraya gitti. Dolayısıyla para kazanamıyoruz. Para kazanamadığımız içinde bu işi keyifle yapamıyorum, hevesim kaçıyor... Ben zeytinden dertleniyorum, Adapazarı’nda adam fındıktan dertleniyor. O ovaya yazık, fındık ekilmiş.”

“Hep şuna geliyoruz. Türkiye’de arazi planlaması, üretim planlaması, ürün planlaması olmadığına geliyoruz. Hala ne kadar zeytin ağacı var, yaşları, menşei bilinmiyor. Bunu hala yapılmamış olması bir eksiklik bana göre, bu bilgi çağında. Şu havza sistemini bir oturtamadılar. Bugün Avrupa’da her bölgeye örneğin mısır ekemezsiniz, bölge bölge ayırmış. Türkiye’de neden böyle değil? Burada benim arazim var, ne istersem onu dikiyorum.”

“Bizde bir yıl herkes patates eker, ama soğan ekmemiştir. Soğanın değeri yükselir, patatesin ki düşer, bu defa gelecek sene herkes soğan eker. Ne üretici kazanır, GSMH’a pay da gelmez. Hep bu kısır döngü içerisinde devam ediyoruz.”

“Yukarıda bürokratlar kendi kafalarına göre tebliğ yayınlıyorlar. Baktık ki anlatamıyoruz. Meclis araştırma komisyonuna yazılı olarak verdik. Orada bir arkadaşım vardı, bak bunlar bizi anlıyormuş gibi yapıyorlar, anlamıyorlar, yazıp verelim dedim. (...) Ticaret borsası ve odasının görüşleridir diye ellerine verdik. Ama umurunda değil ki. Dönümüne, araziye destek veriyorsun, bunu vermeyin dedik. Dağlara taşlara boş araziye destek veriyorsun. Üretime verin. Müstahsil ne üretiyorsa onu size versin. Hem ürün kayıt altına girsin, hem devlet kazansın. Ne ürettiğini bilsin devlet.”

“Tüccar ancak faturalı bir yere satarsa kayda giriyor. Marmarabirlik, kalkınma kooperatifleri gibi bir gramı dahi kayda girenler, vergisini verenler için haksız rekabet. Böyle olunca hem devlet hem üretici zarar ediyor, hem de tüketici. Neden? Pahalya zeytin yiyor. Arada birkaç kişi kazanıyor.”

“Bizim gibi ambalajlı üretim yapmak biraz zor, zeytinciyim diyen bir sürü insan var. Hatta kaydı olmayan da çok. Alıyor zeytinini oradan buradan. Zeytin müstahsilin elinde olduğu için bu insanların bitmesi mümkün değil. Gidiyor köyden alıyor, bana satmaya çalışıyor veya pazarda. Hırsızlıklar oluyor, köylü kandırılıyor, köylüye para ödenmiyor.”

“İş güvenliği olsun veya çevre bakanlığı bizden arıtma istiyor, sanayi bakanlığı etiketlerimizi denetliyor. Denetlesin gocunmuyoruz. Ama adalet olsun. Adalet her sektörde herkese yayılsın. Yüz zeytinci varsa bunu on taneye yapmasın. Benim maliyetim eşit olsun ki ben 5 liraya mal ediyorum 4,5 liraya vermem diyebileyim. Bu sefer ne yapıyorum kaliteden ödün vermek zorunda kalıyorum.”

“Ben oradan (yüksekokul) eleman istediğimde bana bir gönderim olmuyor ki. Ben gittim. Diyorum ki bana işçi lazım. Bizde ISO, HACCP vs. bütün gıda güvenliği var, uyguluyoruz. Öyle duvarda olsun diye değil. Amacımız bizden sonraki gelen sistemi yürütsün. Öğrensin. Tüm bunları takip etmesi için bir kişi lazım. Üretimde bu işleri organize edecek bir beyin lazım. Bu mantıkla yetiştirelim, (insan kaynağına) yatırım yapalım. Gidiyoruz, oturuyoruz bölüm başkanıyla, çay içiyoruz. Hocam, böyle böyle, bizim bir ihtiyacımız var. Tamam, ilgileniriz, yaparız ederiz... Ee, hocam sonuç? Yok”.

“Herkes birbirini düzeltmeden bu zeytinyağı düzelmez. Müstahsili, sanayicisi, ihracatçısı kendini düzeltmesi lazım. Biz ısrarla markalıdan yanayız. Yine müstahsil satsın ama bunun kontrolü olsun. Şu an benim yanımdaki kasap zeytinyağı satıyor, 5 kiloluk zeytinyağını 60 liraya satıyor. Biz 5 kiloluğu 65 liraya satıyoruz. 65 liraya satarken yaşadığımız sıkıntı şu: % 8 KDV, % 3 stopaj, kayıtlı işletme olduğu için ISO, HACCP, iş güvenliği, doktor, gerekli bütün altyapısını koyuyoruz.”

“Bahçesinden toplayıp yağını, zeytinini satanlarla ilgili sıkıntı, zeytin hala çuvalla toplanıyor. Kalite kaybında meyveye bakamama % 20. Ağaçlardaki bakır eksikliği, zeytin sineği vs. üründen bazen % 50 kaybediyoruz da kalitedeki kayıptan bahsediyorum. Toplama tekniğinden kayıp var. Çuvalla toplayıp bekletiyorlar. Sırıkla toplanan zeytinle makinayla toplanan aynı anda sıkıldığında bir fark kalmıyor.”

“Devletin de bir zeytinyağı politikası olması lazım. 2002 den beri ektiriyorlar, destek veriyorlar. 2014 oldu tüketim için bir tane bile kampanya yok.”

“Zeytin, zeytinyağının iyi tanıtılması lazım. Para kazandıracaksınız ki insanlar yeniliklere talip olsun. Birincisi bu. Bunu başaramadığımız müddetçe diğerlerinde hep sıkıntı yaşarız. Anavatani Anadolu. Bitti. Bizim milli ürünümüz bu. Bunu herkesin bilip, sahip çıkması lazım. Ben Karadenizliyim. Buraya (Ayvalık) gelene kadar zeytinyağı yemezdim. Niye? Bence bir eksiklik. Çiçek yağı yedik. Milyarlarca dolar verip Türkiye’ye ithal ettiğimiz yağları. Dışarı bağımlıyız, ama kendi yağımızı tüketemiyoruz.”

“Bugün yeşil ve siyah zeytinin piyasanın yüzde 70’i kayıt dışıdır. Faturasız girer, faturasız çıkar. Üretici destek almadığı için fatura almaya gerek duymaz. Onun dışında zeytinyağında tağşiş meselesi, bölgesel üretim meselesi var. Coğrafi işaretin tam olarak işlediğini söyleyemem çünkü biliyorum ki coğrafi işareti alan birçok firma başka bölgelerden yağ getirip o işaret altında satıyor. Niye? düzgün bir kapo panel ve organoleptic özellikleri için test sistemi yok. Daha da önemlisi kafanın değişmesi, dürüst olunması lazım.”

“Ben bugün üreticiden sızma zeytinyağını net 9-9.5 TL ye alıyorum. 5 kiloluk zeytinyağının bana maliyeti 50-52 liradır. 60 liraya satıyorum. Markete gidiyorsunuz 49 liraya satış var. O paraya yağ satmak mümkün mü? Yol boyunca satanları görüyorsunuz, etiketi yok, tarih yok vs. ben sızma yazısını 5 mm den büyük yazdım diye ceza gördüm. Bana bir kanuni yaptırım uyguluyorsunuz da üzerinde hiçbir etiket olmayana bir şey yok. Efendim bunun kaydı yok, o yüzden biz bununla ilgilenemeyiz, ceza kesemeyiz. Bu nasıl bir düşünce? Herkes kayıtsız mı olsun? Hepimiz kapatalım beyaz tenekede bu sızmadır deyip satalım.”

“Sektörün markalaşma konusundaki en büyük engel kayıt dışılığın çok yüksek olması. İki komşu, biri kayıtlı biri kayıtsız. Birisi tarım bakanlığının her türlü isteğini yerine getirmek zorunda. Sürekli denetime açık olmak zorunda. Sadece tarım bakanlığı değil, sağlık, çevre vs. o kadar çok mevzuat var ki. Artı, vergisiyle uğraşmak zorunda. Karşı komşusunun hiç öyle derdi yok. İkisi de aynı fiyata

satıyorlar. Niye girsin ki, niye marka yaratsın? Hiçbir anlamı yok marka yaratmanın. Bizim sektörün önündeki en büyük engel bu.”

“ Benim vakum paketim ısıya giriyor. Benim maliyetim 50, onun ki 25 kuruş. Benim suçum ne? Bunlar nereden çıkacak? Ben markalı satarken ne kadar pahalı satabiliyorum? O, 5 lira derken ben 10 lira diyebiliyor muyum? Tüketici haklı olarak alım fiyatına bakıyor. Devletin bunu denetlemesi lazım. Merdiven altına geliyor her şey aslında. Merdiven altını kaldırdığı zaman sistem oturacak.”

“Üretimden ticarete, ihracattan iç piyasada tüketilmesine kadar sektörün her aşamasında devredeyiz (UZZK). Bunu çok küçük bütçelerle yapmaya çalışıyoruz. Ülkemizde ürün konseyleri kuruldu ama mali altyapısı oluşturulmadı. Haliyle bizim tüm bu faaliyetlerimiz için bir kaynak yok. Kaynağı kendimiz yaratmaya çalışıyoruz. Ama şu bir gerçek ki konseyin düzenli bir gelirinin olması lazım. Yoksa kurumsallaşma adına çok da fazla bir şey yapamıyorsunuz”

“Şimdi herkesin kabul ettiği bir şey var, UZZK’nın bir çatı kuruluş olduğu. Bu kuruluşta zaten bütün dişliler var. Burada UZZK’nın sıkıntısı kaynak. Biliyorsunuz bizde gönüllü vermek zordur. Bunun kanunla veya yönetmelikle yapılması lazım. Çok basit kaynakta kesintiyle yapılabilir. Kurumda çalışanlar hakikaten çok özverili, iyi çalışıyorlar, etkinler de. Ama kaynağa ihtiyaçları var. Yönetim kurulundakilerin kendi paralarıyla Ankara’ya gitmesi veya sekretaryası için rica minnetle para gönderilmesi. Kurumsallaşmayı bir tarafa bırakın böyle olması durumunda – (X firma) bu kuruluşun bir finansmanını karşılıyorsa, (X firmanın) uygun gördüğü fakat sektöre zararlı bir şeyi müdafaa etmek zorunda kalabilir. Müdanası olmaması lazım, tamamıyla objektif olması lazım.”

“Çiftçiler arasında ortak platformlar yok, olması gereken, işin doğrusu o. Ben 10 senedir bu işin içindeyim, ablam ziraat mühendisi. İlk geldiğimde keşke şöyle olsa, yenilik işte, sulama yapacağım nasıl yapmalıyım, daha az ilaç kullanmak istiyorum veya hiç ilaç kullanmak istemiyorum neler yapabilirim diye araştırdığınızda literatürde bulabiliyorsunuz, ama uygulamada bulamıyorsunuz.”

“Bu işte plan yapmak o kadar zor ki. İşin alım satımına tüccarlığına girmeyiz, kârlı olan o aslında, çünkü stok ve risk taşıyorsunuz. Bizim asıl bildiğimiz iş zeytincilik. İnanın eğer ki istikrarlı, düzgün, doğru bir alım olsa toplar ürünümü götürür bir birliğe dökerim, yağımı sıktırırım.”

“Devletin kooperatifçiliğin önündeki engelleri kaldırması lazım. Mesela kooperatiflerin finansman sorunu var. Finansmanı diğer firmalar daha rahat çözerken bizler yönetim kurulu olarak kendi şahsi varlığımızı koyarak, kefil olarak buraya kredi bulabiliyoruz.”

“Buradaki üreticilerimizin, çiftçilerimizin sosyoekonomik ve kültürel düzeylerinin bana göre çok düşük olmasından dolayı bunu (kooperatifleşme) başaramıyoruz. Biz bunu hayvancılık sektöründe de başaramadık. Damızlık birlikleri filan, bu bölgede halen mevcut olan birlikler var ama öyle randımanlı, sizin dediğiniz anlamda insanların hepsinin birlikte olduğu, birlikten kuvvet doğar şeklinde yaklaşılacak bir oluşum yok. Biz bunu nedense beceremiyoruz. Bunun da sebebi bizim üreticimizin kültürel düzeyinin biraz düşük olması, bir de maalesef bu zamana kadar böyle kurumlar hep siyasallaşılıyor. Bu kurumlara gelip yönetimde olanlarla da çok dürüst çalışmıyor. Eğer kurumsallaşmayı, her konuda, başarabilirsek biz bir yerlere gelebiliriz... Dönüyoruz dolaşılıyor çiftçinin eğitime geliyoruz. Eğitimli olursa zaten örgütlenir.”

“Çiftçimiz de para kazanamıyor, Ziraat Odası aidatını ödeyemiyor. Toplantıya köyden gelen delegelerim var. Adam işini bırakıyor geliyor ben buna yol parasını bile veremiyorum. Ne oluyor, bir kere geliyor, iki kere geliyor, bir daha gelmiyor.”

“Türkiye’de zeytinyağı tüketimini arttırmaya çalışıyor UZZK. Arttıramaz. İspanya’da niçin 30 kilo? Babamdan duydum, Franco demiş ki İspanya’ya yağ ithal edeni asarım. Lokantalarda İspanyol

zeytinyağını kullanmayı asarım. Tamam, astığı astık diktatör, ama aptal değil. Duyduğuma göre demiş ki bütün bu zeytin ağaçları yenilenecek. Zeytin üreticileri peyder pey -ki İspanya zeytinsiz kalsın- yenilenecek. Böyle bir geçiş süreci. İlk destekleme o zaman çıkıyor. Bugün git arabalarıyla geçiyorlar zeytinliklerin arasında. Her yerde elektrik var... Peki, hırsızlık sorunu olmuyor mu dedim. Ne hırsızlığı dediler. Bizim milletimiz hırsız, çünkü aç. Geçenlerde zeytini toplamak zorundasın dediğimde yeğenim niçin topluyorsun madem yağ yapmayacaksın dedi. Oğlum hırsız gelir, hırsızda senin benim gibi toplamaz dalları kırar, ağacına zarar verir dedim”

“Herkes diyor ki Türkiye’nin son senelerde ağaç varlığını iki katına katladık. Nerede katladık, ovalarda. Örneğin körfez bölgesi, Türkiye’nin yemeklik yağ anlamında kalesidir. Sızma yağında kalite konuşuyorsak çıkacak yağ bu bölgedendir. Neden? Yüzyıllardır bu bölgede var olan ağaçlar bu bölgenin iklimini, bu bölgenin klimasıyla bu ürünü veriyor. Bunu değerlendirmemiz lazım. Ama siz dönüp buradaki ağaçlarda dönümdeki verim bu kadar, diğerlerinde şu kadar, bu zeytinliklerde biz maden çıkarır ocak işletiriz, Tokiler dikeriz, alternatif enerji alanları yaparız, bu zeytinlik alanlarını istediğimiz gibi kullanırız dersiniz bu bindiğiniz dalı kesmekten başka değil.”

“Tabii ki artan nüfusu ve ihtiyaçlarını göz önüne almalıyız ama bunu planlı yapmalıyız. Bir altın madenin ömrü 10 yıl. Bir altın madeni alanının kendini toplaması 10 yıldan sonra en az 80 yıl. 10 ton toprak çıkarıp 1 gram altın alıyorsunuz. Altının gram fiyatı ne olursa olsun 500 yıllık meyve veren bir varlığı, 500 yıl boyunca kaç kilo meyve vermiş, kaç milyon insanı hem beslenmiş hem geçimini sağlamış, buna baktığınız zaman mukayese edilir bir şey değil. Masum bir yöntemle de yapılmıyor. Ağaç kesiyorsunuz, siyanür gibi çok güçlü kimyasallarla işliyorsunuz, kendini 80 yılda toparlayamayacak bir kütle bırakıyorsunuz.”

“Devlet politikası. Lobiler var orada. Mısır, ayçiçeği, kanola, soya. Hepsi gdo’lu. Gdo’lu tohumları kim yapıyor? ... Bu tohumlar nerede geliştiriliyor biliyor musun?”

“ Türkiye’de müstahsil ürününü satarken fiyatının ne olacağı tereddüdü bulunmaması lazım... İkincisi ve en önemlisi bu maden kanunu... Kendi yaşadığım tarzda düşünüyorum. Evim deniz kenarında, arkam orman. 10 metreden sonra denize giriyorum. Torunlarımın çoluğumun çocuğumun da bu havada yaşamasını istiyorum. Ama bu kanun çıktığı takdirde, belki birileri çok zengin olacak, ama ben onu istemiyorum. Ben zeytinciyim. Eli taşın altında olan insanım. Ben rahat nefes almak istiyorum. Çocuklarımın torunlarımın burada büyümesini istiyorum. Atalarım bana ne verdi, onu istiyorum. Biraz daha sağlıklı biraz daha huzurlu bir yaşam. İstanbul’un trafiğindeki gibi üç adımda bir kavga. Ben onu istemiyorum. Kanun çıktıktan sonra gelecek kamyonları düşünüyorum da, köylü nasıl farkında değil bu işin, nasıl göremiyorlar, kendinden sonrasını düşünmüyor... Üçüncüsü üretim materyallerinin ucuz olması, desteklenmesi gerekli. Zeytincinin gücü yetmez olmaya başladı... Sektörde sistemsizlik devam ediyor. O kurulmaya çalışılıyor daha doğrusu.”

“ Bizim burası giderek sanayi bölgesi oluyor.Yol geçiyor. Sadece Umurbey’den 35 bin ağaç gitti. 150-200 yıllık ağaçlar”.

“Kanun tam bir felaket. Politik güçlerden ziyade rant var. Enerji, maden, kömür, altın madencilerinin lobi faaliyetleri gücü bizi kat kat aşar. Onlarda para var bizde yok, birincisi bu. İkincisi, biz devlete daha uzun dönemli ama yavaş katkı sağlıyoruz, belki yüzlerce sene ama sürekli. Ama hükümetimiz daha çabuk para sağlayacak projeleri görünce dayanamıyor... Bir konu daha var, insanların kendi menfaatlerini en ufak bir rant için büyük ölçekli ülke zararını göze almaları. Rant olduğu zaman bu her tarafta böyle... Bu insanlar için neye ne kadar zarar verdikleri önemli değil, ama kendilerinin kısa dönemli rantları önemli. Şöyle söyleyeyim, tarıma bulaşmış herhangi birinin veya tarımcının buna onay vermesi mümkün değil çünkü bu bir intihar. Ama rant işin içine girince bütün gözler kapanıyor.”